

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

کتاب معلّم
(راهنمای تدریس)

مطالعات اجتماعی

ششم دبستان

وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

برنامه‌ریزی محتوا و نظارت بر تألیف : دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری
نام کتاب : کتاب معلّم مطالعات اجتماعی ششم دبستان - ۷۴/۲۸
مؤلفان : دکتر ناهید فلاحیان، آمنه احمدی، نازیبا ملک محمودی و منصور ملک عباسی
آماده‌سازی و نظارت بر چاپ و توزیع : اداره کل چاپ و توزیع کتاب‌های درسی
مدیر امور فنی و چاپ : سیداحمد حسینی
صفحه‌آرا : شهرزاد قنبری
حروفچین : سیده فاطمه محسنی
مصصح : سیف‌الله بیگ محمد دلیوند، حسین چراغی
امور آماده‌سازی خیر : زینت بهشتی شیرازی
امور فنی رایانه‌ای : حمید ثابت کلاچاهی، مریم دهقان‌زاده
ناشر : اداره کل چاپ و توزیع کتاب‌های درسی

تهران : خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی)
تلفن : ۸۸۸۳۱۱۶۱-۹، دورنگار : ۸۸۳۰۹۲۶۶، کد پستی : ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹

وب سایت : www.chap.sch.ir

چاپخانه : شرکت افست «سهامی عام» (www.Offset.ir)

سال انتشار و نوبت چاپ : چاپ اول ۱۳۹۱

حق چاپ محفوظ است.

شابک ۳-۲۰۹۶-۰۵-۹۶۴-۹۷۸-۹۶۴-۰۵-۲۰۹۶-۳ ISBN 978-964-05-2096-3

۱۳۹۱

بخش اول - کلیات

۲	۱- نگاهی به عناصر و اجزای برنامه درسی مطالعات اجتماعی
۲	۱-۱- تعریف و ماهیت مطالعات اجتماعی
۲	۲-۱- ضرورت‌ها و جهت‌گیری‌های اصلی در آموزش مطالعات اجتماعی
۴	۳-۱- اصول حاکم بر گزینش و سازماندهی برنامه درسی جدید مطالعات اجتماعی
۵	۴-۱- عناصر و مؤلفه‌های برنامه درسی مطالعات اجتماعی
۱۲	۲- معلم مطالعات اجتماعی باید چه صلاحیت‌های داشته باشد؟
۱۳	۳- بسته آموزشی درس مطالعات اجتماعی
۱۵	۴- ساختار و محتوای کتاب درسی و کتاب کار پایه ششم ابتدایی
۱۹	اهداف (بیامدهای یادگیری) درس مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی
۲۰	۵- در آموزش موضوعات مختلف درس مطالعات اجتماعی به چه نکاتی توجه کنیم؟
۲۴	جداول توزیع انواع مهارت‌ها در فعالیت‌های کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم
۳۷	ارزشیابی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان
۳۸	ارزشیابی از درس مطالعات اجتماعی
۴۸	نمونه سؤالات آزمون پایانی

بخش دوم - راهنمای تدریس فصول کتاب

۵۲	فصل ۱ : دوستان ما
۵۳	درس ۱ : دوستی
۵۴	درس ۲ : آداب دوستی
۵۸	فصل ۲ : تصمیم‌گیری
۵۹	درس ۳ : تصمیم‌گیری چیست؟
۶۰	درس ۴ : چگونه تصمیم بگیریم؟
۶۳	فصل ۳ : کشاورزی در ایران
۶۴	درس ۵ : عوامل مؤثر در کشاورزی
۶۶	درس ۶ : محصولات کشاورزی از تولید تا مصرف

۷۱	فصل ۴: ایران و منابع انرژی
۷۲	درس ۷: طلای سیاه
۷۴	درس ۸: انرژی را بهتر مصرف کنیم
۷۸	فصل ۵: شکوفایی علوم و فنون پس از ظهور اسلام
۷۹	درس ۹: پیشرفت‌های علمی مسلمانان
۸۳	درس ۱۰: چه عواملی موجب گسترش علوم و فنون در دوره اسلامی شدند؟
۸۵	فصل ۶: سفری به اصفهان
۸۶	درس ۱۱: اصفهان، نصف جهان
۸۷	درس ۱۲: چرا فرهنگ و هنر در دوره صفویه شکوفا شد؟
۹۰	فصل ۷: اوقات فراغت
۹۱	درس ۱۳: برنامه روزانه متعادل
۹۳	درس ۱۴: گذراندن اوقات فراغت
۹۶	فصل ۸: پوشاک ما
۹۷	درس ۱۵: انواع لباس
۹۸	درس ۱۶: لباس، از تولید تا مصرف
۱۰۱	فصل ۹: دریا‌های ایران
۱۰۲	درس ۱۷: ویژگی‌های دریا‌های ایران
۱۰۳	درس ۱۸: دریا نعمت خداوندی
۱۰۸	فصل ۱۰: ایران و همسایگان
۱۰۹	درس ۱۹: همسایگان ما
۱۱۰	درس ۲۰: مطالعه موردی
۱۱۱	فصل ۱۱: ایستادگی در برابر بیگانگان
۱۱۴	درس ۲۱: استعمار چیست؟
۱۱۵	درس ۲۲: مبارزه مردم ایران با استعمار
۱۱۷	فصل ۱۲: آزادی خرمشهر
۱۱۸	درس ۲۳: خرمشهر در جنگال دشمن
۱۱۹	درس ۲۴: خرمشهر در دامان میهن
۱۲۱	پیوست (۱)

مقدمه

همکار گرامی

همان‌طور که می‌دانید کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی به موازات تأسیس این پایه تألیف و در اختیار دانش‌آموزان قرار گرفته است و اکنون بخش دیگری از بسته آموزشی این درس یعنی «راهنمای تدریس» در اختیار شما عزیزان قرار می‌گیرد.

معلمان، محور اصلی اجرای هر برنامه درسی جدید هستند و هرچه میزان آگاهی و تسلط آنها به اهداف، رویکردها و روش‌ها و محتوای برنامه بیشتر باشد، موفقیت برنامه و میزان تحقق اهداف بیشتر خواهد بود. به عکس زمانی که برنامه‌ای تغییر می‌کند اگر معلم نخواهد یا نتواند روح تغییرات را دریابد و به روش‌های قبلی و قدیمی ادامه دهد، اهداف مطلوب تحقق نمی‌یابد.

این کتاب به شما کمک می‌کند تا درک و آگاهی بهتر و بیشتری از ضرورت‌ها و رویکردهای حاکم بر محتوای درس کتاب درسی به دست بیاورید و به این ترتیب بتوانید فرایندهای یاددهی-یادگیری را به نحو مطلوب‌تر سازماندهی کنید.

کتاب راهنما در دو بخش تنظیم شده است: بخش اول کلیات است که شامل اصول و رویکردهای برنامه درسی جدید مطالعات اجتماعی، مؤلفه‌ها و عناصر و اجزای برنامه، ساختار و محتوای بسته آموزشی و کتاب درسی و نظایر آن می‌باشد و دیدگاهی کلی درباره برنامه و کتاب به شما ارائه می‌دهد. بخش دوم، راهنمای تدریس هر فصل کتاب درسی است و به تبع فصول کتاب درسی در دوازده فصل تألیف شده است. شما معلم عزیز در راهنمای هر فصل با اهداف و انتظارات یادگیری، وسایل موردنیاز و روش‌ها و مراحل تدریس و همچنین محورهای ارزشیابی آن فصل آشنا می‌شوید. در پایان هر فصل نیز دانستنی‌هایی درباره برخی واژگان یا مفاهیم تخصصی درس ارائه شده و منابعی برای مطالعه و تحقیق دانش‌آموزان و دانش‌افزایی معلمان معرفی شده است.

امید است این کتاب بتواند به شما در تدریس هرچه بهتر محتوای درس مطالعات اجتماعی کمک کند.

بخش ۱

کلیات

۱- نگاهی به عناصر و اجزای برنامه درسی مطالعات اجتماعی

در میان برنامه‌های درسی، مطالعات اجتماعی یک حوزه یادگیری اصلی و کلیدی است که تقریباً در تمام کشورهای دنیا آموزش داده می‌شود. در یک دهه اخیر به موازات لزوم پاسخ‌گویی به نیازهای نو در عرصه آموزش این درس و تربیت اجتماعی و لزوم برون‌رفت از رویکردهای سنتی و همچنین تدوین اسناد تحولی من جمله برنامه درسی ملی، راهنمای برنامه جدیدی نیز برای این حوزه یادگیری تدوین شده است. در این راهنما، لزوم تحول در رویکردها، اصول، اهداف و سازماندهی محتوا در این درس مورد تأکید قرار گرفته و موارد مذکور با نگاهی نو تنظیم و تدوین شده‌اند.

۱-۱- تعریف و ماهیت مطالعات اجتماعی

مطالعات اجتماعی یک حوزه یادگیری است که از تعامل انسان با محیط‌های اجتماعی، فرهنگی، طبیعی، اقتصادی و ... و تحولات زندگی بشر در گذشته، حال و آینده و جنبه‌های گوناگون آن بحث می‌کند. از آنجایی که این درس بر محور کنش متقابل آدمیان با یکدیگر و با محیطی که در آن به سر می‌برند - در روند زمانی - استوار است، می‌توان ادعا نمود که جامعه، مکان و زمان سه محور عمده این درس هستند. مطالعات اجتماعی یک حوزه یادگیری بین رشته‌ای است که از مفاهیم رشته‌های علمی و مطالعات مختلف چون جغرافیا، تاریخ، اقتصاد، علوم سیاسی، جامعه‌شناسی، آموزش‌های مدنی، مطالعات شهروندی و زیست‌محیطی، دین و اخلاق بهره می‌گیرد.

۱-۲- ضرورت‌ها و جهت‌گیری‌های اصلی در آموزش مطالعات اجتماعی

مفاهیم رشته‌های علمی که به آنها اشاره شد به همراه ارزش‌های کلیدی و مهارت‌های کاوشگری سعی در رساندن دانش‌آموزان به مقصد غایی این حوزه یعنی شکوفایی فطرت و تربیت انسان‌های شایسته و مؤمن، پرورش شهروندان مطلوب و تربیت اجتماعی به منظور مهیا شدن برای زندگی در جامعه را دارد. به عبارت دیگر این حوزه یادگیری می‌کوشد تا از طریق برخی دانش‌ها، مهارت‌ها و صلاحیت‌های مورد نیاز؛ افراد را به گونه‌ای تربیت کند که هم در زندگی فردی و هم در جامعه مبتنی بر آموزه‌های دینی، نقش کارآمد و شایسته‌ای را ایفا کنند.

توجه به اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش کشور از یکسو و نظرسنجی‌ها، نیازسنجی‌ها و پژوهش‌های انجام شده در کشور از سوی نهادها و سازمان‌های مختلف تدوین‌کنندگان برنامه درسی جدید مطالعات اجتماعی را به سمت توجه و تأکید بر شش محور

زیر در سرفصل‌ها و محتوای این برنامه سوق داده است. شایان ذکر است که این محورها ضرورت‌های آموزشی این برنامه درسی را نیز نمایان می‌کنند.

۱- تقویت عزت و هویت ایرانی - اسلامی؛

۲- ترویج و درونی‌سازی اخلاق و ارزش‌های اسلامی؛

۳- شناخت حقوق و مسئولیت‌های فردی و اجتماعی و شهروندی در سطوح مختلف و تقویت مهارت‌ها و نگرش‌های مربوط به آنها؛

۴- شناخت میراث فرهنگی، استعدادها و قابلیت‌های کشور و جایگاه کشور در جهان و توانایی برقراری ارتباطات مؤثر در سطح جهانی؛

۵- پیشگیری از بروز بحران‌های تربیتی و آسیب‌های اجتماعی در کودکان و نوجوانان و کاهش کجروی‌های اجتماعی و گسترش رفتارهای بهنجار؛

۶- گسترش بهداشت روانی، تقویت روحیه خودباوری، نشاط، سازندگی و پویایی امید به آینده و اعتماد به نفس.

به‌طور کلی می‌توان گفت که سه مؤلفه، تقویت هویت ملی، اخلاق محوری در نظام اجتماعی و مهارت‌های زندگی از موارد مهمی است که برنامه مطالعات اجتماعی آنها را در اهداف، محتوا و روش‌ها تعقیب می‌نماید.

بنابر برخی پژوهش‌های انجام شده یکی از چالش‌های کنونی کودکان و نوجوانان امروز بحران هویت است. لذا جهت‌گیری فرهنگی و تربیتی این برنامه با تکیه بر مضامین تاریخ، جغرافیا و علوم اجتماعی می‌تواند به تقویت عزت و هویت این نسل کمک نماید. موضوع دیگر «تربیت اجتماعی» است که در آن دو مؤلفه اخلاق و آداب و مهارت‌های زندگی از طریق این برنامه مورد توجه قرار می‌گیرد.

در زمینه رابطه‌ای که اسلام بین فرد و جامعه قائل است، انسان دارای هویت جمعی و فردی است. زندگی و هویت آدمی، موجودیتی دوعدی است. بعد فردی او را از مقهور شدن و مستحیل شدن در جمع دور می‌کند و بعد اجتماعی او را در جریان پیوند و داد و ستد با دیگران قرار می‌دهد. هرچند دربی این دادوستد اراده از وی سلب نمی‌شود. براین اساس در اسلام دیدگاه فردگرایانه یا جامعه‌گرایانه مورد تأیید نیست. بلکه دیدگاه متعادل و بینابینی که به فرد و جامعه هر دو اهمیت می‌دهد مورد توجه است. یکی از دلایل مهم اهتمام اسلام به شأن اجتماع، تأثیر اجتماع بر افراد انسانی و اصلاح و تکامل انسان‌ها در بستر اجتماعی سالم و در گرو تربیت اجتماعی صحیح می‌باشد. در اسلام، خط مشی‌های مربوط به روابط اجتماعی در قالب احکام و فرائض و شرایع متعددی بیان شده است. قرآن کریم و سیره نبوی در زمینه‌های مختلفی در مناسبات اجتماعی، دستورات و الگوهای روشنی را ارائه کرده‌اند که از آن جمله می‌توان به: احسان به والدین، اخوت، ثبات قدم، وفا به پیمان و عهد، جهاد، انفاق، صلۀ ارحام، حمایت از نیازمندان و خویشاوندان نیازمند، حمایت از یتام، حقوق اقلیت‌های دینی، امر به معروف و نهی از منکر، پرهیز از کم‌فروشی، گرانفروشی، احتکار، صبر، رفتار عادلانه با مردم، وظایف زمامداران در برابر افراد جامعه، اصلاح روابط و آشتی‌جویی، مشورت، حمایت از سالمندان، تکریم مهمان و... اشاره نمود.

توجه به این ابعاد از مبانی دینی اسلام مستلزم جهت‌گیری برنامه درسی مطالعات اجتماعی به‌سوی تحقق بخشیدن به کمال فطری انسان و پرورش مسئولیت‌پذیری نسبت به خود، خلق و نظام خلقت در جهت قرب الهی می‌باشد. نکته دیگر آنکه اگرچه به‌طور کلی برنامه‌های درسی و به‌ویژه برنامه درسی مطالعات اجتماعی وظایف انتقال میراث فرهنگی و بسط میراث فرهنگی را به عهده دارند اما

در فرایند آموزش نباید تنها به انتقال صرف میراث فرهنگی بسنده کرد. به همین جهت برنامه درسی مطالعات اجتماعی تلاش می‌کند تا ضمن انتقال و بسط باورها و ارزش‌های اجتماعی، زمینه‌های نقد و ارزیابی اخلاقی هنجارها را از سوی دانش‌آموزان به‌وجود بیاورد تا آنها بتوانند هنجارهای اجتماعی را بر مبنای آموزه‌های اسلامی، نقد کنند و اخلاق محوری به جای هنجار محوری گسترش یابد و شایسته است از طریق بستر سازی مناسب، یکی از رسالت‌های مهم این درس یعنی خرافه‌زدایی و پالایش فرهنگی جامعه نیز مبتنی بر آموزه‌های ناب دینی محقق گردد.

آموزش آداب و مهارت‌های زندگی جایگاه ویژه‌ای در برنامه درسی مطالعات اجتماعی دارد. حوزه آداب و مهارت‌های زندگی در برنامه درسی ملی به عنوان یکی از حوزه‌های یازده‌گانه به رسمیت شناخته شده است و اگرچه از طریق کل برنامه‌های درسی دنبال می‌شود اما با درس مطالعات اجتماعی پیوند نزدیکی دارد و بخش قابل توجهی از آداب و مهارت‌های زندگی را می‌توان در چارچوب و بستر این درس پرورش داد. لذا در رویکرد جدید سعی بر آن است که محتوای آموزش هرچه بیشتر با زندگی دانش‌آموز پیوند بخورد و به‌جای تأکید بر محفوظات و دانستنی‌های پراکنده و زیاد، مطالب مفید و کاربردی آموزش داده شود.

۱-۳- اصول حاکم بر گزینش و سازماندهی برنامه درسی جدید مطالعات اجتماعی

در این بخش بعضی از مهم‌ترین اصول حاکم بر سازماندهی و گزینش محتوا به‌طور خلاصه معرفی می‌شود:

- چون هدف اصلی از آموزش مطالعات اجتماعی شکوفایی فطرت و پرورش کمالات انسانی، تربیت اجتماعی و شهروندی و آمادگی برای زندگی است لذا حوزه‌های دانشی و مفاهیم در آموزش در راستای هدف فوق مدنظر قرار می‌گیرند.
- سازماندهی و تولید محتوای این درس باید به‌گونه‌ای باشد که موجبات امیدواری، نشاط، سرزندگی و میل به سازندگی و پیشرفت خود و جامعه را در دانش‌آموزان پدید آورد.
- در آموزش موضوعات تاریخی به‌جای تأکید بر سلسله‌ها و حکومت‌ها یا صرفاً تاریخ سیاسی، به اوضاع و احوال اجتماعی و فرهنگی دوره‌های مختلف و ابعاد مختلف زندگی مردمان پرداخته شود و در این زمینه شخصیت‌ها، مفاخر، آثار، خلاقیت‌ها و دستاوردهای فرهنگی – تمدنی ایران در هر دوره برجسته شود. ضمن آنکه در این بخش زمینه‌های بررسی مدارک و شواهد تاریخی، تفکر و نقد رویدادها و موضوعات فراهم آید.
- در آموزش موضوعات جغرافیایی، به توان‌های محیطی و انسانی کشور ایران برای پیشرفت و سازندگی تأکید و به شناخت قابلیت‌های جغرافیایی کشور توجه شود. علاوه بر آن پرورش مهارت‌های جغرافیایی که با زندگی روزمره دانش‌آموزان پیوند نزدیکی دارد مدنظر قرار گیرد.
- در آموزش موضوعات اجتماعی و فرهنگی، ضمن انتقال باورها و ارزش‌ها، زمینه برای تفکر و نقد و بررسی موضوعات اجتماعی و محیطی فراهم بیاید.
- به آموزش‌های اقتصادی و سواد مالی که در برنامه‌های قبلی توجه ناچیزی به آنها شده بود، اهمیت لازم داده شود و متناسب با نیاز مخاطبان، مهارت‌های مالی – اقتصادی در آنها پرورش یابد.
- سازماندهی محتوا در برنامه درسی مطالعات اجتماعی به‌صورت تلفیقی یا درهم تنیده ارائه می‌شود. به همین منظور از روش تماتیک یا مضمون محور استفاده می‌شود. انتخاب مضامین به‌گونه‌ای صورت می‌گیرد که هر مضمون قابلیت تلفیق دو یا چند حوزه موضوعی را داشته باشد.

- برخی از دلایل مهم استفاده از رویکرد تلفیقی در درس مطالعات اجتماعی را می‌توان به صورت زیر خلاصه نمود:
- * انفجار دانش و گسترش موضوعات جدید، تنوع و تعدد آنها و نیاز به یکپارچه‌سازی دروس در مدارس؛
  - * وجود پیوندهای نزدیک و عمیق بین ابعاد مختلف موضوعات محیطی، اجتماعی و تاریخی و معنادارتر بودن ارائه آنها به صورت تلفیقی؛
  - * پیوند موضوع هویت ملی با درس مطالعات اجتماعی از یک سو و چند بعدی بودن موضوع هویت و وحدت بخشی بهتر و انسجام میان مؤلفه‌های مختلف آن (تاریخی، جغرافیایی، فرهنگی و ...) از طریق برنامه تلفیقی؛
  - * مقابله با فشار روانی که بر معلم و دانش‌آموز از طریق برنامه‌های درسی متعدد و از هم گسیخته پدید می‌آید.
  - * معلم تاریخ، جغرافیا و علوم اجتماعی در دوره ابتدایی و دوره متوسطه اول یک نفر است و بایستی بر مجموعه موضوعات و مفاهیم همه این دروس در قالب یک حوزه یادگیری تسلط داشته باشد، پس برنامه تلفیقی مغایرتی با نقش معلم ندارد و با آن هماهنگ‌تر هم هست؛
  - * سیاست‌ها و خط‌مشی‌های آموزش و پرورش مندرج در اسناد بالادستی و اسناد تحولی و مصالح آموزشی کشور با عنایت به تجارب و پژوهش‌های مرتبط؛
  - * تأیید منطق روانشناختی مبتنی بر اینکه مغز انسان همواره درصدد شناسایی الگوها و ارتباطات مشترک و کشف اتصالات میان عناصر و مؤلفه‌ها می‌باشد؛
  - * تطابق بهتر با کیفیت یادگیری در محیط‌های واقعی، زیرا در این محیط‌ها کودکان و نوجوانان با تمامیت مسائل اجتماعی و محیطی روبه‌رو می‌شوند و نه با تقسیم‌بندی‌های موضوعی رایج در مدارس.

۱-۴- عناصر و مؤلفه‌های برنامه درسی مطالعات اجتماعی

- در برنامه درسی مطالعات اجتماعی، به منظور تعیین حوزه‌های مرتبط با مطالعات اجتماعی، از حوزه‌های موضوعی استفاده شده است که به جای دیسیپلین‌ها (رشته‌های علمی) فضای بازتری را برای تلفیق به وجود می‌آورند.
- بر اساس نیازهای علمی برنامه، پنج حوزه موضوعی و برای هر یک از حوزه‌های موضوعی نیز سه مفهوم کلیدی انتخاب شده است. محتوای موضوعی و علمی برنامه در قالب این حوزه‌های موضوعی و مفاهیم کلیدی ساماندهی می‌شوند. به علاوه، هر یک از این حوزه‌های موضوعی، مفاهیم و موضوعات یک یا چند رشته علمی و فراتر از آن را پوشش می‌دهد.

۱- زمان، تداوم و تغییر ← تاریخ

۲- مکان و فضا ← جغرافیا

۳- فرهنگ و هویت ← جامعه‌شناسی، تاریخ، مردم‌شناسی، دین و اخلاق و ...

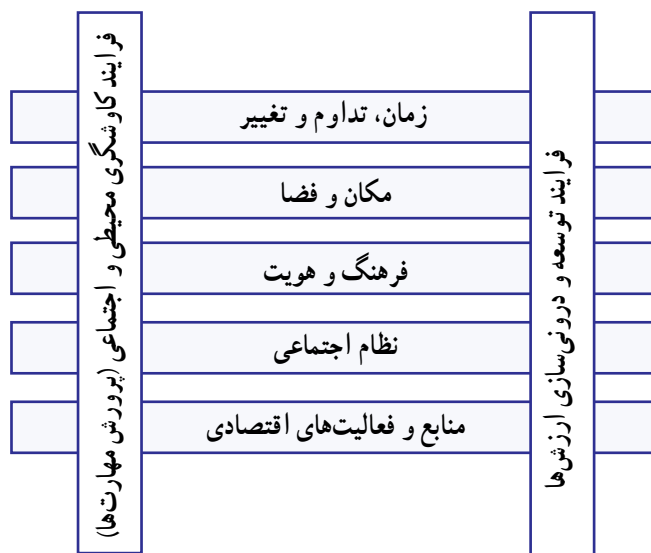
۴- نظام اجتماعی ← علوم اجتماعی، جامعه‌شناسی، حقوق، علوم سیاسی و ...

۵- منابع و فعالیت‌های اقتصادی ← اقتصاد، جغرافیا، مطالعات زیست محیطی، دین، اخلاق و ...

۱- عبارت «حوزه‌ها یا شاخه‌های اصلی موضوعی» ترجمه واژه Standard می‌باشد. منظور از حوزه‌های موضوعی، اندیشه‌های اساسی در هر رشته علمی است که موضوعات مختلف حول و حوش آن اندیشه‌ها، ساماندهی می‌شوند. حوزه‌های موضوعی بالاترین توان را برای تعمیم و بیشترین زمینه را برای تشریح پدیده‌ها و موضوعات فراهم می‌آورند و زمینه مناسبی برای درهم تنیدگی موضوعات ایجاد می‌کنند.

نمودار ۱- عناصر اصلی برنامه درسی مطالعات اجتماعی

۱- زمان، تداوم و تغییر

این راهبرد از حوزه تاریخ بهره می‌گیرد و با استفاده از شواهد و مدارک برای فهم تغییرات و تداوم پدیده‌ها در روند زمان تأکید دارد. به موازات سیر زمان، بخشی از حال به گذشته و بخشی از آینده به حال می‌پیوندد. همپای حرکت طولانی و ممتد زمان، تحولات و رویدادهای فراوانی در صحنه گیتی رخ داده و می‌دهد. اگرچه در این حرکت، آنچه بیش از همه خودنمایی می‌کند، تغییرات است اما در ورای این تغییر، واقعیتی به نام «تداوم» نهفته است. به عبارت دیگر علی‌رغم تغییر هر آنچه در محیط طبیعی و محیط پیرامون جامعه وجود دارد و همچنین تغییر شرایط و ملزومات زندگی اجتماعی انسان، چیزهایی هم می‌ماند و تداوم می‌یابد و با شناختن و حفظ چیزهای ارزشمند انسان‌های پیشین می‌توان به تبیین هویت دیروز، امروز و فردای انسان پرداخت. چرا که بسیاری از دستاوردهای تمدن و فرهنگ فعلی بشر، میراث تلاش و تجربه نسل‌های پیشین است. دانش‌آموزان از طریق این راهبرد با مفهوم تغییرات و تداوم در محیط‌ها و مکان‌ها، منابع و فعالیت‌های اقتصادی، فرهنگ‌ها و نظام‌های اجتماعی آشنا می‌شوند. همچنین پندآموزی و عبرت گرفتن از رویدادها و حوادث تاریخی گذشته، فهم چرایی و چگونگی تحولات زندگی اجتماعی در هر دوره و ترسیم دورنمای زندگی آینده، تلاش برای کشف واقعیت‌ها، پی‌بردن به ضعف‌ها و کاستی‌ها و یا پیشرفت‌ها در هر دوره و بالاخره علاقه‌مندی به شناخت و حفظ میراث فرهنگی کشور و آشنایی با زندگی و خدمات شخصیت‌ها و مفاخر در دوره‌های زمانی از طریق حوزه «زمان، تداوم و تغییر» دنبال می‌شود.

۲- مکان و فضا

این راهبرد بیشتر از حوزه جغرافیا بهره می‌برد و بر درک تعامل متقابل انسان و محیط، فرایندهای طبیعی در محیط‌های زیستی، الگوهای پراکندگی فضایی پدیده‌ها و اهمیت مکان‌ها و فضاها تأکید دارد. مکان، بستر و جایگاه وقوع پدیده‌ها و فرایندهاست و از نظر موقعیت (نسبی و مطلق) و ابعاد گوناگون و ویژگی‌های مختلف مورد بررسی قرار می‌گیرد. سیستم‌های فضایی به مجموعه‌های هماهنگ و مرتبط در قالب مکان گفته می‌شود. هر محیط جغرافیایی خاص، یک سیستم فضایی را به نمایش می‌گذارد. شناخت ویژگی‌های محل زندگی، درک و مقایسه تفاوت‌ها و تشابهات مکان‌ها، تنوع محیطی، نحوه تعامل انسان و محیط در روند زمان، مسائل

و مشکلات توسعه نواحی و کشورها (ملل محروم و کشورهای توسعه یافته) قابلیت‌ها و امکانات محیطی و جغرافیایی کشور و بالاخره حفاظت از محیط و مکان از اهم مباحث این راهبرد است.

۳- فرهنگ و هویت

این راهبرد بیشتر مباحث خود را از مردم‌شناسی، جامعه‌شناسی و تاریخ اخذ می‌کند. فرهنگ مفهومی عام است که برای توصیف جنبه‌های نهادی و آموخته در جوامع انسانی مورد استفاده قرار می‌گیرد. به تعبیر دیگر فرهنگ، شیوه عمومی زندگی گروه یا گروه‌هایی از مردم است که عناصری از قبیل عادات، باورها، سنت‌ها، ارزش‌ها و نقاط مشترک آنها را به یکدیگر پیوند می‌دهد و وحدت اجتماعی ویژه‌ای به وجود می‌آورد.

منظور از جامعه، گروه‌ها و نظام‌های اجتماعی است که در سرزمین مشخصی به عنوان کشور زندگی می‌کنند، فرهنگ مشترک دارند، تابع اقتدار سیاسی واحدی هستند و از استقلال نسبی برخوردارند. میراث فرهنگی عبارتست از هرآن چیزی که هر نسل به ارث می‌گذارد و به نسل بعد انتقال می‌دهد. فنون و دانستنی‌ها، ساخت‌ها، نهادها و برخی از ارزش‌ها واقعیاتی هستند که برورای نسل‌ها دوام می‌یابند. میراث فرهنگی از طریق انتقال ارادی آداب و سنن به نسل‌های بعد می‌رسد و یا در فرهنگ زمان حال تجلی می‌یابد.

هویت عبارتست از احساس مثبتی که فرد نسبت به هویت یا همان ویژگی‌هایی که خود را با آن تعریف می‌کند، دارد. شناخت ویژگی‌های فرهنگی، تعمیق آشنایی با جلوه‌های تمدن و فرهنگ اسلامی - ایرانی و جوامع مسلمان، شناسایی مفاخر علمی، فرهنگی، هنری، مذهبی و آثار آنها، شناخت علل و عوامل تحولات فرهنگی و نظام‌های اجتماعی در دوره‌های مختلف زمانی، آشنایی با میراث فرهنگی، ارج‌گذاری به دستاوردها و پیشرفت‌های فرهنگی و توانایی نقد فرهنگ‌ها از اهم مباحث مطرح در این زمینه می‌باشد.

۴- نظام اجتماعی

این راهبرد بیشتر مباحث خود را از حوزه‌های علوم اجتماعی، جامعه‌شناسی، حقوق و علوم سیاسی می‌گیرد. نظام، مجموعه اجزای تشکیل‌دهنده هر پدیده است که به یکدیگر پیوسته بوده و یک واحد را تشکیل می‌دهند به طوری که تغییر هر یک از عناصر بر اجزای دیگر اثر می‌گذارد. نظام اجتماعی مجموعه‌ای متشکل از کنش‌ها و واکنش‌های تعدادی از افراد است که روابط آنها با یکدیگر به طور متقابل به سوی کانونی مشترک (هدف مشترک) یا کانون‌هایی به هم پیوسته جهت می‌یابد. به عبارت دیگر نظام اجتماعی به مجموعه‌ای از «نقش‌های» اجتماعی متقابل به هم پیوسته که در جهت هدفی مشخص به هم پیوند یافته‌اند و به صورت یک واحد یکپارچه درآمدند، گفته می‌شود. شناخت حقوق و مسئولیت‌های شهروندی به عنوان نقش‌های اعضای یک جامعه و همچنین مؤسسات و نهادهای اجتماعی در راستای مشارکت آگاهانه و فعال در تعیین سرنوشت خود و جامعه و دستیابی به مهارت‌های اجتماعی از محورهای مهم و کلیدی در آموزش این حوزه است.

۵- منابع و فعالیت‌های اقتصادی

این راهبرد بیشتر مباحث خود را از اقتصاد و مطالعات زیست محیطی و جغرافیایی می‌گیرد. انسان امروز برای تأمین نیازهای خود و ادامه زندگی به کالاها و خدمات گوناگونی نیاز دارد. این کالاها و خدمات با استفاده از منابع و امکانات موجود در محیط فراهم می‌شود. استفاده از منابع در جهت رفع نیازهای بشر به فرایندهای اقتصادی تولید، توزیع و مصرف منجر می‌شود. همچنین منابع در دسترس انسان محدودند و به علاوه اهمیت هر یک از آنها برحسب شرایط فرهنگی و تکنولوژیکی در طی زمان تغییر می‌کند. با توجه به افزایش جمعیت جهان، بشر امروز با «بحران منابع» روبه‌رو است. همچنین با پیشرفت جوامع بشری و تبدیل بهره‌برداری و سازماندهی

فعالیت‌های اقتصادی از اقتصاد ساده بدون پول دوران‌های اولیه به اقتصاد پیچیده کنونی، تغییرات عمیقی در نیازها، مشاغل و نقش‌ها پدید آمده است. برخورد عقلایی و مبتنی بر تفکر و خلاقیت با انواع منابع (اعم از سرمایه، نیروی انسانی، منابع طبیعی و...) که منجر به حداکثر استفاده بهینه از منابع می‌شود، اهمیت قابل ملاحظه‌ای دارد.

از عمده‌ترین مباحث این حوزه، آشنایی با نحوه کسب اطلاعات اقتصادی، فرایندهای مربوط به تولید، توزیع و مصرف، کار و کارآفرینی، مشاغل، سیستم‌های مبادله، استفاده بهینه از منابع، بهره‌وری سبز^۱، مدیریت اقتصادی در زندگی فردی و خانوادگی و آشنایی با برخی نهادها و فعالیت‌ها و ابزارهای اقتصادی می‌باشد.

به نمودار (۲) توجه کنید.

همان‌طور که مشاهده می‌کنید. هریک از پنج حوزه موضوعی دارای سه مفهوم کلیدی است. این حوزه‌ها و مفاهیم کلیدی در کلیه پایه‌های تحصیلی در درس مطالعات اجتماعی دنبال می‌شوند.

۱- تلفیق چگونه صورت می‌گیرد؟

برای مثال مضمونی نظیر «پوشاک» را در نظر بگیرید. این مضمون محتوای فصل... کتاب درسی پایه ششم را تشکیل می‌دهد. در این فصل از مفاهیم ۴ حوزه موضوعی استفاده شده است:

۱- فضا و مکان؛ ۲- زمان، تداوم و تغییر؛ ۳- فرهنگ و هویت؛ ۴- منابع و فعالیت‌های اقتصادی.

نمودار ۲- عناصر و مفاهیم اصلی برنامه در یک نگاه

۱- بهره‌وری سبز (Green Product v ty) یعنی استفاده معقول و بهینه از منابع و امکانات، با حداکثر بازدهی به‌طوری که کمترین خسارات و لطمه به محیط زیست وارد می‌شود.

وقتی دربارهٔ رابطه پوشاک با آب و هوا و یا پراکندگی و تنوع لباس‌ها در پهنهٔ سرزمین ایران صحبت می‌کنیم بر مفاهیم کلیدی رابطه انسان و محیط و پراکندگی تأکید می‌کنیم و از حوزهٔ فضا و مکان بهره برده‌ایم و با مفاهیم جغرافیایی سروکار داریم. در همین فصل از روند تغییر در لباس‌های مردم در دوره‌های مختلف تاریخی، سخن به میان آمده و از دانش‌آموزان خواسته شده که تصاویری از لباس‌های تاریخی را نیز جستجو کنند و روی کاربرگ بچسباند (جمع‌آوری شواهد و مدارک). لذا در این بخش با تأکید بر مفاهیم کلیدی تحول، پیشرفت و تداوم و مدارک و شواهد از حوزهٔ زمان، تداوم و تغییر یا تاریخ بهره برده‌ایم: در همین فصل، از تناسب لباس با معیارهای دینی و لزوم توجه به حجاب و همچنین تناسب لباس‌ها با موقعیت‌های فرهنگی (لباس حجاج، لباس عزاداری و...) و همچنین تنوع لباس‌های محلی ایران، سخن به میان آمده است که با حوزهٔ موضوعی فرهنگ و هویت مربوط است و با تکیه بر مفاهیم کلیدی تنوع شیوه‌ها و میراث فرهنگی از مطالعات مردم‌شناسی و اجتماعی و علوم دینی بهره می‌گیرد. نگاهی به بخش دیگری از مباحث این فصل کتاب نمایانگر فرایند اقتصادی تولید تا مصرف پوشاک، مشاغل مرتبط، خط تولید و مفاهیم بودجه، کلی‌فروشی، خرده‌فروشی، معیارهای اقتصادی در خرید عاقلانه لباس و نظایر آن است که در اینجا وارد حوزهٔ منابع و فعالیت‌های اقتصادی می‌شویم و با تکیه بر مفاهیم کلیدی چون کار و کارآفرینی و بهره‌وری از مطالعات اقتصادی بهره می‌جویم. اکنون مضمون دیگری چون آزادی خرمشهر را در نظر بگیرید. این مضمون محتوای فصل دوازدهم کتاب درسی پایه ششم را تشکیل می‌دهد.

در این فصل از مفاهیم ۴ حوزهٔ موضوعی استفاده شده است:

۱- زمان، تداوم و تغییر؛ ۲- مکان و فضا؛ ۳- فرهنگ و هویت؛ ۴- نظام اجتماعی.

در مباحث این بخش، وقتی از موقعیت جغرافیایی خوزستان و خرمشهر و همچنین مرزهای غربی کشور و شهرهایی که مورد هجوم دشمن قرار گرفته‌اند، سخن به میان می‌آید و نقشه‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرند، با حوزهٔ مکان و فضا سروکار داریم. بررسی علل تهاجم نظامی حکومت صدام به ایران با تکیه بر مفهوم کلیدی علت‌ها و معلول‌ها در حوزهٔ زمان، تداوم و تغییر جای دارد. در همین درس وقتی از میراث فرهنگی دفاع مقدس، زندگی‌نامه و ویژگی‌های شهدا یاد می‌شود، وارد حوزهٔ فرهنگ و هویت می‌شویم و بالاخره وقتی از نقش‌های مختلف مردم در جبهه‌ها و پشت جبهه، مؤسساتی که دفاع از کشور را برعهده دارند مانند ارتش و سپاه، بسیج و... صحبت می‌کنیم وارد حوزهٔ نظام اجتماعی شده‌ایم.

با این دو مثال روشن می‌شود که چگونه دروس و مضامین برنامه درسی مطالعات اجتماعی از مفاهیم کلیدی دو یا چند حوزهٔ موضوعی این برنامه درسی بهره می‌گیرد و به این ترتیب «تلفیق» اتفاق می‌افتد. البته باید در نظر داشت که پدیدهٔ تلفیق یک طیف یا پیوستار است و همیشه درجاتی از تلفیق از ضعیف تا گسترده و شدید وجود دارد. در تلفیق‌های گسترده، مرزهای رشته‌ها کاملاً در یکدیگر محو و ادغام شده‌اند اما در این کتاب می‌توان ملاحظه کرد که در هریک از مضامین معمولاً یک یا دو حوزهٔ موضوعی غلبه دارند و سایر حوزه‌های موضوعی نقش فرعی را در آن مضمون (تم) ایفا می‌نمایند و به عبارت دیگر از درجهٔ ضعیف تلفیق استفاده شده است.

مهارت‌ها

در برنامهٔ درسی مطالعات اجتماعی فرایند کاوشگری محیطی و اجتماعی و پرورش مهارت‌ها در قالب پنج حوزه صورت می‌گیرد.

این پنج حوزه عبارتند از:

۱- کاوش و بررسی؛

۲- مشارکت؛

۳- برقراری ارتباط؛

۴- خلاقیت؛

۵- واکنش شخصی و اظهار نظر.

۱- کاوش و بررسی: در این حوزه، مهارت‌هایی چون تفکر، طرح سؤالات روشن و واضح درباره موضوعات محیطی و اجتماعی، شناسایی موضوع، شناسایی منابع اطلاعات، پرس‌وجو، ثبت اطلاعات از منابع اولیه و ثانویه، بررسی و تجزیه و تحلیل مدارک و شواهد، مقایسه و طبقه‌بندی اطلاعات، خواندن نمودار و عکس، تجزیه و تحلیل و نتیجه‌گیری پرورش می‌یابد.

مثال‌هایی از کتاب درسی

- فرض کنید شما می‌خواهید با یک باغدار مصاحبه کنید. فکر کنید و پرسش‌های خودتان را روی یک کاغذ بنویسید.

- از یک یا چند مغازه برنج فروشی نام انواع گونه‌های برنج ایرانی و قیمت آنها را بی‌رسید و به کلاس بیاورید.

- متن این دو سفرنامه تاریخی را بخوانید و آنها را مقایسه کنید. چه تفاوت‌ها و تشابهاتی وجود دارد؟

۲- مشارکت: در این فرایند، دانش‌آموزان از طریق همراهی و کارگروهی، موفق به انجام فعالیت‌های یادگیری می‌شوند و انواع راهبردهای کارگروهی را به کار می‌برند. احساس تعلق به گروه، شکل بخشیدن به دیدگاه‌ها، مدیریت خود در کارگروهی، تصمیم‌گیری جمعی، صبوری و بردباری در این بخش جای می‌گیرد.

مثال‌هایی از کتاب درسی

- فرض کنید شما و دوستانتان تصمیم گرفته‌اید یک محصول کشاورزی تولید کنید. همفکری کنید و چیزهایی را که به آن نیاز دارید، روی کاغذ فهرست کنید.

- نمودار زندگی روزانه خودتان را با نمودار دوستانتان در گروه بررسی کنید و بگویید چه تفاوت‌ها و شباهت‌هایی وجود دارد؟

۳- برقراری ارتباط: برقراری ارتباط عبارت است از مهارت انتقال و بیان ایده‌ها و اطلاعات به شکل‌های مختلف گفتاری، شنیداری و سایر موارد. در این حوزه، خواندن، گوش کردن، نگاه کردن، بیان کردن مؤثر، بیان نظرهای مخالف و برقراری ارتباط با دیگران قرار می‌گیرد. برقراری ارتباط، همچنین ایجاد ارتباط بین عناصر یک رویداد، فهم و شرح روابط علت و معلولی، برقراری ارتباط میان گذشته، حال و آینده، فهم توالی موضوعات و نمایش داده‌ها را شامل می‌شود. این برقراری ارتباط در قلمرو ارتباط با پدیده‌ها، عناصر و منابع اطلاعاتی قرار می‌گیرد.

مثال‌هایی از کتاب درسی

- نمودار روابط علت و معلولی را رسم کنید و علل رونق هنر و معماری در دوره صفویه را روی آن بنویسید.

- با یکی از کارکنان مدرسه گفتگو کنید و از او بخواهید یکی از تصمیمات مهم زندگی‌اش را برای شما تعریف کند.

۴- خلاقیت: در این حوزه، مهارت‌های کاربرد دانش و اطلاعات و مهارت‌ها در الگوها و موقعیت‌های جدید توسعه و بسط آموخته‌ها، پاسخ‌گویی به مسائل و موقعیت‌های غیرمنتظره، طراحی و تولید محصولات یا راهبردهای جدید، ابداع روش‌های جدید، پیشنهاد دادن، تجسم و پیش‌بینی کردن تقویت می‌شود.

مثال‌هایی از کتاب درسی

- تصور کنید شما ۵۰ سال بعد به دنیا آمده‌اید و سوخت‌های فسیلی تمام شده و انرژی‌های جدید جایگزین آنها شده است، یک روز زندگی خود را با توجه به انرژی‌های نو شرح دهید.

- یک تصمیم خوب و جالب بگیرید و آن را یادداشت کنید و به معلم بدهید.

۵- واکنش شخصی و اظهار نظر: در این قلمرو دانش‌آموزان از خود اراده‌ای برای بازشناسی و بررسی موضوعات

بر مبنای استنباط خویش نشان می‌دهند. مهارت‌های نگرستن، بازشناسی و نقد و بررسی موضوع بر مبنای تلقی خویش، نگرستن به موضوع با استنباط و باورهای خود، بیان احساس خویش، ترجیح دادن و ... در این حوزه قرار می‌گیرد.

مثال‌هایی از کتاب درسی

— اگر قرار باشد از یکی از کشورهای همسایه ایران دیدن کنید. کدام را انتخاب می‌کنید؟ دلایل شما برای سفر به آن کشور چیست؟
— بعضی بچه‌ها بدون در نظر گرفتن میزان درآمد خانواده تقاضای لباس جدید یا گران دارند. نظر شما در این زمینه چیست؟ و چگونه باید تصمیم‌گیری کرد؟

شایان ذکر است که برخی از فعالیت‌های طراحی شده برای دانش‌آموزان می‌توانند چند منظوره باشند و دو یا سه یا چند حوزه از حوزه‌های ذکر شده را پوشش دهند. بنابراین الزاماً هر یک از فعالیت‌ها تنها به پرورش یکی از مهارت‌ها نمی‌پردازد.

● از طریق برنامه درسی مطالعات اجتماعی می‌توان به پرورش و تقویت مهارت‌هایی که اولویت‌ها و صلاحیت‌های مشترک سایر حوزه‌های یادگیری محسوب می‌شوند، توجه نمود. برخی از این مهارت‌ها عبارتند از: مهارت‌های سواد خواندن، مهارت‌های حسابی و عددی، مهارت‌های IT از طریق به‌کارگیری نرم‌افزارهای رایانه‌ای، جستجوی اطلاعات در اینترنت و شبکه ملی مدارس (رشد) و... مهارت‌های هنری و ...

مهارت‌های زندگی

● در برنامه درسی مطالعات اجتماعی، پرورش «آداب و مهارت‌های زندگی» جایگاه بسیار خاصی دارد. اگرچه آداب و مهارت‌های زندگی حوزه بسیار گسترده‌ای است که اهداف آموزشی آن از طریق کل حوزه‌ها و دروس مختلف، محقق می‌شود، اما درس مطالعات اجتماعی به دلیل ماهیت خود، توان بالقوه و قابل ملاحظه‌ای برای پرداختن به مهارت‌های فردی، اجتماعی و شهروندی دارد.

شایان ذکر است که در مصوبه شورای عالی آموزش و پرورش مورخ ۱۳۹۰/۱۰/۱ در رابطه با جدول دروس و اهداف پایه ششم ابتدایی، به این درس عنوان «مطالعات اجتماعی و آداب زندگی» اطلاق گردیده است. لذا با توجه به آنچه گفته شد علاوه بر آنکه محتوای این درس باید با جهت‌گیری به سمت آداب و مهارت‌های زندگی، سازماندهی شود، شما معلمان عزیز نیز باید همواره بین مطالب و محتوا با زندگی روزمره دانش‌آموزان پیوند برقرار نمایید و فراموش نکنید که دانش‌آموزان باید بتوانند از درس مطالعات اجتماعی در جهت ارتقای مهارت‌های زندگی کمک بگیرند و این درس قصد دارد تا به آنها کمک کند تا در زندگی خود عملکرد مؤثرتر و کارآیی داشته باشند. لذا در فرایندهای تدریس و ارزشیابی، یکی از اهداف مهم این درس یعنی آموزش مهارت‌های زندگی را به‌طور جدی مدنظر قرار دهید. در این چارچوب، حتی آموزش مفاهیم جغرافیایی، تاریخی و اجتماعی و مدنی نیز در راستای تحقق سواد جغرافیایی و تاریخی و آنچه که برای زندگی فردی و اجتماعی دانش‌آموز به کار می‌آید، معنا و مفهوم می‌یابد.

اخلاق

● در برنامه درسی مطالعات اجتماعی آموزش اخلاق جایگاه خاصی دارد.
با توجه به آنکه «اخلاق» یکی از پنج عنصر مهم در برنامه درسی ملی ذکر گردیده است، این برنامه سعی می‌کند که در سازماندهی محتوا، جهت‌گیری‌های اخلاقی و ارزشی به عنوان محور مهم آموزش مورد توجه قرار بگیرد لذا از شما معلمان عزیز نیز انتظار می‌رود که به مقوله «اخلاق و ارزش‌ها» در فرایند یاددهی — یادگیری بهای لازم را بدهید تا این درس به شیوه سنتی فقط به انتقال اطلاعات تاریخی و جغرافیایی و انباشتن ذهن دانش‌آموزان از داده‌ها و دانستنی‌ها نپردازد و تغییر در نگرش‌ها و باورها و مجهز شدن بچه‌ها به اخلاق در کانون توجه قرار بگیرد.

همان‌طور که در نمودار (۱) و (۲) ملاحظه کردید در این درس، چهار گروه عمده ارزش‌ها مدنظر است:

عدالت‌جویی: تمایل به برقراری عدالت در جامعه و ظلم‌ستیزی در سطوح مختلف، محلی، ملی و جهانی.

مسئولیت‌پذیری و حق‌طلبی: شناخت حقوق و تکالیف فردی و اجتماعی و تمایل به احقاق حق در سطوح مختلف.

تعاون: داشتن تمایل و علاقه به همکاری و مشارکت در سطوح مختلف اجتماعی توأم با احسان و رأفت نسبت به هموعان.

میهن دوستی: علاقه‌مندی به کشور ایران و پیشرفت و آبادانی آن و احساس تعلق و افتخار نسبت به میهن اسلامی. باید توجه کرد که هر گروه از ارزش‌های فوق، تعداد زیادی از ارزش‌ها را در خود جای می‌دهد برای مثال حق طلبی و مسئولیت‌پذیری شامل رعایت حقوق دیگران، دفاع از مظلوم، شهادت به حق، فداکاری، امر به معروف و نهی از منکر، پایبندی به قانون و نظایر آن را دربردارد. به علاوه بسیاری از مفاهیم در حوزه دانستنی‌ها و مهارت‌های برنامه نیز، عین آموزش ارزش‌ها است و به توسعه آنها می‌انجامد. برای مثال مفاهیمی چون همکاری در خانواده، دفاع مقدس یا مهارت‌هایی چون مشارکت و برقراری ارتباط. با توجه به اهمیت و جایگاه اخلاق و ارزش‌ها در برنامه درسی مطالعات اجتماعی، شایسته است شما معلمان عزیز با روش‌های آموزش این مقوله‌ها نیز آشنایی کافی داشته باشید.^۱

۲- معلم مطالعات اجتماعی باید چه صلاحیت‌هایی داشته باشد؟^۲

همان‌طور که گفته شد درس مطالعات اجتماعی نقش مهمی در تربیت اجتماعی فراگیران به عهده دارد و در این زمینه صلاحیت‌ها و شایستگی‌هایی که معلم مطالعات اجتماعی باید واجد آن باشد، اهمیت زیادی دارد.

نخست آنکه معلم درس مطالعات اجتماعی نیز مانند سایر دروس باید هم صلاحیت‌های عام حرفه‌ای یعنی تسلط به دانش و اطلاعات تخصصی موضوع تدریس، توانایی و مهارت در امر تدریس و اداره کلاس و هم صلاحیت‌های عاطفی یعنی علاقه به امر تعلیم و تربیت دانش‌آموزان را داشته باشد. با این حال، معلم مطالعات اجتماعی به دلیل رویکرد و ماهیت این درس، علاوه بر صلاحیت عمومی باید الگوی مؤثر و کارآمد تربیت اجتماعی باشد. در این زمینه، فضای حاکم بر روابط متقابل عاطفی میان معلم و دانش‌آموزان از یک سو و دانش‌آموزان با یکدیگر در کلاس درس مطالعات اجتماعی، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

● **الگو بودن:** معلم الگوی دانش‌آموزان است و آنچه در شخصیت معلم جلوه دارد در وجود دانش‌آموزان نیز جلوه‌گر می‌شود؛ بر همین اساس، معلم مطالعات اجتماعی نمونه عینی ارزش‌ها، صلاحیت‌ها و مهارت‌های اجتماعی برای دانش‌آموزان است. معلم مطالعات اجتماعی فردی است مسئول و متعهد، قانون‌گرا، علاقمند به پیشرفت کشور خود، منظم، اهل مطالعه و تحقیق، صاحب تفکر، خلاق و نقاد، با روحیه و با نشاط و پایبند به ارزش‌ها و اخلاق اسلامی.

برای مثال، معلم نامنظم یا بی‌اعتنا به قانون نمی‌تواند نظم و قانون‌گرایی را در دانش‌آموزان تقویت کند یا معلمی که نسبت به آینده حس بی‌اعتمادی و ناامیدی دارد، این احساسات خود را نسبت به آینده یا پیشرفت جامعه خود، به دانش‌آموزان منتقل می‌کند. معلم مطالعات اجتماعی به عنوان الگوی عملی بچه‌ها، باید رفتار و گفتار مناسب و همسویی داشته باشد تا از آثار سوء دوگانگی در رفتار و گفتار و نتایج معکوس این امر جلوگیری شود.

● **برقراری ارتباط مؤثر با دانش‌آموزان در فرایند آموزش:** معلم مطالعات اجتماعی باید در روابط خود با دانش‌آموزان آن‌چنان مؤثر و سازنده عمل کند که آثار آن در شخصیت و نگرش دانش‌آموز و حتی روابط و یا خانواده و گروه همسالانش نیز متجلی شود. نخست، معلم باید به کرامت انسانی و ارزش شخصیت هریک از دانش‌آموزان احترام بگذارد و به این نکته که همه آنها دارای استعداد و توان رشدند، معتقد باشد. به وجود آوردن فضای اعتماد و احترام متقابل و به کارگیری شیوه‌های مشارکتی در فرایند و مراحل مختلف آموزش، مهم‌ترین رکن روابط معلم و دانش‌آموز در کلاس درس مطالعات اجتماعی است. از آنجا که این درس در تقویت گرایش‌ها و باورهای اجتماعی و حس مسئولیت‌پذیری نقش مهمی ایفا می‌کند، عمل مسئولانه معلم در همه شرایط و سازماندهی مطلوب فعالیت‌های

۱- برای مطالعه بیشتر درباره آموزش ارزش‌ها رجوع کنید به کتاب روش آموزش مطالعات اجتماعی کد ۶۰۰۰ صص ۴۷-۵۲ (ویژه تربیت معلم) سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی ۱۳۸۹.

۲- منبع پیشین، صص ۱۴-۱۲.

مشارکتی در فرایند آموزشی، حس مسئولیت‌پذیری و با یکدیگر کار کردن توأم با محبت را به دانش‌آموزان منتقل می‌کند. فراهم آوردن فضای مناسب برای ارائه نظرها و ایده‌های دانش‌آموزان و گوش دادن به حرف‌های آنها به‌ویژه برای کودکان دوره ابتدایی که به تقویت اعتماد به نفس و خودباوری نیاز دارند، از ویژگی‌ها و مسئولیت‌های مهم معلم مطالعات اجتماعی است. معلم مطالعات اجتماعی باید در روابط خود با دانش‌آموزان به‌گونه‌ای مؤثر و سازنده عمل کند که آثار آن به‌خوبی در روابط میان دانش‌آموزان با خانواده، گروه همسالان و غیره متجلی شود.

معلم درس مطالعات اجتماعی باید نقش اوضاع و احوال فرهنگی و جغرافیایی محل زندگی دانش‌آموزان را برای طرح مباحث مختلف در نظر بگیرد و بر آن اساس، به فهماندن مطالب اقدام کند. توجه به تفاوت‌های فردی و مشکلات خاص کودکان به‌ویژه برای معلم این درس، ضروری است، براین اساس، معلم مطالعات اجتماعی باید برآیند و مجموعه‌ای از تحقق اهداف را با توجه به استعدادها و توان‌های مختلف دانش‌آموزان پیگیری و طلب کند و از تأکید بر توانایی همه افراد بر همه چیز بپرهیزد. آموزش شیوه صحیح فکر کردن و تقویت مهارت‌های فرایند تفکر در زمینه مسائل و روابط اجتماعی و تصمیم‌گیری‌ها باید از طریق تعامل مناسب معلمان با دانش‌آموزان در موقعیت‌های مختلف در کلاس به شیوه‌ای غیرمستقیم و مؤثر تحقق یابد.

● **ایجاد رابطه مؤثر بین دانش‌آموزان:** معلم درس مطالعات اجتماعی باید علاوه بر برقراری رابطه مناسب و مؤثر با دانش‌آموزان، ارتباطات مفید و مؤثر میان آنها با یکدیگر را تقویت کند. معلم با توجه به ماهیت درس مطالعات اجتماعی و فعالیت‌ها و مهارت‌های مربوط به آن، تمرین زندگی اجتماعی را در محیط مدرسه پایه‌ریزی کرده و با اتخاذ شیوه‌های مناسب هنگام کارهای گروهی، موانع موجود در راه ارتباط مؤثر در گروه همسالان را از میان برمی‌دارد و روابط دوستانه و همکاری و مسئولیت‌پذیری را در بین بچه‌ها تقویت می‌کند.

● **به روز بودن و مطالعه مستمر:** درس مطالعات اجتماعی بنا به ماهیت خود با مسائل و موضوعات اجتماعی سرو کار دارد و این امور به طور مداوم تغییر و تحول می‌یابد؛ اخبار و گزارش‌های روزمره، تحولات مربوط به دیدگاه‌ها و نگرش‌ها، تغییرات محیطی، تصمیم‌گیری‌های سیاسی - اقتصادی و تغییرات اجتماعی که عموماً در مطبوعات و نشریات انعکاس می‌یابد.

معلم مطالعات اجتماعی بنا به ماهیت این درس باید فردی اهل مطالعه باشد و با مطالعه مستمر رویدادهای جاری و مسائل اجتماعی، محیطی، اقتصادی و فرهنگی، از آگاهی‌های لازم در این زمینه برخوردار شود، به عبارت دیگر، به روز بودن برای معلم مطالعات اجتماعی اولویت خاص دارد.

۳- بسته آموزشی درس مطالعات اجتماعی

امروزه در بین صاحب‌نظران آموزش و پرورش توجه خاص به مواد آموزشی مختلف در قالب بسته آموزشی افزایش یافته است و یکی از سیاست‌های متولیان آموزش و پرورش در تولید برنامه‌های جدید درسی نیز توجه به اجزا و عناصر بسته آموزشی است. بسته آموزشی می‌تواند مجموعه‌ای از نرم‌افزارها (راهبردها، تکالیف، آزمون‌ها و ...) و سخت‌افزارها (رسانه‌ها، وسایل، تجهیزات، منابع و ...) باشد که با توجه به اهداف یاددهی - یادگیری برنامه درسی سازماندهی شوند.

برخی از صاحب‌نظران اجزای بسته آموزشی را با توجه به نقشی که ایفا می‌کنند به دو گروه منابع اصلی و منابع تکمیلی تقسیم‌بندی کرده‌اند. منابع اصلی شامل:

۱- کتاب درسی دانش‌آموز؛ ۲- کتاب کار دانش‌آموز؛ ۳- کتاب راهنمای معلم؛ ۴- کتاب ارزشیابی است. از منابع تکمیلی می‌توان منابع چاپی (کتاب‌های آموزشی و داستانی، مجله‌ها، کارت‌های آموزشی، اطلس‌ها و کتاب‌های مرجع و ...)، منابع ایزاری معلم (ویدئو، DVD، آلبوم‌های عکس و اسلاید، نقشه، صوتی و ...) و منابع رایانه‌ای (سی‌دی‌های تست و تمرین، وب‌سایت‌های مربوط به موضوع و ...) را مثال زد.

از آنجایی که درس مطالعات اجتماعی با توجه به ماهیت خود با طیف گسترده‌ای موضوعات محیطی تاریخی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی سروکار دارد و معلم و دانش‌آموز در حین تدریس و فرایند کاوشگری دانش‌آموزان به منابع زیاد و متنوعی نیاز پیدا می‌کنند، لذا اجزا و عناصر بسته آموزشی مطالعات اجتماعی از وسعت و تنوع بالایی برخوردار است. از منابع اصلی ذکر شده در بسته آموزشی، کتاب درسی، کتاب کار دانش‌آموز و راهنمای تدریس در اختیار شما قرار گرفته است. شایان ذکر است که تعداد دیگری از اجزا و عناصر بسته آموزشی در حال تولید می‌باشد. به همین منظور در صفحات خاصی از کتاب درسی شما با لوگوی عکس، فیلم، بازدید علمی، پخش سرود و مانند آن برخورد می‌کنید که نمایانگر آن است که معلم در این بخش باید از این عناصر در کلاس استفاده کند.

اگرچه بخش‌هایی از ساختار رسمی وزارت آموزش و پرورش تولیدکننده بسته آموزشی است اما نکته‌ای که باید به آن توجه نمود این است که شما معلمان گرامی نیز می‌توانید در تولید و تکمیل اجزا و عناصر بسته آموزشی و هم در تهیه و فراهم کردن آن به وسیله مدرسه نقش مؤثری ایفا نمایید. برای مثال شما ممکن است خودتان آلبوم‌های عکس و اسلاید متناسب با موضوعات درسی را فراهم و در کلاس نمایش بدهید یا مدل‌ها و ماکت‌ها و چارت‌هایی را به کمک دانش‌آموزان بسازید و در هنگام تدریس برای نمایش ارتباط پدیده‌ها از آنها استفاده کنید یا از مناظر طبیعی و جغرافیایی یا موزه‌ها و مانند آن فیلم تهیه کنید.

شما می‌توانید اطلس‌ها و نقشه‌های جغرافیایی مورد نیاز در قطع دیواری را فهرست کنید و از مدرسه بخواهید که آنها را خریداری کنند و در اختیار کلاس قرار دهند و یا کتاب‌های آموزشی متناسب با سطح مخاطبان را بخرند و

در کتابخانه مدرسه نگهداری کنند تا دانش‌آموزان در فعالیتهای کاوشگری بتوانند از آنها استفاده کنند. همان‌طور که در کتاب درسی ملاحظه کرده‌اید، در طرح برخی از فعالیتهای تحقیقی مندرج در کتاب مانند گردآوری اطلاعات درباره کشورهای همسایه، گردآوری اطلاعات درباره حکیمان مسلمان، تحقیق درباره شهدای جنگ تحمیلی، تحقیق درباره کسانی که با استعمار مبارزه کرده‌اند و نظایر آن با راهنمایی و کمک معلم قید شده است. به این منظور که ما در انجام تحقیقات باید دانش‌آموزان را به اندازه کافی راهنمایی کنیم و منابع را به آنها معرفی و در اختیارشان قرار بدهیم. نحوه خلاصه کردن و استخراج اطلاعات مورد نیاز از کتاب حدود و ثغور تحقیق و سؤالات آن باید برای دانش‌آموز روشن باشد. به همین دلیل شما باید برای استفاده از منابع اینترنتی (مانند شبکه رشد مدارس: دانشنامه رشد) یا منابع چاپی (کتاب‌های آموزشی و داستانی مربوط به موضوعات کتاب) به دانش‌آموزان آموزش دهید که چگونه از این منابع استفاده کنند و از سوی دیگر مدیریت مدرسه را مجاب کنید که وسایل و لوازم را تهیه و در اختیار شما بگذارند.

شایان ذکر است که در این کتاب نیز در پایان آموزش هر فصل، مواد و منابعی برای مطالعه بیشتر معلمان یا استفاده در کلاس و همچنین مطالعه یا استفاده دانش‌آموزان معرفی شده است. این منابع را که مرتبط با محتوای آن فصل است از طریق مدیریت مدرسه تهیه و در جای مناسبی در مدرسه نگهداری کنید.

۴- ساختار و محتوای کتاب درسی و کتاب کار پایه ششم ابتدایی

کتاب درسی مطالعات اجتماعی شامل ۱۲ فصل و ۲۴ درس است. به عبارت دیگر هر فصل از ۲ درس تشکیل شده است که همان‌طور که ملاحظه کرده‌اید موضوعات آن مرتبط است. روی جلد هر فصل از کتاب درسی، در گوشه سمت راست، نوشته شده که محتوای این فصل با تکیه بر کدام حوزه‌های موضوعی طراحی و سازماندهی شده است. این کادر فقط به منظور اطلاع معلم از رویکرد تلفیقی درس و به جهت نبودن کتاب ذکر شده است و توضیح یا بیان این حوزه‌ها، برای بچه‌ها هیچ ضرورتی ندارد. همان‌طور که ملاحظه می‌کنید روی جلد هر فصل یک تصویر، مقدمه‌ای کوتاه و تعدادی سؤال درج شده است. به‌طور کلی با توجه به رویکرد کاوشگری کتاب، هدف این است که در شروع کلاس معلم با طراحی فعالیتی، فضای طرح سؤال و پرسش در کلاس پدید بیاورد. زیرا اگر به راستی در ذهن دانش‌آموز سؤال ایجاد شود، آنگاه زمینه مساعد برای جستجو و یافتن پاسخ و در نتیجه یادگیری مطالب پدید می‌آید. لذا از شما معلم عزیز انتظار می‌رود که با الهام گرفتن از صفحه آغازین هر فصل، اجازه بدهید که ابتدا پرسش‌های مختلفی، حتی فراتر از پرسش‌های نوشته شده در کلاس مطرح شوند.

حوزه‌های موضوعی

طرح سؤال

● متن هر درس شامل محتوای نوشتاری و محتوای تصویری است. محتوای تصویری (عکس، نقشه، نمودار، کاریکاتور، نقاشی و...) همراه با متن نوشتاری، موضوع موردنظر را قابل درک و فهم می‌سازد. لذا محتوای تصویری از محتوای نوشتاری جدا نیست و در فرایند تدریس باید نمودارها، نقشه‌ها و عکس‌ها و... توسط دانش‌آموزان مشاهده و بررسی شود.

● برای هر فصل، فعالیت‌های نظام‌دار طراحی شده است. به طوری که انجام هر فعالیت توسط دانش‌آموزان، آنها را برای یادگیری مطالب مرحله بعد آماده می‌کند. از شما انتظار می‌رود که به انجام درست فعالیت‌ها اهتمام بورزید.

بخش عمده‌ای از فعالیت‌های کتاب باید در حین فرایند یاددهی - یادگیری انجام شوند. برای مثال انجام فعالیت شماره (۱) درس ۵ در کلاس دانش‌آموزان را آماده می‌کند تا عوامل طبیعی و انسانی مؤثر در کشاورزی ایران و جنبه‌های مختلف آن را بفهمند و سپس مجدداً با انجام فعالیت شماره (۲) که کاربرگه است، دانش‌آموز در موقعیتی قرار می‌گیرد که به‌طور کاربردی با این عوامل برخورد نماید و سپس نتیجه‌گیری و دسته‌بندی نهایی را خلاصه و در قالب نمودار بیان نماید. البته برخی فعالیت‌ها نیز خارج از کلاس طراحی شده است و انجام آنها به زمان بیشتر نیاز دارد. اگرچه جمع‌بندی و ارائه آن فعالیت باید در کلاس مدنظر قرار گیرد.

● کاربرگه‌ها: در پایان کتاب درسی کاربرگه‌های فعالیت (کتاب کار) وجود دارد. در این کاربرگه‌ها، فعالیت‌های متنوعی طراحی شده است (رسم، نمودار، نقشه‌خوانی، بحث، خط‌زمان و...) این کاربرگه‌ها مازاد بر کتاب و به عنوان برنامه اضافی نیستند بلکه بخشی از محتوای کتاب درسی محسوب می‌شوند و کتاب با آنها تکمیل می‌شود. به طوری که انجام فعالیت هر یک از کاربرگه‌ها، در متن کتاب درسی ارجاع داده شده است. به علاوه کاربرگه‌ها بیشتر فعالیت‌هایی را مانند نقشه، نمودار، و... در برمی‌گیرند که به جای زیادتری برای پاسخ نیاز دارند و در کتب درسی امکان درج آنها وجود ندارد.

— اغلب کاربرگه‌های فعالیت در فرایند تدریس و در کلاس درس اجرا می‌شوند. البته برخی از آنها نظیر جمع‌آوری عکس و چسباندن در جای مخصوص، یا پرس‌وجو و... که به زمان بیشتری برای انجام نیاز دارند مخصوص خارج از کلاس هستند.

کار برگه

موضوع: ۱۱
منابع انرژی

مهارت‌های گوناگون را به شیوه مناسب بنویسید.
 چند وسیله یا ماشین را که هر یک از این موارد مثال زده اند، در هر مورد از کدام منبع انرژی استفاده می‌نمایند.

انرژی	وسایل	
انرژی خورشیدی	تابش آفتاب، پنل خورشیدی، پنل خورشیدی، پنل خورشیدی	پشت و پنز
		تولید و نقل
		گرم کردن ساختمان
		کشاورزی
		وسایل خانگی
		کارخانه‌ها

اگر توان دیگری در بیشتر فعالیت‌های روزانه زندگی از کدام منبع انرژی استفاده می‌نمایند؟

مهارت‌های گوناگون را به شیوه مناسب بنویسید.

چند وسیله یا ماشین را که هر یک از این موارد مثال زده اند، در هر مورد از کدام منبع انرژی استفاده می‌نمایند.

فعالیت‌های خارج از کلاس

فعالیت ۳

فعالیت ۴

فعالیت ۵

طرح پوشش‌هایی جدید در پایان درس

– تمرین‌های کاربرگ‌ها طوری طراحی شده است که دانش و شناخت و مهارت‌های دانش‌آموزان را توسعه می‌دهد و آنها را به تلاش و پویایی وامی‌دارد. به دانش‌آموزان انگیزه می‌بخشد و به عبارت دیگری بخشی از محتوای آموزشی است که به تکمیل، تثبیت یا تعمیق یادگیری کمک می‌کند.

– تمرین‌های کاربرگ‌ها در ارزشیابی آموخته‌های دانش‌آموزان نیز ابزاری مناسب به شمار می‌آید. به همین دلیل پیشنهاد می‌شود که آنها در ابتدای سال یک کی از کاربرگ‌ها تهیه کنند و پس از پاکتویس نمودن فعالیت روی کاربرگه کی شده، آن را به معلم برای قرار دادن در پوشه کار تحویل دهند.

● در پایان هر فصل از کتاب درسی یک کادر باریک درج شده که بر روی آن از دانش‌آموزان خواسته شده است تا مجدداً اگر سؤالاتی درباره موضوع دارند، بنویسند و به معلم بدهند. توجه کنید که این درخواست به منظور پرورش روحیه پرسشگری و مهارت طرح سؤال‌های مناسب است. همان‌طور که می‌دانید اصولاً طرح سؤال خود یک مهارت و حتی خلاقیت

است. به همین منظور باید به دانش‌آموزان برای طرح پرسش‌های مناسب، امتیاز بدهید. با انجام این فعالیت به دانش‌آموزان می‌فهمانیم که با آموختن این فصل نه تنها پرونده یادگیری در موضوع مورد بحث بسته نمی‌شود بلکه در ذهن شما سؤالات دیگری پدید می‌آید که می‌توانید برای یافتن پاسخ‌های آنها تلاش کنید.

نکته: متن همهٔ درس‌های کتاب در بردارندهٔ تمامی محتوای مورد نظر و مطابق با اهداف درس نیست. همان‌طور که گفته شد بخشی از محتوا از طریق سایر اجزا و عناصر بسته آموزشی ارائه می‌شود. به علاوه نقش مؤثر معلم به‌عنوان مدیر یادگیری و تسهیل‌کننده آن به‌گونه‌ای است که برای تحقق اهداف درس باید محتوای رسمی ارائه‌شده را بشناسد، ابعاد گوناگون آن را تحلیل کند و سپس خود به اصلاح، تکمیل و سازماندهی مجدد آن بپردازد.

به عبارت دیگر شکل نهایی محتوا، آمیزه‌ای از محتوای کتاب درسی و کتاب کار، سایر اجزاء عناصر بسته آموزشی (فیلم، اسلاید، بازدید علمی و ...) و اشکال سازماندهی مجدد و انطباق محتوا با شرایط و زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی و جغرافیایی هر منطقه است و معلم است که با فراهم آوردن امکانات و طراحی فعالیت‌های مناسب این انطباق و تحقق اهداف را میسر می‌سازد.

بر همین مبنا، هم و غم معلمان مبنی بر تدریس مو به موی همه مطالب کتاب یا پی‌گیری ایرادات به اینکه برخی مطالب باید در کتاب توضیح بیشتری داشته باشد و پافشاری برای کامل و بی‌نقص نمودن عبارات یا مطالب کتاب به روال سنتی پسندیده نیست و ناشی از این امر است که معلم تصور کند محتوای کتاب درسی همهٔ محتوای اصلی را تشکیل می‌دهد، حال اینکه چنین نیست.

جدول ۱- اهداف (پیامدهای یادگیری) درس مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی

مهارت‌های کاوشگری درونی‌سازی ارزش‌ها	اهداف	حوزه‌های موضوعی
<ul style="list-style-type: none"> ● بررسی و کارشناسی، خلاقیت، مشارکت، برقراری ارتباط، واکنش مخفی و اظهار نظر ● عدالت‌جویی، حق‌طلبی و مسئولیت‌پذیری، تعاون، میهن‌دوستی 	<p>۱- دانش‌آموزان در موقعیت‌های فرضی برای انجام فعالیت‌های گوناگون تصمیم‌گیری و اثرات و پیامدهای تصمیم‌ها را بررسی و مراحل تصمیم‌گیری را رعایت می‌کنند و نشان می‌دهند.</p> <p>۲- دانش‌آموزان برنامه روزانه خود را نقد و می‌توانند در آن تجدید نظر کنند و برنامه‌ریزی مناسبی برای اوقات فراغت خود داشته باشند و اطلاعاتی درباره چگونگی گذران اوقات فراغت در محل زندگی‌شان شناسایی و جمع‌آوری کنند.</p> <p>۳- دانش‌آموزان نقش و تأثیرات دوستی را ارزیابی و ملاک‌ها و معیارهای عقلانی و دینی را برای انتخاب دوست به‌کار می‌گیرند و راهکارهای حفظ دوستی و حقوق متقابل دوستی را نشان می‌دهند.</p>	نظام اجتماعی
	<p>۴- دانش‌آموزان عوامل طبیعی و انسانی مؤثر در کشاورزی و پراکندگی جغرافیایی و تنوع محصولات کشاورزی در ایران را دسته‌بندی می‌کنند و نشان می‌دهند و برای کار کشاورزی ارزش قائل می‌شوند.</p> <p>۵- دانش‌آموزان موقعیت جغرافیایی و ویژگی‌های دریاهای ایران را شناسایی و رابطه انسان و دریا را در ابعاد مختلف تشریح و لزوم حفاظت از دریاها را به‌عنوان یک نعمت خداوندی بیان می‌کنند.</p> <p>۶- دانش‌آموزان انواع ویژگی‌ها و ضرورت‌های مرز را شناسایی و درباره برخی کشورهای همسایه ایران اطلاعاتی جمع‌آوری و تشابهات و تفاوت‌های آنها را مقایسه می‌کنند و نشان می‌دهند.</p>	فضا و مکان
	<p>۷- دانش‌آموزان علل و عوامل و برخی شیوه‌های استعمارگران را در نفوذ به ایران (در دوره‌های معاصر) بررسی و در این باره اظهار نظر می‌کنند و تلاش‌های مردم ایران و شخصیت‌های مبارز با استعمارگری را نشان می‌دهند.</p> <p>۸- دانش‌آموزان علل و عوامل دفاع مقدس و ویژگی‌های حماسه‌آزادسازی خرمشهر را از طریق مراجعه به شواهد و مدارک و منابع، بررسی و نسبت به قدردانی از شهدا و ایثارگران و دفاع از تمامیت ارضی ایران، واکنش نشان می‌دهند.</p> <p>۹- دانش‌آموزان تغییر و تحول و تداوم را در برخی پدیده‌های اجتماعی و فرهنگی (مانند پوشاک، گذران اوقات فراغت و ...) شناسایی و بیان می‌کنند.</p>	زمان، تداوم و تغییر
	<p>۱۰- دانش‌آموزان از طریق بررسی شواهد و مدارک، میراث فرهنگی به جای مانده از دوره صفویه و علل شکوفایی فرهنگ و هنر را در این دوره بررسی می‌کنند و به حفظ و نمایش این آثار علاقه نشان می‌دهند.</p> <p>۱۱- دانش‌آموزان آثار و مفاخر دوره اسلامی را مطالعه و اطلاعاتی در این باره گردآوری می‌کنند و علل و عوامل شکوفایی علوم و فنون در دوره اسلامی را بیان و نسبت به مفاخر کشور خود احساس تعلق و افتخار می‌کنند.</p> <p>۱۲- دانش‌آموزان لزوم رعایت آداب اخلاقی و آموزه‌های دینی را در مسائل مختلف (پوشاک، مصرف غذا، مصرف منابع و ...) تجزیه و تحلیل می‌کنند و نسبت به رعایت این آموزه‌ها در زندگی فردی و اجتماعی تمایل نشان می‌دهند.</p>	فرهنگ و هویت
	<p>۱۳- دانش‌آموزان انواع نقش‌ها و کار برخی گروه‌های شغلی را در فعالیت‌های مختلف اقتصادی (کشاورزی، پوشاک، دریا و ...) شناسایی و بررسی می‌کنند.</p> <p>۱۴- دانش‌آموزان فرایند تولید برخی کالاها را از منبع تا مصرف، شناسایی و به‌طور متوالی نشان می‌دهند و مفهوم خط تولید را بیان می‌کنند. آنها شیوه‌های صحیح تصمیم‌گیری در خرید و مصرف کالاها را از خود بروز می‌دهند.</p> <p>۱۵- دانش‌آموزان انواع منابع مورد استفاده انرژی را شناسایی و با یکدیگر مقایسه می‌کنند و پراکندگی جغرافیایی آنها را در کشور نشان می‌دهند و ضرورت‌های محافظت از منابع انرژی را تجزیه و تحلیل و نسبت به مصرف بهینه تمایل نشان می‌دهند.</p>	منابع و فعالیت‌های اقتصادی

۵- در آموزش موضوعات مختلف در درس مطالعات اجتماعی به چه نکاتی توجه کنیم؟

توجه به تربیت اجتماعی و مهارت‌های زندگی

هدف از آموزش مطالعات اجتماعی تربیت اجتماعی و مجهز نمودن دانش‌آموزان به مهارت‌های زندگی و به عبارت دیگر کسب صلاحیت‌های لازم برای زندگی است. این هدف را همواره در حین تدریس و ارزشیابی مد نظر قرار دهید. این موضوع موجب می‌شود که دنبال این نباشیم که فقط دانش‌آموزانی داشته باشیم که ذهن آنها گنجینه‌ای از اطلاعات و دانستنی‌ها است و به همه پرسش‌ها خوب جواب می‌دهند. به عبارت دیگر اگر در دانش‌آموز شما در پایان سال مهارت‌ها و کاوشگری (بررسی، کاوش، خلاقیت، اظهار نظر، مشارکت) بروز و ظهور می‌کند اگر می‌تواند مصرف بهینه غذا، پوشاک، انرژی، و... لازم را رعایت کند، اگر می‌تواند دوستان خود را بر اساس ملاک‌های صحیح انتخاب کند، اگر آداب دوستی را رعایت می‌کند، اگر می‌تواند خوب تصمیم بگیرد، اگر می‌تواند برای اوقات فراغت خود برنامه‌ریزی کند و... اگر آموزش این درس‌ها موجب شده است که دانش‌آموز به دانش و مهارت‌های مورد نیاز برای زندگی‌اش مجهز شود، آن وقت می‌توانید بگویید که از آموزش این درس خرسند هستید و به تحقق اهداف برنامه کمک کرده‌اید.

استفاده از روش‌ها و ابزار متنوع

✱ از آنجایی که در درس مطالعات اجتماعی، با موضوعات متنوع و گوناگونی سر و کار داریم، لازم است که از انواع روش‌ها و وسایل در آموزش استفاده کنیم.

اگر بخواهیم به شیوه بسیار سنتی کلاس‌ها را به عرصه سخنرانی معلم و ساکت و خموش بودن بچه‌ها تبدیل کنیم و یا به روش بسیار غلط از آنها بخواهیم جزوه بنویسند یا این درس را به محدوده یادداشت نمودن سؤال و جواب‌های کلیشه‌ای روی کتاب تبدیل کنیم خطایی بزرگ مرتکب شده‌ایم.

از شما معلم عزیز انتظار می‌رود که از روش‌های فعال استفاده کنید و به انجام تک‌تک فعالیت‌ها که هر یک با هدف خاص طراحی شده‌اند اِهمت گمارید. فراموش نکنید که رویکرد این برنامه درسی رویکرد کاوشگری است باید اجازه دهید که مرحله به مرحله دانش‌آموزان از طریق جمع‌آوری اطلاعات و بررسی آنها به کمک شما، پاسخ سؤال‌ها را پیدا و جمع‌بندی کنند، این فعالیت‌ها باید در حین فرایند تدریس انجام شوند و دانش‌آموزان در فرایند یادگیری حضور فعال داشته باشند. از فضاهای مختلف برای آموزش این درس کمک بگیریم.

«با توجه به اهداف و ماهیت درسی مطالعات اجتماعی و در نظر گرفتن اینکه مطالعات اجتماعی دانش‌آموزان را برای زندگی در اجتماع آماده می‌سازد، بدیهی است که مؤثرترین فضای آموزشی برای این درس، محیط‌های واقعی زندگی دانش‌آموزان است. دانش‌آموزان در انواع اجتماعات محلی پیرامون خود خواهند توانست به تجربیات دست اول، دست یابند و به طور ملموس و عینی با واقعیات و پدیده‌های محیطی و اجتماعی روبه‌رو شوند؛ به همین منظور، بازدید از محیط‌های اطراف مدرسه و برگزاری جلساتی از درس مطالعات اجتماعی در فضای خارج از مدرسه کاملاً ضروری است. مکان‌های اوقات فراغت در محل زندگی دانش‌آموزان چون پارک‌ها، فرهنگ‌سراها، موزه‌ها و مساجد، نهادها و مراکز خدماتی چون آتش‌نشانی و دفاتر پست، مراکز تولیدی و خدماتی چون کارگاه‌های تولید پوشاک و غذا و فروشگاه‌ها، ایستگاه‌های مسافربری و پایانه‌های حمل و نقل عمومی، واقعی‌ترین فضاها برای آموزش مفاهیم و موضوعات درسی مطالعات اجتماعی‌اند.»

برای مثال، آموزش مضمونی نظیر تولید و مصرف پوشاک را در نظر بگیرید. در این زمینه، می‌توان دانش‌آموزان را به یک فروشگاه (ترجیحاً فروشگاه‌های زنجیره‌ای چند طبقه) برد و نحوه خرید لباس از جمله انتخاب لباس، رعایت نکات لازم در حین خرید،

۱- برای بی‌بدن بیشتر به اهداف و عرصه فعالیت‌های کتاب به جدول (۲) همین کتاب رجوع کنید.

علائم شست‌وشو یا نگهداری لباس و برگه قیمت را آموزش داد. در همان محل می‌توان ساختار فروشگاه، تعداد کارکنان و وظایف آنها، مشاغلی را که با فروشگاه سر و کار دارند اعم از فروشندگان، حسابدار، مدیر، نظافتچی و نگهدارنده کنترل و همچنین نحوه چیدن وسایل و لوازم و طبقه‌بندی کالاها، موقعیت مکانی فروشگاه و نحوه دسترسی به آن در منطقه و ... را آموزش داد. قبل از بازدید علمی از یک کارگاه تولید لباس باید از دانش‌آموزان خواست تا سؤالاتی را به‌طور گروهی طراحی و یادداشت کنند.

در حین بازدید از کارگاه، بچه‌ها می‌توانند دربارهٔ وسایل و ابزار کار، خط تولید و مشاغلی که با یکدیگر همکاری می‌کنند چون برش زن، طراح الگو، خیاط، دگمه‌دوز، اتوکش و ... و نحوه همکاری آنها، میزان دستمزد کارکنان، نحوه ارسال لباس‌ها به مراکز فروش و توزیع پوشاک، نحوه تهیه مواد اولیه چون پارچه و نخ، میزان تولید لباس در روز و مسائل بهداشتی و ایمنی کارگاه چون نور کافی و لباس کار و بسیاری مسائل دیگر پرس و جو کند و با مشاهدهٔ عینی و به‌طور مستقیم، به پاسخ سؤالات خود دست یابد. مهم‌ترین فایدهٔ آموزش در محیط‌های واقعی زندگی، همان مواردی است که نظریه‌پردازان یادگیری به آنها تأکید کرده‌اند. این موارد عبارتند از: یادگیری پایدار به دلیل عینی بودن و استفاده از تجربه‌های حسی و لمسی مستقیم مسائل و پدیده‌ها، عدم تحمیل فضاهای خستگی آور و ملالت‌بار کلاس‌های رسمی، ایجاد انگیزش برای یادگیری و مشاهدهٔ دقیق. به علاوه این شبکه از آموزش یعنی آموزش در محیط‌های واقعی به دلیل پیوند میان درس و زندگی، موجب کاربردی‌تر شدن محتوای آموزش می‌شود.^۱

«در کلاس‌های رسمی مدرسه نیز از آنجا که درس مطالعات اجتماعی بر تعامل گروهی تأکید دارد، از نظر فضای کالبدی، نحوه آرایش و چیدن میز و نیمکت‌های کلاس باید به گونه‌ای باشد که امکان کار گروهی دانش‌آموزان را فراهم آورد، بدین منظور باید بتوان در مواقع لزوم به راحتی و با سرعت، آرایش مورد نظر را برای دور هم نشستن گروه‌های دانش‌آموزان در کلاس، ایجاد کرد.

دیوارها و فضای کلاس مطالعات اجتماعی باید جذابیت لازم را برای دانش‌آموزان ایجاد کند و نباید خالی از تصویر، افسرده و بی‌روح باشد. در این زمینه، تابلوهای مخصوص برای نصب آثار و کارها و فعالیت‌های دانش‌آموزان و به نمایش گذاشتن نتایج و گزارش‌های کار گروهی، قفسه‌ها و ویترین‌های مناسب برای نگهداری نقشه‌ها، آلبوم‌ها، اطلس‌ها و مدل‌ها، نرم‌افزارها، فیلم و اسلاید، عکس‌ها، کرهٔ جغرافیایی یا ماکت‌ها و مدل‌هایی که توسط دانش‌آموزان ساخته شده است، به جذابیت و کیفیت فضای آموزشی کمک می‌کند. به‌طور کلی، معلم مطالعات اجتماعی باید با توجه به تنوع و مضمون درس‌ها و با توجه به استفادهٔ بهینه و مؤثر از امکاناتی که در اختیار دارد، فضای مطلوب و مؤثری را برای تدریس هر موضوع پیش‌بینی و تدارک ببیند.

شایسته است معلم برای نیل به این منظور، به تنوع بخشیدن فضای کالبدی یادگیری توجه کرده، با ایجاد آرایش‌های مختلف میز و نیمکت‌ها یا آموزش برخی واحدهای یادگیری در فضاها و محیط‌های خارج از کلاس و خارج از مدرسه، از تکرار و یکنواختی جلوگیری کند.

پس، فضای کلاس درس مطالعات اجتماعی نیز مانند سایر دروس باید برانگیزاننده باشد و مجموعهٔ عوامل بتواند دانش‌آموز را به کاوشگری و تفکر ترغیب کند.^۲»

انطباق درس با شرایط بومی و محلی

«از شما معلمان عزیز انتظار می‌رود که تدریس موضوعات را با شرایط محلی و بومی منطبق کنید. توجه داشته باشید که کتاب و فعالیت‌های آن تنها الگوها و کلیاتی را در اختیار شما قرار می‌دهد. برای مثال در درس کشاورزی در ایران، اگر شما در یک روستا به تدریس مشغول هستید و دانش‌آموزان کمابیش با فعالیت‌های کشاورزی آشنایی دارند می‌توانید در نوع فعالیت‌ها تغییراتی به وجود بیاورید که آموزش آنها برای زندگی دانش‌آموزان مفیدتر باشد. برای مثال کمبودهای آنها را در دانش یا مهارت کشاورزی جبران نمایید. اگر در آموزش درس انرژی، در منطقه‌ای زندگی می‌کنید که برای گرم کردن خانه از نفت و گاز استفاده نمی‌شود و منبع دیگری

مثل زغال یا چوب مورد استفاده قرار می‌گیرد شما باید نکات مربوط به مصرف بهینه همان منبع و همچنین نکات ایمنی مربوط به آن را آموزش دهید.

توجه به تفاوت‌های فردی

✳ علاوه بر طراحی فعالیت‌های مناسب برای پاسخ‌گویی به نیازهای خاص مناطق، شما معلم عزیز باید پیش‌زمینه‌های تحصیلی و آموزشی و تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان را در نظر بگیرید و آموزش خود را با آن منطبق و هماهنگ سازید. تنوع فعالیت‌ها در این کتاب حاکی از توجه همین موضوع است. برای مثال ممکن است دانش‌آموز شما در بیان شفاهی یا نوشتن یک متن کوتاه درباره یک موضوع ضعیف‌تر عمل کند اما در درست کردن یک کارت پستال یا پوستر و نمایش پیام به صورت نقاشی، قوی‌تر باشد. در نتیجه شما باید نقاط قوت را در نظر بگیرید و اجازه دهید دانش‌آموز، آموخته‌های خود را با روشی که به آن علاقه‌مندتر و مسلط‌تر است، بیان نماید. اگرچه تلاش کنید که دانش‌آموز بتواند نقاط ضعف خود را نیز برطرف نماید. همان‌طور که در جدول (۱) این کتاب مشاهده می‌کنید هر یک از فعالیت‌های طراحی شده در این کتاب یکی از هوش‌های چندگانه را تقویت می‌کند.

مشارکت جلب خانواده‌ها

✳ مشارکت خانواده‌ها را جلب کنید. همان‌طور که گفتیم هدف عمده بعضی از فعالیت‌های این کتاب مهارت‌های زندگی و تربیت اجتماعی است و بدون همراهی و همکاری خانواده‌ها این امر به درستی تحقق نمی‌یابد. البته ناگفته نماند که تضاد میان آموزش‌های مدرسه و خانه نیز اثرات نامطلوبی بر دانش‌آموز به جای می‌گذارد. برای مثال وقتی خریدن لباس، نحوه صحیح تصمیم‌گیری، مصرف صحیح انرژی، پرهیز از اسراف مواد غذایی، انتخاب دوستی، مهارت نه گفتن در موقعیت‌هایی که لازم است فرد قاطعانه مخالفت نماید را آموزش می‌دهید، خانواده‌ها قطعاً از این آموزش حمایت می‌کنند و شما می‌توانید از طریق تشکیل جلسات (حداقل سه جلسه در طی سال) مستمر با خانواده‌ها، نوشتن پیام برای آنها و سایر روش‌ها، اهداف درس را برای آنها تبیین کنید و از آنها بخواهید مثلاً در صرفه‌جویی و مصرف انرژی در منزل، دانش‌آموزان را راهنمایی و با آنها همراهی کنند. شایان ذکر است که مشارکت خانواده‌ها در ارزشیابی دانش‌آموزان نیز نباید نادیده گرفته شود. در سنجش بخشی از اهداف به ویژه اهداف مهارتی و نگرشی از والدین کمک بگیرید. آنها می‌توانند به شما بگویند که تغییرات و آثار مطلوب در دانش‌آموزان ظهور و بروز نموده یا نه؟

نقشه و نقشه‌خوانی و عکس‌خوانی و انواع نمودارها

✳ نقشه و نقشه‌خوانی: همان‌طور که می‌دانید نقشه در آموزش جغرافیا یک عنصر کلیدی است. به‌طور کلی هرآنچه را که بتوانیم بر روی نقشه به نمایش بگذاریم، جغرافیایی است. زیرا جغرافیا با پراکندگی یا نحوه توزیع پدیده‌ها در مکان سرو کار دارد. نخست آن که معلم باید برای آموزش موضوعات جغرافیایی به ویژه وقتی پراکندگی پدیده‌ها مطرح می‌شود. برای مثال پراکندگی محصولات کشاورزی، جمعیت، منابع نفتی و... از انواع نقشه‌ها استفاده کند. این نقشه‌ها شامل نقشه‌های دیواری بزرگ که باید از مؤسسات مربوطه توسط مدرسه خریداری شود و نقشه‌هایی با سایز کوچک‌تر و نقشه‌های کتاب است. دانش‌آموزان با استفاده از نقشه و نقشه‌خوانی یعنی آشنایی با علائم و نمادهای راهنما، رنگ‌ها و جهات جغرافیایی، بهتر موقعیت پدیده‌ها را به خاطر می‌سپارند. در فرایند تدریس از دانش‌آموزان بخواهید که به سؤالات شما درباره نقشه‌های کتاب پاسخ دهند، پدیده‌ها را روی نقشه پیدا کنند، علامت بزنند، رنگ کنند و از راهنمای نقشه استفاده کنند و یا حتی خود راهنمایی مناسب برای نقشه، ایجاد کنند. همین تمرین‌ها را می‌توانید با نقشه‌های دیواری نیز انجام دهید. بخشی از کاربرگ‌های پایانی این کتاب به فعالیت‌های نقشه اختصاص دارد. سعی کنید در ارزشیابی‌های پایانی تنها در حیطه سؤالات نقشه‌خوانی کتاب عمل کنید و دانش‌آموزان را وادار به ترسیم نقشه‌های اضافی نکنید. اصولاً مهارت کپی کردن نقشه، خواندن مقیاس و مواردی از این قبیل در سال‌های بعد از دوره ابتدایی آموزش داده می‌شود.

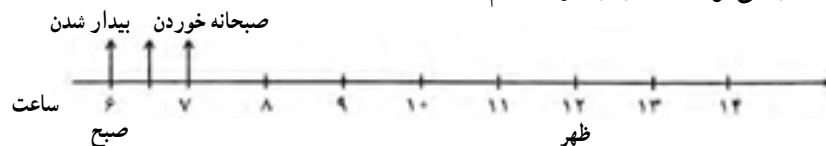
✳️ **عکس خوانی** : عکس‌ها نقش مهمی در آموزش مطالعات اجتماعی دارند. مشاهده و بررسی بعضی از عکس‌های کتاب آنقدر اهمیت دارند که با حذف آنها فرایند تدریس مختل می‌شود. برای مثال وقتی از دانش‌آموزان می‌خواهیم دو اثر تاریخی مسجد شیخ لطف‌الله و مسجد امام اصفهان را با هم مقایسه کنند.

از دانش‌آموزان بخواهید که به عکس‌های هر درس دقت کنند و جزئیات را روی عکس معین کنند. اصولاً بهره‌گیری صحیح از عکس نیز یک مهارت مورد نظر در این درس است. در مواردی که عکس‌های کتاب کیفیت لازم را از نظر وضوح و چاپ نداشته باشند شما می‌توانید خودتان در ارتباط با آن موضوع عکس‌هایی تهیه کنید و به کلاس ببرید.

✳️ **خواندن و ترسیم نمودارها** : بسیاری از اطلاعات علمی به ویژه در مطالعات جغرافیایی به صورت ارقام و اعداد است که برای سهولت استفاده به صورت نمودار درمی‌آید. به منظور استفاده از نمودارها هم باید خواندن و فهمیدن نمودارها را آموزش دهید و هم ترسیم آنها را. در این کتاب شما از دانش‌آموزان می‌خواهید که نمودارهای دایره‌ای (برای مثال نمودار صفحه ۳۶ گروه‌های عمده انرژی) و نمودارهای ستونی (برای مثال نمودار تولید گندم در کشور، ص ۲۹) را بخوانند و به سؤالات پاسخ دهند. همچنین به آنها آموزش می‌دهید که چگونه نمودار ستونی یا دایره‌ای رسم کنند و اطلاعات مورد نظر را توسط این نمودارها نمایش دهند. (برای مثال نمودار دایره‌ای کاربرگ شماره ۱۷ و نمودار ستونی کاربرگ شماره ۸)

✳️ **خط زمان** : به طور کلی برای درک زمان گذشته ما باید بتوانیم رویدادهای مختلف را برحسب نظم زمانی (از قدیمی‌ترین به جدیدترین) مرتب کنیم که به آن «نظم کروئولوژیکی» می‌گویند.

یکی از شیوه‌های مفید برای مرتب کردن وقایع برحسب نظم زمانی، استفاده از خط زمان است. خطوط زمان ممکن است نظم رویدادها را در یک روز، یک هفته، یکسال، یک دهه، یک قرن یا ... هزاره نشان دهند. برای فهم خط زمان و آشنایی با آن ابتدا از دانش‌آموزان بخواهید خط زمانی برای یک روز خود تنظیم کنند.

از آنها بخواهید وقایع یک روز خود مثل بیدار شدن از خواب، خوردن صبحانه، مراسم صبحگاهی، درس‌هایی که در هر زنگ دارند، برگشتن به منزل و ... را روی خط زمان در جای مناسب بنویسند. به آنها بگویید که این خط براساس یک ساعت تنظیم شده می‌توانید هر ساعت را به دو نیم ساعت یا چهار ربع ساعت (۶۰ × ۱۵ = ۹۰) تقسیم کنید و وقایع را دقیق‌تر روی خط زمان بگذارید. سپس از آنها بخواهید نمودار یا خط زمان زندگی خودشان را برحسب سال ترسیم کنند و وقایع مهم هر سال مثل رفتن به مهد کودک، کلاس اول، کلاس دوم، رفتن به خانه جدید و امثالهم را روی نمودار بگذارند.

با آشنا کردن تدریجی دانش‌آموزان با خط زمان و ترسیم و طراحی آن، زمینه تقویت تفکر کروئولوژیکی و فهم ترتیب و توالی رویدادها پدید می‌آید و دانش‌آموزان می‌توانند خط زمانی با تقسیمات سال، قرن، هزاره و ... را بخوانند و از آنها استفاده کنند. «به منظور آشنایی با تمرین‌های بیشتر در مورد خط زمان به بخش دوم همین کتاب درس (۹) مراجعه نمایید».

جدول ۲- توزیع انواع مهارت‌ها در فعالیت‌های کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم

عنوان فصل	عنوان درس	شماره و شرح فعالیت	تفکر	مهارت‌های کارشگری	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سواد خواندن و مهارت‌های حسابی و عددی	پروژه‌های چندگانه
فصل پنجم: دوستی ما	درس پنجم: دوستی ما	۱- نام دوستان خود را روی یک برگه بنویسند و یادداشت کنند چرا دوستی با این افراد برایشان مهم بوده است؟	*	برقراری ارتباط	-	-	هوش درون فردی
		۲- درباره دوستان خود فکر کنند و بنویسند دوستی با آنها چه اثرات مثبت یا منفی روی آنها داشته است؟	*	برقراری ارتباط	مهارت انتخاب دوست	-	هوش درون فردی
		۳- به طور گروهی خصوصیات یک دوست خوب را فهرست کنند و روی یک مقوا بنویسند	*	بررسی، برقراری ارتباط، مشارکت	انتخاب دوست	-	هوش بیانی - زبانی
		۴- معنی اشعار مربوط به دوستی را توضیح دهند	-	-	-	*	-
	درس ششم: دوستی ما	۱- به طور گروهی رفتارهایی را که موجب ناراحتی دوستان از یکدیگر و بهم خوردن دوستی‌ها می‌شود فهرست کنند و بخوانند	*	مشارکت	مهارت‌های آداب دوستی	*	هوش بین فردی
		۲- کاربرگ‌های شماره ۱ و ۲ را درباره نه گفتن انجام دهند	*	برقراری ارتباط، بررسی، اظهار نظر	مهارت نه گفتن	-	هوش بین فردی و هوش درون فردی
		۳- معنی شعر را توضیح دهند	-	-	-	*	هوش بیانی - زبانی

ادامه جدول ۲- توزیع انواع مهارت‌ها در فعالیت‌های کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم

عنوان فصل	فصل دوم : تصمیم‌گیری						
عنوان درس	درس ۳ تصمیم‌گیری چیست؟		درس ۴ چگونه تصمیم بگیریم؟				
شماره و شرح فعالیت	تفکر	مهارت‌های کاوشگری	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سواد خواندن و مهارت‌های حسابی و عددی	پروورش هوش‌های چندگانه	۱- همفکری کنند و بگویند هر یک از این تصمیم‌ها مثبت یا منفی است و چه نتیجه و آثاری دارد؟	۲- خاطره‌ای کوتاه درباره یکی از تصمیم‌های خود و اثرات خوب و بد آن بنویسند یا تعریف کنند
	*	مشارکت، برقراری ارتباط	تصمیم‌گیری و فکر کردن درباره نتایج آن	*	هوش بین فردی		
	*	اظهار نظر و واکنش منطقی	-	*	هوش بیانی - زبانی		
	*	بررسی - اظهار نظر	تصمیم‌گیری و رعایت مراحل آن	-	هوش درون فردی		
	-	کاوش و بررسی	مشاوره گرفتن از افراد ذی صلاح	-	هوش بین فردی		
	*	-	فکر کردن درباره رفتار خود	-	هوش درون فردی		
	*	خلاقیت	تصمیم‌گیری و رعایت مراحل آن	-	هوش درون فردی		
	-	کاوش و بررسی	-	-	هوش بین فردی		

عنوان فصل	عنوان درس	شماره و شرح فعالیت	تفکر	مهارت‌های کارشگری	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سواد خواندن و مهارت‌های حسابی و عددی	پروژه‌های چندگانه	
فصل سوم: کشاورزی در ایران	درس ۴ کشاورزی	۱- شما در استان تصمیم دارید کشاورزی کنید، همفکری کنید و نیازهای خود را برای کشاورزی بنویسید و در کلاس بخوانید	*	برقراری ارتباط، مشارکت	-	*	هوش بین فردی هوش بیانی - زبانی	
		۲- کاربرگ‌های شماره ۵ درباره بریده روزنامه و دسته‌بندی عوامل	*	بررسی - برقراری ارتباط	-	*	هوش طبیعت‌گرا	
		۳- درباره غذای محلی خود و محصولات به کار رفته در آن پرس و جو کنید (کاربرگ شماره ۶)	-	کارش و بررسی	مهارت‌های انتخاب و طبخ غذا	-	هوش طبیعت‌گرا	
		۱- از هر گروه غلات، حبوبات و محصولات جانبری چند محصول نام ببرید و همفکری کنید	-	برقراری ارتباط، مشارکت	مهارت خرید	-	-	
		۲- از یک مغازه برنج‌فروشی نام انواع گونه‌های برنج ایرانی و قیمت آنها و از یک فروشنده میوه و سبزی محصولات گلخانه‌ای او را تحقیق کنید و بنویسید	-	کارش و بررسی	مهارت خرید	-	-	
		۴- درباره مفهوم و معنی آنچه امام صادق (ع) در مورد کشاورزی فرموده‌اند گفت و گو کنید	*	-	-	-	-	
		۵- برای مصاحبه با یک باغدار فکر کنید و پرسش‌های خودشان را روی یک برگ کاغذ بنویسید و به معلم بدهید	*	برقراری ارتباط، خلاقیت، کارش	-	-	هوش بین فردی	
		۶- مساحت باغ آقای رضوانی را محاسبه کنید و نمودار محصول را رسم کنید (روی کاربرگ شماره ۷ کتاب کار)	-	بررسی	-	*	حسابی و عددی	هوش منطقی - ریاضی
		۷- روی نقشه ایران در کاربرگ شماره ۸ نواحی کنت خرما و پسته و ... را معین کنید	-	بررسی	-	-	-	هوش بصری - فضایی

فصل چهارم : ایران و منابع انرژی								
عنوان فصل	عنوان درس	شماره و شرح فعالیت	تفکر	مهارت‌های کارشگری	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سواد خواندن و مهارت‌های حسابی و عددی	پروژه هوش‌های چندگانه	
	درس ۷: طلای سیاه	۱- همفکری کنند و روی کاربرد شماره ۱۰ کتاب کار موارد مصرف انرژی و منابع آن را مشخص کنند.	*	بررسی - مشارکت	-	-	-	
		۲-۳- با توجه به آنچه درباره آب و هوا و رودهای ایران می‌دانند بگویند چرا در کشور ما تولید برق آبی کمتر از برق حرارتی است؟ برای حفظ محیط زیست برق آبی بهتر است یا حرارتی؟	*	برقراری ارتباط - اظهار نظر	-	-	هوش طبیعت‌گرا	
		۴- بحث گروهی : درباره نفت یک میراث طبیعی، چرا تمام‌نشدن آن باعث نگرانی است؟ چه اهمیتی دارد؟	*	برقراری ارتباط، مشارکت و واکنش شخصی و اظهار نظر	*	-	هوش بین فردی هوش منطقی - ریاضی	
		۵- پرس و جو کنند سوختی که در خانه شما برای گرما و پخت و پز استفاده می‌شود چیست؟ از کجا تأمین می‌شود و چگونه به دست شما می‌رسد؟	-	کاوش و بررسی	مهارت‌های مصرف انرژی	-	-	
		۱- اگر تاکنون از وسایلی که با انرژی خورشیدی کار می‌کنند استفاده کرده‌اید به کلاس بیاورید و ...	-	کاوش و بررسی و اظهار نظر	-	-	-	
	درس ۸: انرژی را بهتر مصرف کنیم	۲- کاربرد شماره ۱۱ مقایسه انواع انرژی‌ها	-	بررسی، برقراری ارتباط	-	-	هوش طبیعت‌گرا	
		۳- اینترنت : رفتن به سایت سازمان بهره‌وری انرژی ایران (سبا) استفاده از بخش سرگرمی‌های انرژی	-	کاوش و بررسی و برقراری ارتباط	-	-	-	
		۴- پرس و جو کنند : با افراد سالمند خانواده یا فامیل مصاحبه و مصرف انرژی را در گذشته و امروز مقایسه کنند.	-	کاوش و بررسی برقراری ارتباط	-	-	-	
		۵- کاربرد شماره ۱۲ کتاب کار (مراقبت از مصرف انرژی)	-	-	مهارت‌های مصرف بهینه انرژی	-	-	
		۶- بررسی قبض گاز و برق خانه	-	بررسی	مهارت‌های مصرف بهینه انرژی	-	-	-
		۷- تصور کنید در ۵۰ سال بعد به دنیا آمده‌اید و سوخت‌های فسیلی تمام شده... یک روز خود را با توجه به انرژی‌های توضیح دهید.	*	خلاقیت	-	-	*	هوش بیانی - زبانی

ادامه جدول ۲- توزیع انواع مهارت‌ها در فعالیت‌های کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم

عنوان فصل	عنوان درس	شماره و شرح فعالیت	تفکر	مهارت‌های کاوشگری	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سواد خواندن و مهارت‌های حسابی و عددی	برورش هوش‌های چندگانه	
فصل پنجم : شکوفایی علوم و فنون پس از ظهور اسلام	علمی عامی ۹: پیشینه بناهای مسلمانان درسی	۱- به نقشه توجه کنید، دین اسلام در کدام قاره‌ها گسترش یافته است؟	-	بررسی و کاوش	-	-	هوش بصری - فضایی	
		۲- الف) چرا در دوره اسلامی به دانشمندان حکیم می‌گفتند؟ ب) چرا در این دوره دانشمندان کتاب‌های خود را به زبان عربی می‌نوشتند؟	* *	برقراری ارتباط برقراری ارتباط	-	-	-	-
		۳- به چند گروه تقسیم شوید و هر گروه درباره یکی از حکیمان مسلمان و آثار او اطلاعاتی جمع‌آوری کنید	-	مشارکت، کاوش و بررسی و برقراری ارتباط	-	-	-	-
		۵- به‌طور گروهی با استفاده از اطلاعاتی که درباره دانشمندان مسلمان گردآوری کردید یک روزنامه دیواری درست کنید و به دیوار مدرسه بزنید	-	مشارکت، برقراری ارتباط و خلاقیت	-	*	هوش بین‌فردی	
		۴- کار برگه شماره ۱۳ کتاب کار را انجام دهید (تکمیل نمودار علت و معلول)	*	بررسی	-	*	هوش منطقی - ریاضی	

ادامه جدول ۲- توزیع انواع مهارت‌ها در فعالیت‌های کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم

عنوان فصل	فصل ششم: سفری به اصفهان								
عنوان درس	درس ۱۱: اصفهان، نصف جهان				درس ۱۲: چرا فرهنگ و هنر در دوره صفویه شکوفا شد؟				
شماره و شرح فعالیت	تفکر	مهارت‌های کاوشگری	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سواد خواندن و مهارت‌های حسابی و عددی	پروژه‌های چندگانه	مهارت‌های سواد خواندن و مهارت‌های حسابی و عددی	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های کاوشگری	تفکر
۱- شما و دوستانان می‌خواهید از اصفهان دیدن کنید و این نقشه را خریده‌اید. همفکری کنید و روی نقشه مکان‌های تاریخی و دیدنی و مساجد و بازار را پیدا کنید	-	کاوش و بررسی	مهارت‌های گردشگری و سفر	-	هوش بصری - فضایی	-	مهارت‌های گردشگری و سفر	کاوش	-
۲- اگر بخواهید مهمان‌سرای انتخاب کنید که به آثار تاریخی نزدیک باشد کدام را انتخاب می‌کنید؟	-	کاوش	مهارت‌های گردشگری و سفر	-	هوش بصری - فضایی	-	مهارت‌های گردشگری و سفر	کاوش	-
۳- به تصاویر مسجد امام و مسجد شیخ لطف‌الله دقت کنید مهم‌ترین تفاوتی که در این دو مسجد مشاهده می‌کنید چیست؟	-	بررسی	-	-	هوش بصری - فضایی	-	-	بررسی	-
۴- با توجه به مطالبی که در این درس آموختید انواع فنون و هنرهایی را که در ساختن بناهای تاریخی اصفهان به کار رفته است فهرست کنید	*	بررسی - برقراری ارتباط	-	-	-	-	-	بررسی - برقراری ارتباط	*
۵- فرض کنید دوستی در خارج از ایران دارید که می‌خواهید به ایران بیاید، به‌طور گروهی کارت پستی با نشانه‌هایی از شهر اصفهان درست کنید...	*	مشارکت - خلاقیت	مهارت‌های مکاتبه	-	هوش حرکتی - جسمانی	-	مهارت‌های مکاتبه	مشارکت - خلاقیت	*
فعالیت ۱- کاربرگ شماره ۱۴ کتاب کار (خط زمان)	-	بررسی - برقراری ارتباط	-	* حسابی و عددی	هوش منطقی - ریاضی	* حسابی و عددی	-	بررسی - برقراری ارتباط	-
فعالیت ۲- به‌طور گروهی روی برگه کاغذ نمودار علت و معلول را رسم کنید و سپس علل رونق هنر و معماری دوره صفویه را بنویسید	*	مشارکت - بررسی	-	*	هوش منطقی - ریاضی	* حسابی و عددی	-	مشارکت - بررسی	*
فعالیت ۳- کاربرگ ۱۶ و ۱۵ کتاب کار (بررسی سفرنامه و...)	-	بررسی - برقراری ارتباط	-	*	هوش بعدی - فضایی هوش بیانی - زبانی	* حسابی و عددی	-	بررسی - برقراری ارتباط	-

ادامه جدول ۲- توزیع انواع مهارت‌ها در فعالیت‌های کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه نهم

عنوان فصل	عنوان درس	شماره و شرح فعالیت	تفکر	مهارت‌های کارشگری	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سواد خواندن و مهارت‌های حسابی و عددی	برورش هوش‌های چندگانه
فصل هفتم : اوقات فراغت	عنوان درس	۱- نمودار زندگی روزانه خودتان را روی کارگه شماره ۱۷ کتاب کار ترسیم کنید	*	برقراری ارتباط	مهارت‌های برنامه‌ریزی برای زندگی	* حسابی عددی	هوش درون فردی
	عنوان درس	۲- نمودار خودتان را با نمودار همکلاسی‌هایتان مقایسه کنید چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی وجود دارد؟ ۳- در گروه گفت‌وگو کنید به نظر شما ارتباط با خداوند از طریق نماز و دعا و تلاوت قرآن چه تأثیری بر زندگی روزانه ما دارد؟ به نظر شما چه کارهایی هدر دادن وقت است؟ برای چه کارهایی دوست دارید دقت بیشتری بگذارید؟	-	مشارکت - برقراری ارتباط	-	-	هوش بین فردی
فصل هشتم : اوقات فراغت	عنوان درس	۴- منظور از عبارتی که حضرت علی بن ابیطالب (ع) فرمودند : (از دست دادن فرصت موجب ندامت و اندوه است) چیست؟ این سخن امام را با خط خوش بنویسید و با نقش‌های زیبا تزئین کنید و به دیوار کلاس یا خانه نصب کنید	*	برقراری ارتباط و خلاقیت	-	-	هوش حرکتی - جسمانی
	عنوان درس	۱- روی یک کاغذ کارها و فعالیت‌هایی را که تاکنون برای پرکردن روزهای تعطیل انجام داده‌اید فهرست کنید برگه خودتان را با دوستان مقایسه کنید تفاوت و شباهت‌ها را بیان کنید ۲- با راهنمایی معلم یک جدول هنگی برای زمان حال یا ایام تابستان طراحی کنید و ...	*	کاوش و بررسی، مشارکت	مهارت‌های برنامه‌ریزی برای زندگی	-	هوش درون فردی هوش بین فردی
	عنوان درس		*	خلاقیت	مهارت‌های برنامه‌ریزی برای زندگی	-	-

ادامه جدول ۲- توزیع انواع مهارت‌ها در فعالیت‌های کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم

عنوان فصل	عنوان درس	شماره و شرح فعالیت	تفکر	مهارت‌های کاوشگری	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سواد خواندن و مهارت‌های حسابی و عددی	پروژه هوش های چند گانه
فصل هفتم : اوقات فراغت							
درس ۱۴ : گذراندن اوقات فراغت							
	۳- فکر کنید : چند شیوه خوب و جالب برای برکردن اوقات فراغت که کمترین هزینه و امکانات را نیاز داشته باشد، پیشنهاد کنید.	خلاقیت، اظهار نظر	*	مهارت‌های پر کردن اوقات فراغت	-	-	-
	۴- گفت و گو کنید : به نظر شما استفاده زیاد از بازی‌های رایانه‌ای چه ضررهایی ممکن است داشته باشد؟	اظهار نظر	*	مهارت‌های استفاده از بازی‌های سالم	-	-	-
	۵- با پدر یا مادر بزرگ یا یک نفر از افراد سالخورده فامیل مصاحبه کنید و از او بخواهید درباره چگونگی گذراندن اوقات فراغت در گذشته برای شما صحبت کند.	کاوش و بررسی، برقراری ارتباط	-	-	-	-	هوش میان فردی
	۶- نام چند بازی محلی را از بزرگ‌ترها پرس و جو کنید و چگونگی انجام آن را در کلاس تعریف کنید و نمایش دهید.	کاوش و بررسی	-	-	*	*	هوش جسمانی - حرکتی
	۷- به چند گروه تقسیم شوید و همنگری کنید. در محل زندگی شما چه امکانات عمومی برای گذراندن اوقات فراغت وجود دارد؟ پرس و جو کنید و نام و نشانی آنها را بنویسید.	کاوش و بررسی، مشارکت و برقراری ارتباط	*	مهارت‌های گذراندن اوقات فراغت	-	-	هوش زبانی - بانی
	۸- فرض کنید قرار است مسئولان شهری یا روستایی در محل زندگی شما امکاناتی برای گذراندن اوقات فراغت نوجوانان فراهم کنند و از شما خواسته‌اند اظهار نظر کنید چه پیشنهادهایی می‌دهید؟	اظهار نظر و خلاقیت	*	مهارت‌های مشارکت در محل زندگی	-	-	هوش بیانی - زبانی
	۹- کاربرد شماره ۱۸ کتاب کار را درباره آداب و مقررات برخی مکان‌های عمومی گذران اوقات فراغت تکمیل کنید.	اظهار نظر، مشارکت، برقراری ارتباط	*	مهارت‌های حضور در مکان‌های عمومی	-	-	هوش درون فردی هوش میان فردی
	۱۰- اگر به اینترنت دسترسی دارید با راهنمایی و نظارت معلم به پایگاه اینترنتی یکی از مؤسسات و سازمان‌های مربوط به اوقات فراغت بروید و برنامه‌های آنها را مشاهده کنید.	کاوش و بررسی	-	مهارت‌های گذراندن اوقات فراغت	-	-	-

ادامه جدول ۲- توزیع انواع مهارت‌ها در فعالیت‌های کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم

عنوان فصل	فصل نهم: دریا‌های ایران						
عنوان درس	درس ۱۸: دریا، نعمت خداوندی			درس ۱۷: ویژگی‌های دریا‌های ایران			
عنوان فصل	عنوان درس	شماره و شرح فعالیت	تفکر	مهارت‌های کارشگری	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سواد خواندن و مهارت‌های حسابی و عددی	پروژه‌های هوش‌های چندگانه
	۱- روز ۱۰ اردیبهشت در تقویم روز ملی خلیج فارس نامیده شده است. علت چیست؟ پرس و جو کنید.	-	-	کاوش و بررسی	-	-	-
	۲- کاربرگ شماره ۲۱، ۲۲ و ۲۳ کار را انجام دهید (نقشه خوانی و ترسیم نقشه).	-	-	بررسی	-	-	هوش بصری - فضایی هوش جسمانی - حرکتی
	۳- به‌طور گروهی با راهنمایی معلم با چوب، تعدادی کاغذ و ... مدل خلیج فارس و دریای عمان بسازید.	-	-	مشارکت و خلاقیت	-	-	هوش جسمانی - حرکتی
	۱- یک کره جغرافیایی یا نقشه جهان‌نما به کلاس بیاورید و به کمک معلم مسیر کشتیرانی از خلیج فارس و تنگه هرمز تا اقیانوس‌ها را دنبال کنید و کشورهای اطراف را نشان دهید.	-	-	مشارکت و بررسی	-	-	هوش مکانی - فضایی
	۲- چرا خلیج فارس از دیرباز مورد توجه کشورهای قدرتمند بوده و ...	*	*	مشارکت	-	-	-
	۳- یک کسروی ماهی را به کلاس بیاورید و با راهنمایی معلم برجسب مشخصات آن را بررسی کنید و ...	-	-	بررسی	مهارت‌های خرید مواد غذایی	-	-
	۴- همفکری کنید و ده مثل را که با دریا سر و کار دارد فهرست کنید.	*	*	مشارکت	*	*	هوش بیانی - زبانی
	۵- فرض کنید شما دوستانان برندهٔ جایزهٔ سفر دو روزه به دریا شده‌اید. با همدیگر مکانی را انتخاب کنید و برای نظر خود دو دلیل بیاورید.	*	*	مشارکت و خلاقیت	مهارت‌های گردشگری و سفر	-	هوش درون‌فردی هوش زبانی - بیانی
	۶- به این دو تصویر نگاه کنید. هر یک از این سازمان‌ها در چه اموری فعالیت می‌کنند؟	-	-	کاوش و بررسی	-	-	-
	۷- با راهنمایی معلم و به‌طور گروهی پوستری دربارهٔ حفاظت از دریا طراحی کنید. (ب) همفکری کنید و فعالیت‌هایی را که به دریا آسیب می‌رسانند بیان کنید.	*	*	خلاقیت مشارکت	مهارت‌های حفاظت از محیط‌زیست	-	هوش میان‌فردی هوش جسمانی - حرکتی

ادامه جدول ۲- توزیع انواع مهارت‌ها در فعالیت‌های کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم

عنوان فصل	عنوان درس	شماره و شرح فعالیت	تفکر	مهارت‌های کارشگری	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سواد خواندن و مهارت‌های حسابی و عددی	پروژه‌های چندگانه
مطالعات اجتماعی و مسائلی که در آن	۳۰ : مطالعات اجتماعی	۱- کاربرگه شماره ۲۴ را در کلاس کامل کنید (نقشه خوانی)	-	بررسی	-	-	-
		۲- خانه کعبه، حرم مطهر پیامبر (ص)، حرم حضرت علی (ع) و ... در کدام کشورهای همسایه قرار دارد روی نقشه پیدا کنید و علامت بزنید	-	بررسی	-	-	فصلی - هوش بصری - فضایی
		۳- آیا تاکنون به یکی از کشورهای همسایه سفر کرده‌اید؟ اگر بلی تعریف کنید	-	-	-	-	هوش بینایی - زبانی
		۴- اگر قرار باشد از یکی از کشورهای همسایه ایران دیدن کنید، کدام را انتخاب می‌کنید؟ دلایل شما برای سفر به آن کشور چیست؟	*	خلاقیت، اظهار نظر	-	مهارت‌های سفر و گردشگری	هوش درون فردی
		۵- فکر کنید چرا نوزدهم که یک جشن ایرانی است در کشورهای همسایه ما نیز وجود دارد؟	*	بررسی	-	-	-
مطالعات اجتماعی و مسائلی که در آن	۳۰ : مطالعات اجتماعی	۱- فعالیت ۱: مقایسه کنید (کشورهای پاکستان و افغانستان)	*	برقراری ارتباط بررسی، اظهار نظر	-	-	-
		۲- یکی از دو فعالیت زیر را انجام دهید : - فرض کنید دوستی در یکی از کشورهای همسایه دارید که می‌خواهد به ایران سفر کند، نامه‌ای در کاربرگه شماره ۲۵ به او بنویسید و ایران را به او معرفی کنید - به‌طور گروهی و با کمک معلم و استفاده از کتابخانه مدرسه یا سایر منابع درباره یکی از کشورهای همسایه مطالبی جمع‌آوری و یک روزنامه دیواری درست کنید و ...	*	کاوش و بررسی، مشارکت، خلاقیت	مهارت‌های مکاتبه	*	هوش بینایی - زبانی هوش میان فردی هوش جسمانی - حرکتی

ادامه جدول ۲- توزیع انواع مهارت‌ها در فعالیت‌های کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم

عنوان فصل		فصل یازدهم : ایستادگی در برابر بیگانگان						
عنوان درس		درس ۲۱: استعمار چیست؟		درس ۲۲: مبارزه مردم ایران با استعمارگران				
شماره و شرح فعالیت		تفکر	مهارت‌های کاوشگری	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سواد خواندن و مهارت‌های حسابی و عددی	پروژه هوش‌های چندگانه		
۱- همفکری کنید از روی نقشه مسیرهای دریایی را دنبال کنید و بگویید در هر مسیر کدام سرزمین‌ها یا قاره‌ها یا کلام کشورها به دریانوردی مشغول بودند؟		*	مشارکت - بررسی	-	-	-	هوش بصری - فضایی	
۲- به طور گروهی کاربرد شماره ۲۶ را کامل کنید (علل پیدایش استعمارگری)		*	مشارکت - بررسی	-	*	هوش منطقی - ریاضی		
۳- بحث گروهی - چرا ایران مورد توجه کشورهای استعمارگر بوده است؟ کدام کشورها در امور ایران ...		*	مشارکت، اظهار نظر و واکنش شخصی	-	*	-		
۱- شرح حال شخصیت‌های این درس را بخوانید چه خصوصیت مشترکی در همه آنها وجود دارد فهرست کنید از مطالعه این سرگذشت‌ها ...		-	بررسی، اظهار نظر و کاوش	-	*	هوش بیانی		
۲- الف) آیا کوچه و خیابانی را می‌شناسید که به نام این شخصیت‌ها نامگذاری شده باشد؟ ب) به طور گروهی درباره یکی از قهرمانان مبارزه با استعمار تحقیق کنید		-	کاوش و بررسی	-	-	-		
۳- به نظر شما چرا امیرکبیر چند کارخانه تأسیس کرد؟		*	اظهار نظر	-	-	-		
۴- کاربرد شماره ۲۷ کتاب کار را تکمیل کنید (نقشه قلمرو قرارداد‌های استعماری)		-	بررسی	-	-	هوش بصری - فضایی		
۵- یک جمله از امام (ره) درباره قدرت‌های استعماری پیدا کنید و به کلاس بیاورید		-	کاوش - برقراری ارتباط	-	-	-		
۶- به یک تقویم مراجعه کنید و روز ملی شدن صنعت نفت را در آن بیابید		-	کاوش و بررسی	*	-	-		

ادامه جدول ۲- توزیع انواع مهارت‌ها در فعالیت‌های کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم

عنوان فصل	عنوان درس	تفکر	مهارت‌های کارشگری	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سواد خواندن و مهارت‌های حسابی و عددی	پروژه هوش‌های چندگانه
فصل دوازدهم: آزادی مردم	عنوان درس: ۳۳- بهار موسیقی، ۳۴- بهار مفاهیم اجتماعی، ۳۵- کاربرد شماره ۲۸ خط زمان را در کلاس انجام دهید.	-	بررسی	-	-	هوش بصری - فضایی
		-	کارش و بررسی	-	*	هوش بصری - فضایی
		-	کاوش و بررسی	-	*	هوش بصری - فضایی
		*	بررسی و اظهار نظر و کاوش	-	*	هوش - بیانی زبانی
		-	مشارکت	-	*	هوش موسیقایی
		*	بررسی، خلاقیت	-	-	هوش منطقی - ریاضی
		-	واکنش شخصی	مهارت‌های ابراز احساس مبتنی بر آموزه‌های دینی	-	هوش درون‌فردی
		-	کاوش و بررسی	-	-	-
		*	برقراری ارتباط	هوش میان‌فردی	-	هوش درون‌فردی
		*	اظهار نظر و واکنش شخصی	هوش درون‌فردی	-	هوش منطقی - ریاضی

ارزشیابی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان

ارزشیابی یکی از مهم‌ترین بخش‌ها در فرایند آموزش محسوب می‌شود و مانند آینه‌ای می‌تواند پیشرفت دانش‌آموزان و معلمان را در تحقق اهداف برنامه درسی نشان دهد.

● «ارزشیابی» را فرایند جمع‌آوری اطلاعات از آموخته‌های دانش‌آموزان و قضاوت در مورد حدود آموخته‌ها تعریف کرده‌اند. «سنجش» فرایند جمع‌آوری اطلاعات از دانش‌آموز و مقایسه عملکرد با معیار معین است. در مورد ارزشیابی و سنجش دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد. برای آنکه بدانیم دیدگاه برنامه درسی مطالعات اجتماعی درباره ارزشیابی چیست و در ارزشیابی مناسب از این درس چه انتظاراتی وجود دارد، ابتدا اصول و ویژگی‌های مربوط به ارزشیابی مناسب و مورد نظر مختصراً بیان می‌شود:

● ارزشیابی و ثبت و ضبط وضعیت یادگیری دانش‌آموزان تنها برای تعیین برنامه‌ها و فعالیت‌های یاددهی - یادگیری بعدی انجام می‌شود نه کشف و نمایان ساختن نقایص یادگیری دانش‌آموزان برای خودشان و دیگران. ارزشیابی شروع کار تلقی می‌شود و نقطه پایان نیست. در واقع با ارزشیابی می‌خواهیم جریان یادگیری را به سمت رفع کمبودها و نواقص هدایت کنیم و ارزشیابی باید راه جبران را باز کند. ارزشیابی نقطه شروع برای یادگیری‌های بعدی به حساب می‌آید.

● ارزشیابی باید اطلاعات موثق و معتبری از دانش‌آموز را در ارتباط با تحقق نتایج یادگیری فراهم نماید.

● ارزشیابی باید مبتنی بر عدالت اجتماعی باشد و به دانش‌آموزان اجازه دهد با شیوه‌های مختلف نتایج یادگیری را بروز و ظهور دهند. بر همین مبنا در طراحی ارزشیابی‌ها باید سبک‌های یادگیری مختلف و سوابق و زمینه‌های اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی دانش‌آموزان مدنظر قرار گیرد.

● ارزشیابی باید در تناسب کامل با اهداف، رویکرد و دیدگاه حاکم بر برنامه درسی باشد. همان‌طور که گفته شد، اهداف اصلی برنامه درسی مطالعات اجتماعی، تربیت فردی و اجتماعی و مجهز شدن به مهارت‌های زندگی، کسب مهارت‌های کاوشگری به منظور یادگیری مستمر و مادام‌العمر و تربیت شهروند مطلوب است. با این دیدگاه بدیهی است صرفاً به خاطر سپردن مجموعه‌ای از اطلاعات ارزش چندانی ندارد و آنگاه این دانستنی‌ها مطلوب هستند که پشتوانه‌ای داشته باشند و این پشتوانه همانا عمل و ایمان است. لذا ارزشیابی نباید محدود به اهداف شناختی و دانشی شود.

● ارزشیابی باید با محتوای آموزشی، تجارب و فعالیت‌های یادگیری و روش‌های تدریس هماهنگی و تناسب داشته باشد. به همین دلیل ما حق نداریم چیزی را ارزشیابی کنیم که آن را آموزش نداده‌ایم. برای مثال نمی‌توانیم به دانش‌آموزانی که در بحث کلاسی ضعیف هستند نمره کمی اختصاص بدهیم در حالی که روش مباحثه کردن را به آنها نیاموخته‌ایم.

● در ارزشیابی باید از ابزار و موقعیت‌های متنوع و مناسب برای جنبه‌های گوناگون یادگیری استفاده کرد. محدود کردن آن به استفاده از یک ابزار، کار صحیحی نیست.

● ارزشیابی وسیله‌ای باشد برای تحریک و تشویق دانش‌آموزان به یادگیری بیشتر^۱

● دانش‌آموزان و اولیاء باید از محورها، چگونگی و ابزار ارزشیابی درس اطلاع کافی داشته باشند.

خلاصه آنکه نباید با آزمون‌ها و امتحانات مشکل و دلهره‌آور، پرسش کردن از جزئیات و مانند آن احساس ناخوشایندی نسبت به درس مطالعات اجتماعی پدید آید. به عبارت دیگر دانش‌آموزان نباید در این درس که به منظور توانمند کردن آنها در زندگی فردی و اجتماعی برنامه‌ریزی شده است، احساس ناتوانی و شکست بکنند. بلکه به عکس انتظار می‌رود که دانش‌آموزان به‌طور سرزنده و پویا در کلاس‌های درس مطالعات اجتماعی شرکت و از آموختن درس‌ها لذت ببرند.

۱- مطالب این بخش اقتباسی است از بخش ارزشیابی راهنمای تدریس هدیه‌های آسمان، علیرضا رحیمی و فاطمه رضائی ۱۳۸۳ و کتاب راهنمای تدریس علوم تجربی، طاهره

رستگار و دیگران ۱۳۸۱ و راهنمای برنامه درسی جدید مطالعات اجتماعی ۱۳۸۹.

ارزشیابی از درس مطالعات اجتماعی

بارمندی از ارزشیابی از درس مطالعات اجتماعی در هر نوبت به صورت زیر است :
ارزشیابی مستمر ۲۰ نمره و ارزشیابی پایانی ۲۰ نمره و نمره نهایی دانش‌آموزان میانگین این دو نمره است.

ارزشیابی مستمر

نخستین نکته‌ای که از معلمان عزیز انتظار می‌رود به آن توجه کنند، اهمیت ارزشیابی مستمر است. ارزشیابی مستمر معادل فارسی «formative assessment» است که معنی آن «تکوینی» «سازنده» و «رشددهنده» می‌باشد. متأسفانه برخی کلمه مستمر را با مکرر اشتباه گرفته و ارزشیابی مستمر را همان انجام آزمون‌های کتبی مکرر و یا پرسش و پاسخ‌های کلاسی سوء تعبیر کرده‌اند درحالی که مهم‌ترین ویژگی مستمر، پویایی و گستردگی آن است. خصلتی که متمایزکننده این ارزشیابی از ارزشیابی پایانی است.

اگر ما به کودکان خود مانند گیاهان بیندیشیم، سنجش پایانی به مثابه اندازه‌گیری و بررسی این گیاهان است. این اندازه‌گیری برای مقایسه و یا تجزیه و تحلیل و ارزیابی وضعیت فعلی گیاه مناسب است ولی در رشد گیاه تأثیری ندارد. اما سنجش مستمر، سازنده و رشددهنده، فرایند جمع‌آوری اطلاعات از گیاه با هدف باغبانی کردن آن است. کوددادن، آب‌دادن، هرس‌کردن، علف‌های هرز را از آن دورکردن و انجام هرچه که باعث رشد گیاه شود.
(شرمی کلارک ۲۰۰۱)

منبع: طاهره رستگار، ارزشیابی در خدمت آموزش ۱۳۸۲

ارزشیابی مستمر باید بازخورد مناسبی به معلم بدهد تا بتواند فعالیت‌های مناسب‌تری برای دانش‌آموز طراحی کند. ارزشیابی مستمر نباید به رتبه‌بندی و دسته‌بندی دانش‌آموزان بیانجامد و یا معلم از طریق آن دانش‌آموز را به ناتوانی متهم کند، بلکه باید به معلم و دانش‌آموز بفهماند که دانش‌آموز در کجا قرار دارد و برای پیشرفت او در یادگیری، چه تمهیداتی باید اندیشیده شود. ارزشیابی مستمر یا سازنده بخشی از فرایند آموزش است که معلم و دانش‌آموز به‌طور مرتب با آن درگیر هستند. ارزشیابی مستمر چگونه صورت می‌گیرد؟: ارزشیابی مستمر براساس فعالیت‌هایی که دانش‌آموز در کلاس یا خارج از کلاس در طی یک دوره آموزشی انجام می‌دهد صورت می‌گیرد و هدف آن این است که به معلم بفهماند که نقاط قوت و ضعف دانش‌آموز چیست و برای مراحل بعدی تدریس، چه کارهایی لازم است و چگونه باید به دانش‌آموز کمک شود تا نقاط ضعف خود را رفع نماید. از آنجایی که فعالیت‌هایی که دانش‌آموزان در درس مطالعات اجتماعی انجام می‌دهند، متعدد و گوناگون می‌باشد، لذا ارزشیابی مستمر از این درس نیز محورهای مختلف و همچنین شیوه‌ها و ابزارهای متنوع را می‌طلبد. به‌طور کلی مراحل عمده ارزشیابی مستمر را می‌توان به شرح زیر در نظر گرفت:

مرحله (۱): اهداف و انتظارات یادگیری هر درس را به‌خوبی و به‌طور دقیق مد نظر قرار دهید.
برای سهولت کار اهداف و انتظارات یادگیری هر فصل کتاب در این راهنمای تدریس درج شده است. توجه و اطلاع کافی از ماهیت اهداف و انتظارات موجب می‌شود تا ارزشیابی با اهداف پیوند برقرار کند و به بیراهه نرود.

مرحله (۲): انواع فعالیت‌های یاددهی - یادگیری را که برای تحقق اهداف و انتظارات طراحی شده‌اند در نظر بگیرید.

به‌طور کلی فعالیت‌های این درس را به چند گروه می‌توان تقسیم کرد.

الف) فعالیت‌های کتاب درسی

- همفکری، مشارکت، گفتگو و تبادل نظر، بحث، بیان ایده‌ها و اظهار نظر و ...
- پرس‌وجو و تحقیق، گردآوری اطلاعات، مصاحبه، رسم جدول و نمودار و نقشه ...
- درست کردن ماکت و مدل، پوستر، روزنامه دیواری، کارت پستال، نوشتن متن و نامه و گزارش، برپایی نمایشگاه و ...
- به‌کار بستن آموخته‌ها در زندگی روزمره و ... (برای مثال مصرف صحیح انرژی، خرید لباس و ...)

ب) فعالیت‌های کاربرگه‌های پایان کتاب

این فعالیت‌ها نیز انواع فعالیت‌های فوق را شامل می‌شوند.

ج) فعالیت‌هایی که توسط معلم برای داخل یا خارج از کلاس طراحی می‌شود.

«همه این فعالیت‌ها ممکن است به‌طور گروهی یا فردی طراحی شده باشند».

مرحله (۳): شیوه‌ها و ابزار مناسب را برای جمع‌آوری اطلاعات درباره انجام فعالیت‌ها توسط دانش‌آموزان طراحی کنید.

دانستید که فعالیت‌های متنوعی به منظور آموزش طراحی می‌شود. لذا برای ارزشیابی مستمر از این فعالیت‌ها به شیوه‌ها و ابزار گوناگون نیاز داریم.

از چه ابزارها و شیوه‌هایی استفاده می‌کنیم؟

انواع فهرست مشاهدات (سیاهه‌های ارزیابی) که توسط معلم طراحی و تکمیل می‌شود، برگه‌های خودارزیابی که توسط دانش‌آموزان پر می‌شود، برگه‌های ارزیابی توسط والدین که توسط خانواده‌ها تکمیل می‌شوند. آزمون‌های کتبی و شفاهی و پرسش‌های کلاسی که توسط معلم طراحی و توسط دانش‌آموزان پاسخ داده می‌شوند، از عمده‌ترین ابزارها به‌شمار می‌آیند. اگر به انواع فعالیت‌هایی که در مرحله قبلی توضیح داده شد، توجه کنید، ملاحظه می‌کنید که برای ارزشیابی مستمر بسیاری از فعالیت‌ها نیاز به «فهرست مشاهدات و فهرست ارزیابی» نیاز داریم.

دقت کنید که هیچ‌الگوی مشخصی برای تنظیم فهرست مشاهدات و فهرست ارزیابی از فعالیت‌های دانش‌آموزان وجود ندارد و مهم این است که معلم در انجام یک فعالیت معین از حدود انتظارات خود از دانش‌آموزان، آگاه باشد. معلم از طریق تنظیم فهرست‌ها وادار می‌شود تا به جزئیات فرایند آموزش دقت کند و اطلاعات حاصل از آن به معلم کمک می‌کند تا گام بعدی را برای تدریس بهتر بردارد. در اینجا نمونه‌ای برای هر یک از انواع فعالیت‌ها ذکر می‌شود:

نمونه (۱) درس ۱۶، لباس از تولید تا مصرف

– در کلاس گفت‌وگو کنید. بعضی بچه‌ها بدون در نظر گرفتن میزان درآمد خانواده تقاضای لباس‌های جدید یا گران‌قیمت می‌کنند. آیا به نظر شما این کار درست است؟ چگونه باید تصمیم‌گیری کرد؟

انتظارات معلم	در باره موضوع فکر می کند	ادب، نوبت و احترام را رعایت می کند	به سخنان دیگران دقت و توجه دارد	نظر خود را با دلیل بیان می کند
نام دانش آموز	(۱)	(۲)	(۳)	(۴)
۱- زیبا عظیمی	(+)	*	-	(+)
۲- ندا محبتی				
۳- زهرا بیاتانی				

سطوح قراردادی: همیشه، گاهی، به ندرت - هرگز
( ) (*) ( )

* نمونه (۲) درس ۱۴ گذراندن اوقات فراغت

- به چند گروه تقسیم شوید و همفکری کنید در محل زندگی شما چه امکانات عمومی برای گذراندن اوقات فراغت وجود دارد؟ پرس و جو کنید و نام و نشانی آنها را بنویسید.

فرم (۱)

گروه	نظر معلم	انتظارات معلم	سطح قراردادی
(الف) صابر حمید مصطفی	نمونه کامل فراهم کرده اند برای استفاده دیگران به جلوی کلاس نصب می شود	از منابع مختلف و معتبر پرس و جو کرده و اطلاعات کامل درباره امکانات محل زندگی خود فراهم کرده و نام و نشانی را به دقت یادداشت کرده اند	خوب
(ب) جواد سینا پاشا	درباره اینکه نام و نشانی دقیق مراکز را از چه منابعی بدست بیاورند، راهنمایی شدند	از منابع معدودی استفاده کرده و اطلاعات نسبتاً کاملی درباره امکانات کل فراهم کرده اما در نوشتن نام و نشانی دقیق و شماره تلفن مراکز کاستی هایی وجود دارد	متوسط
.....	.....	در انجام فعالیت و فهم و چگونگی اجرا مشکل داشته است	نیازمند تلاش بیشتر

سطوح قراردادی: (خوب) (متوسط) (نیازمند تلاش بیشتر)

نمونه (۳) درس ۱۱ اصفهان، نصف جهان

- فرض کنید دوستی در خارج از ایران دارید که می خواهد به ایران بیاید و از اصفهان دیدن کند. به طور گروهی یک کارت پستال

با نشانه‌هایی از شهر اصفهان درست کنید و او را به دیدن اصفهان دعوت کنید.
کارت دعوت گروه خود را به تابلوی کلاس نصب کنید.

نام و اعضای گروه	انتظارات معلم	سطح	نظر معلم
B	• روی کارت خود از نمادهای مناسب که شهر اصفهان را نشان می‌دهد، استفاده کرده‌اند	خوب	در نوشتن متن یک دعوت‌نامه مشکل دارند و باید در این زمینه راهنمایی شوند و تمرینات بیشتری انجام گیرد
زهرا	• از جملات و عبارات صحیح در نوشتن دعوت‌نامه استفاده کرده‌اند	نیازمند تلاش بیشتر	
مینا	• ابتکار و نوآوری دارد	عالی	
پروانه	• در کار خود از تزئینات و جلوه‌های هنری استفاده کرده‌اند	خوب	

• توجه کنید که برای بعضی از فعالیت‌های مشابه که موارد انتظار یکسان است (مثلاً همه فعالیت‌های بحث گروهی و اظهار نظر) می‌توانید یک فهرست مشاهده طراحی کنید.

• فهرست انتظارات خود را به چند مورد محدود کنید. زیرا ارزشیابی مستمر دانش‌آموزان براساس فهرست‌های طولانی غیرممکن و خسته‌کننده می‌شود. به علاوه سعی کنید فقط رفتارها یا ویژگی‌های مهم را منظور نمایید.

• اگرچه تنظیم فهرست ارزشیابی برای معلم کار وقت‌گیر و پرحتمی است اما این زحمت، ارزشمند است و معلم دارای ملاک‌های معتبر برای یافتن نقاط قوت و ضعف می‌باشد. به علاوه معلم در سال‌های بعد می‌تواند از این فهرست‌ها استفاده کند.

• قبل از انجام ارزشیابی با فهرست، باید موارد یا انتظارات خود را به دانش‌آموزان بگویید. به عبارت دیگر دانش‌آموزان باید به خوبی بدانند که شما در انجام یک فعالیت چه انتظاراتی از آنها دارید.

• مواردی را که در فهرست ثبت می‌کنید به اطلاع دانش‌آموزان برسانید تا بفهمند در چه مواردی پیشرفت کرده‌اند و از نقاط ضعف خود نیز مطلع شوند.

• والدین را در جریان فهرست ارزشیابی و ملاک‌ها و معیارهای آن قرار دهید.

• برای معیارهای بخش قراردادی خودتان می‌توانید از عبارات کیفی استفاده کنید مانند عالی، خوب، کامل، قابل قبول. مرتبط، نامربوط، در حال تلاش و ... پس شما می‌توانید این معیارها را به صورت کمی نیز درآورید. اگرچه تبدیل قضاوت کیفی به کمی کار ساده‌ای نیست.

• در ارزشیابی مستمر براساس فهرست‌های ارزشیابی به این نکته توجه کنید اگر مقایسه فهرست‌ها نشان می‌دهد که دانش‌آموز پیشرفت کرده است، آخرین ارزشیابی ملاک قضاوت قرار بگیرد. در غیر این صورت، معلم میانگین ارزشیابی‌ها را در قضاوت خود در نظر بگیرد.

* یکی دیگر از شیوه‌ها و ابزار مناسب برای ارزشیابی مستمر دانش‌آموزان، خودارزشیابی یا خودسنجی و طراحی برگه‌های مربوط به آن است. شما می‌توانید برای بعضی از بخش‌های کتاب سؤالاتی طراحی کنید و به این وسیله دانستنی‌ها، مفاهیم و مهارت‌ها و همچنین نگرش دانش‌آموزان یا حتی کاربرد آموخته‌ها در زندگی را از خود آنها بی‌سید.

(۱) نمونه برگه خودارزشیابی و خودسنجی از درس ۷ طلای سیاه

نام و نام خانوادگی : حسن اُمیدی			کلاس : ششم الف	
اصلاً	کم	تا حدی (نیاز به مرور بیشتر)	کاملاً	من می دانم / من می توانم
	✓		✓	– من می توانم منابع عمده تأمین انرژی را به ترتیب میزان مصرف نام ببرم
	✓			– من می توانم چگونگی تشکیل نفت را توضیح دهم
			✓	– من می توانم برق آبی و حرارتی را با هم مقایسه کنم و نسبت استفاده از آنها را در ایران با دلیل بیان کنم
			✓	– من می توانم منابع عمده نفتی ایران را روی نقشه نشان بدهم و نام ببرم
			✓	– من می توانم منابع عمده گاز ایران را روی نقشه نشان بدهم و نام ببرم
		✓		– من اهمیت صادرات و واردات نفت را در دنیای امروز فهمیده ام
			✓	– من علت اینکه باید در مصرف نفت و گاز صرفه جویی کنیم را فهمیده ام

شما در بخش ستون‌ها می‌توانید از سطوح دیگری استفاده کنید. برای مثال، (می‌دانم و فهمیدم) (نیاز به مرور بیشتر دارم) (مشکل دارم و نفهمیدم)

* (۲) نمونه برگه خودارزشیابی از فصل اول و دوم (دوستی و تصمیم‌گیری)

نام و نام خانوادگی : آرزیتا یوسفی پور			کلاس : ششم	
تا حدی	خیر	بله		
✓			• اگر خطایی در دوستم دیدم عیب‌جویی نمی‌کنم و با رفتار محبت‌آمیز به او تذکر می‌دهم	
		✓	• من با دوستانم با ادب و احترام برخورد می‌کنم	
		✓	• من در انتخاب دوست، فکر می‌کنم و سعی می‌کنم با افراد با ایمان و نیکوکار دوست شوم	
✓			• من قبل از هر تصمیم‌گیری خوب فکر می‌کنم	
	✓		• من افرادی را که شایستگی مشورت دارند شناسایی کرده‌ام و برای مشورت در مسائل مهم به آنها مراجعه می‌کنم	
		✓	• من به دوستانم کمک می‌کنم	
		✓	• اگر تصمیمی باعث نگرانی و نارضایتی خانواده‌ام بشود آن را انجام نمی‌دهم	

● در اجرای «خودارزیابی» به وسیله دانش‌آموزان نگران عدم صداقت آنها نباشید و به آنها اعتماد کنید و صبور باشید. از آنها بخواهید که صادقانه پاسخ دهند و به آنها اطمینان دهید که خودشان باید روی کاستی‌ها و ضعف‌ها قضاوت کنند و پیشنهاد بدهند برای برطرف کردن آن ضعف چه باید بکنند و شما این آزمون‌ها را برای کمک به آنها طراحی کرده‌اید تا مشکلات خود را تشخیص بدهند.

● در نمونه شماره (۱) خودارزیابی، شما می‌توانید مواردی را که بیانگر نقاط ضعف دانش‌آموزان است، مشخص و با خود آنها صحبت کنید و راهکارهایی برای برطرف کردن موانع یادگیری بیابید. برای مثال دانش‌آموزی که در توضیح درباره چگونگی تشکیل نفت، ضعف دارد ممکن است با توضیح شما یا مرور مجدد مطلب، مشکل خود را برطرف نماید.

● برگه‌های خودارزیابی، بازخوردی از کار معلم به خودش ارائه می‌دهد. برای مثال اگر معلمی ببیند که در مواردی، اکثریت دانش‌آموزان ستون کم یا اصلاً را علامت زده‌اند، بیانگر آن است که معلم نتوانسته آن مورد را خوب تفهیم نماید و اکثریت کلاس با مشکل مواجه می‌باشند.

● توجه داشته باشید که در نمونه‌هایی مانند نمونه شماره (۲) خودارزیابی که بیشتر به نگرش‌های دانش‌آموزان می‌پردازد، معلم در واقع با طراحی عبارات تأکیدی، نگرش‌های مطلوب و مورد نظر را نیز به دانش‌آموزان القا می‌کند و چه بسا فرد با تفکر بر روی این عبارات، متوجه کاستی‌های خود شود و سعی در تغییر نگرش و رفتار خود بنماید.

* از دیگر ابزار مناسب برای ارزشیابی مستمر، ارزشیابی از طریق والدین است. به‌ویژه درباره کاربرد مفاهیم و مهارت‌ها در زندگی روزمره، از آنجا که معلم نمی‌تواند در فضای خارج از کلاس و محیط‌های واقعی دانش‌آموز را مشاهده کند و این خانواده است که در تمام لحظات در جریان دقیق رفتار و اعمال بچه‌ها قرار می‌گیرد، ارزشیابی از طریق والدین می‌تواند اطلاعات خوبی برای تصمیم‌گیری‌ها و آغاز تمهیدات مناسب توسط معلم، فراهم نماید.

* نمونه برگه ارزشیابی از طریق والدین (فصل پوشاک ما)

نام و نام خانوادگی دانش‌آموز :

پرسش‌ها	بلی	خیر	تا حدی	توضیح
<p>– آیا فرزند شما در مرتب کردن و نظافت پوشاک خود با شما همکاری دارد؟</p> <p>– آیا فرزند شما در خریدن لباس، بودجه خانواده را رعایت می‌کند و در نظر می‌گیرد؟</p> <p>– آیا در خرید و استفاده از لباس در نگرش یا رفتار فرزند شما تغییری به وجود آمده است؟</p> <p>– .....</p>				

والدین گرامی

همان‌طور که مستحضرید فرزند شما از طریق فصل هشتم کتاب مطالعات اجتماعی با پوشاک و استفاده صحیح و انتخاب درست آن آشنا می‌شود و انتظار می‌رود تغییراتی در نگرش‌ها و رفتار وی به وجود بیاید. درباره این تغییرات قبلاً در جلسه حضوری با شما گفتگو کرده‌ایم. اکنون خواهشمندیم فرم ارسالی را تکمیل و به مدرسه بازگردانید.

* ارزشیابی مستمر تنها به فعالیت‌های داخل و خارج از کلاس که در کتاب درج شده است، منحصر نمی‌شود. گاه معلم در حین فرایند تدریس به آموزش مفاهیم از طریق پرسش و پاسخ می‌پردازد. ارزشیابی از مشارکت دانش‌آموزان در پرسش و پاسخ‌های کلاسی و از طریق فهرست مشاهدات، اطلاعات خوبی برای اتخاذ خط‌مشی‌های مناسب توسط معلم فراهم می‌آورد.

نمره آزمون‌های کتبی نیز می‌تواند در ارزشیابی مستمر لحاظ گردد. اما توجه نمایید که اولاً تعداد این آزمون‌ها زیاد نباشد به طوری که مانع از انجام فعالیت‌ها شده و ثانیاً این آزمون‌ها نیز منبعی برای برطرف کردن نقاط ضعف دانش‌آموزان تلقی شود.

آزمون‌های عملکردی^۱: «نظریه‌های شناختی جدید بر جنبه‌های فکری و خودنظم‌دهی فراگیر تأکید می‌کنند. بنابراین امروزه توجه بیشتر معطوف به این است که چگونه فراگیران دانش را تفسیر می‌کنند و به کار می‌گیرند تا مسائل پیچیده را حل کنند. این گونه مهارت‌ها با آزمون‌های سنتی مثل آزمون چندگزینه‌ای، قابل سنجش نیستند.^۲

ارائه یک سخنرانی، تولید یک مدل یا ماکت، تولید یک روزنامه دیواری، رسم نقشه و نمودار، تهیه یک پوستر نمونه‌هایی از تکالیف عملکردی هستند.

تکالیف عملکردی می‌تواند تکالیفی باشد که در زمان کوتاه یا طولانی قابل انجام است. برای مثال اگر در یک آزمون عملکردی کتبی از دانش‌آموز بخواهیم اطلاعات داده شده را به صورت نمودار نشان دهد، از آزمون عملکردی کوتاه مدت استفاده کرده‌ایم. اما اگر بخواهیم در خارج از مدرسه به منابع مختلفی مراجعه کند و مثلاً درباره شخصیت‌هایی که با استعمار مبارزه کرده‌اند یک روزنامه دیواری درست کنند. این کار به زمان طولانی‌تری نیاز دارد.

● در طراحی آزمون‌های عملکردی نیز ابتدا باید اهداف و انتظارات درس را مطالعه کنیم. بخشی از اهداف را می‌توانیم از طریق آزمون‌های کتبی اندازه‌گیری کنیم اما برای مهارت‌هایی مثل ترسیم یک نمودار یا تولید یک کارت پستال، باید ابزار بخش مناسب عملکردی طراحی کنیم.

سپس معیارهایی برای ارزیابی در نظر بگیریم و به عبارت دیگر «فهرست ارزیابی» از آن عملکرد را تهیه کنیم. برخی از صاحب‌نظران معتقدند که تهیه ملاک‌های یکسان برای همه دانش‌آموزان کار صحیحی نیست و باید تفاوت‌های فردی در نظر گرفته شود. به علاوه نمره دانش‌آموز باید نشانگر مقایسه‌اش با قبل و پیشرفت او باشد.

مثال: نامه‌ای به یک دوست فرضی در کشور همسایه بنویسید و کشور ایران را به او معرفی کنید.

* نمونه فهرست ارزیابی از آزمون عملکردی فصل دهم کاربرگه شماره ۲۵

نام و نام خانوادگی: بهروز امیری

معیارها	سطح	تلاش دانش‌آموز
– صحت اطلاعاتی که درباره ایران ارائه کرده است	(۲)	
– کامل و مناسب بودن اطلاعاتی که درباره ایران داده است	(۳)	اگرچه در بعضی موارد
– رعایت قواعد نگارش و دیکته	(۲)	موفق نبوده اما تلاش
– انسجام مطالب و نتیجه‌گیری و سازماندهی	(۴)	خود را کرده است
– رعایت زمان	(۱)	

(۴) عالی (۳) خوب (۲) متوسط (۱) ضعیف

بعضی از صاحب‌نظران آموزش معتقدند که در ارزشیابی‌های عملکردی باید فرایند انجام کار و تلاش دانش‌آموز به اندازه نتیجه کار او در نظر گرفته شود.

پوشه کار^۱: «پوشه کار مجموعه‌ای از کارهای دانش‌آموزان است که به معلم و دانش‌آموز کمک می‌کند تا در مورد روند یادگیری قضاوت کنند. معمولاً انتخاب کارهایی که در پوشه قرار می‌گیرد باید با توجه به انعکاس پیشرفت دانش‌آموز باشد. روی نمونه‌های انتخابی، تاریخ و اظهار نظر معلم ثبت شده باشد. موارد مختلفی را می‌توان در پوشه کار گذاشت: تصاویری از فعالیت‌های عملی دانش‌آموزان که امکان نگهداری آنها در پوشه نیست مثل روزنامه دیواری، نمونه تحقیق دانش‌آموز، کاربرگ‌های فعالیت، نتایج آزمون‌ها یا فهرست‌های مشاهده و بررسی کارها با اظهار نظر معلم، نمونه‌های نوشتاری دانش‌آموز مثل مقاله، متن و...»

شایسته است معلم در پایان هر ماه محتوای پوشه کار هر دانش‌آموز را در حضور خود او بررسی کند و با هم برای بهبود فرایند آموزش تصمیم بگیرند. محتوای این پوشه همچنین باید با والدین بررسی و مشاهده شود. پوشه کار می‌تواند بر علاقه و انگیزه یادگیری آنان تأثیرات مثبتی داشته باشد.

مرحله (۴): اطلاعات جمع‌آوری شده را بررسی و جمع‌بندی کنید و برای کمک به دانش‌آموز در رفع نقایص و مرحله بعدی آموزش تصمیم‌گیری کنید.

در این مرحله درباره پیشرفت و نقاط قوت و ضعف دانش‌آموز متناسب با ملاک‌ها و معیارها و انتظارات، جمع‌بندی و قضاوت می‌شود. این قضاوت ممکن است در قالب نمره یا به صورت کیفی و توصیفی باشد. به نظر می‌رسد قضاوت کیفی برای معلمان راحت‌تر و عملی‌تر است. به هر ترتیب ارائه بازخورد مناسب به دانش‌آموز، والدین و معلم به خود مهم‌ترین بخش این مرحله است.

دفتر نمره کلاس: دفتر کلاس صرفاً ابزاری برای ثبت نمرات است در صورتی که ملزم هستید از این دفتر استفاده کنید می‌توانید حاصل قضاوت‌های نهایی خودتان را از فعالیت‌های مختلف دانش‌آموزان در قالب توصیفی یا به صورت نمره در دفتر کلاس ثبت کنید.

ارزشیابی پایانی

ارزشیابی پایانی معمولاً در پایان یک دوره آموزشی انجام می‌شود و از طریق آن مجموعه‌ای از آموخته‌های دانش‌آموزان در یک دوره اندازه‌گیری می‌شود.

در سال‌های اخیر آزمون‌های پایانی به‌ویژه آزمون‌های هماهنگ یا آزمون‌های ورودی مدارس خاص، مشکلاتی را در سیستم آموزشی ایجاد کرده‌اند. یکی از این مشکلات توجه بیش از حد معلمان و حساسیت بحث به نتایج آزمون‌های پایانی است که موجب می‌شود نقش ارزشیابی مستمر کم‌رنگ شود و معلم نیز بیش از آنکه برای فعالیت‌های یادگیری برنامه‌ریزی کند، بیشتر وقت خود را به آنچه قرار است ارزشیابی شود معطوف نماید. ارائه سؤال و جواب‌های کلیشه‌ای به دانش‌آموزان، ترغیب به خرید کتاب‌های تست و سؤال، استقبال غیرآگاهانه خانواده‌ها از کتاب‌های تست و رویکرد حافظه‌مدار منجر به این می‌شود که تفکر، شیوه صحیح انجام فعالیت‌های آموزشی و بالاخره تحقق اهداف مهارتی و نگرش برنامه‌برزمین گذاشته شده و همه توجه و تمرکز به امتحان پایانی معطوف شود. البته در این میان سودجویی بعضی افراد برای کسب درآمد نیز به این مشکل دامن می‌زند.

در ارزشیابی پایانی به چه ویژگی‌ها و نکاتی توجه کنیم؟

● ارزشیابی پایانی ممکن است شفاهی، کتبی یا تلفیقی از هر دو باشد. در ارزشیابی پایانی نیز باید اهداف و انتظارات یادگیری از هر بخش کتاب را مشخص کنیم و سؤالات را براساس آنها طراحی نماییم. (تهیه جدول دوبعدی هدف و محتوا)

- آزمون‌های پایانی کتبی ایزاری هستند که تنها می‌توانند برخی از آموخته‌ها را اندازه‌گیری کنند و سنجش همه آموخته‌ها از طریق این آزمون‌ها امکان‌پذیر نمی‌باشد.
- آزمون خوب، آزمون‌ای است که منعکس‌کننده تمامی هدف‌های آموزشی و محتوای برنامه باشد اما چون این کار عملاً میسر نیست، معلم با انتخاب سؤال‌ها در واقع نمونه‌هایی فراهم می‌کند تا با آنها کل آموخته‌ها را بسنجد. این نمونه‌ها باید نمونه‌های معتبری باشند. لذا پرسش‌های غیرمربوط و نادرست از روایی و اعتبار امتحان می‌کاهد.
- پرسش‌ها به زبان ساده و قابل درک باشند.
- صورت ظاهری برگه‌های امتحانی زیبا و خوانا باشد و بارم سؤالات مشخص باشد.
- به منظور توجه به تفاوت‌های فردی از سؤالات انتخابی نیز استفاده کنید.
- به دانش‌آموزان فرصت کافی برای پاسخگویی بدهید.
- «بلانکاو فوگارتی» (۱۹۹۱) تصویری تهیه کرده‌اند که آن را «خرد در سه طبقه» می‌خوانند. آنها نشان می‌دهند که معلمان در طرح سؤال در هر طبقه از چه افعالی می‌توانند استفاده کنند:
  - طبقه ۱ ← بشمار، وصل کن، نام ببر، جور کن، به خاطر بیاور و ...
  - (جمع‌آوری) که متکی بر حافظه است.
  - طبقه ۲ ← مقایسه کن، دلیل بیاور، تجزیه و تحلیل کن، طبقه‌بندی کن، ...
  - (پردازش) که دانش‌آموز باید در پاسخ، اطلاعات را پردازش کند.
  - طبقه ۳ ← پیش‌بینی کن، به کار بیند، قضاوت کن، ...
  - (کاربرد) که دانش‌آموز اطلاعات را به کار می‌برد.^۱
- لذا توصیه می‌شود در آزمون کتبی پایانی معلم ساخته، پرسش‌هایی طراحی شوند که افعال هر سه طبقه را داشته باشند.
- در ارزشیابی پایانی نیز باید از بازخورد مناسب به دانش‌آموزان استفاده کرد. یعنی تنها به اعلام نمره بسنده نکرد و معلم باید پیشنهاداتی درباره بهبود کار و فعالیت به دانش‌آموز بدهد.
- بازخورد نباید موجب شکست، پشیمانی و سرخوردگی دانش‌آموز شود.
- به‌طور کلی آزمون‌های پایانی را می‌توان به دو گروه تقسیم کرد:
  - ۱- آزمون‌های عینی که نظر مصحح در بررسی نتایج دخالت ندارد. مانند آزمون‌های چندگزینه‌ای (تستی)، جورکردنی، تکمیل کردنی، صحیح و غلط و ...
  - ۲- آزمون‌های تشریحی یا انشایی که خود به دو دسته کوتاه پاسخ (در حد یک کلمه یا عبارت) و گسترده پاسخ تقسیم می‌شوند.
- * در طرح پرسش‌های صحیح و غلط، سؤال یا عبارتی بنویسید که یا کاملاً صحیح یا غلط باشد می‌توان از دانش‌آموزان خواست اگر سؤال غلط است صحیح آن را در مقابل بنویسند. این کار احتمال تأثیر شانس در پاسخ‌دادن را کم می‌کند.
- * در طرح پرسش‌های جورکردنی، باید دستورالعمل‌ها واضح و تعداد پاسخ‌ها بیشتر از پرسش‌ها باشد.
- * در پرسش‌های تکمیل کردنی، برای هر عبارت فقط یک جای خالی در نظر بگیرید. ضمناً پرسش باید یک پاسخ صحیح داشته باشد و پاسخ حافظه‌ای نباشد.
- * در پرسش‌های چندگزینه‌ای، بهتر است طول عبارت گزینه‌ها یکسان باشد و پاسخ‌های غلط نیز تا حدودی منطقی باشند نه

۱- منبع پیشین صص ۱۲۸-۱۲۷

این که آنقدر نامربوط باشند که بتوان با حدس به غلط بودن آنها پی برد.
* در آزمون‌های تشریحی یا انشایی، دامنه و حدود و ثغور سؤال باید روشن و واضح باشد و دانش آموز به خوبی راهنمایی شود. همان‌طور که قبلاً گفته شد در طرح سؤال از طبقات یا حیطه مختلف استفاده کنید.

به این پرسش‌ها که غلط طراحی شده‌اند، توجه کنید :

۱- کدام عامل در کشاورزی مؤثر است؟

خاک میوه‌های ایرانی سرمایه منطقه خشک

* غلط است زیرا دو گزینه خاک (عامل طبیعی) و سرمایه (عامل انسانی) هر دو صحیح و در کشاورزی مؤثرند.

به علاوه دو گزینه دیگر بسیار نامربوط طراحی شده است.

۲- امیرکبیر مردی ..... بود.

* غلط است. در جای خالی بیش از یک مورد و چه بسا ده‌ها مورد پاسخ می‌توان نوشت و ممکن است از

دانش آموز خواسته شود عین عبارت کتاب را حفظ کند که کار نادرستی است.

۳- روابط ما با کشورهای همسایه روابط بازرگانی است. غلط صحیح

* پرسش نادرستی است زیرا این عبارت هم صحیح است و هم کامل نیست - چون ما تنها با کشورهای همسایه

روابط بازرگانی نداریم.

۴- در شهر اصفهان بناهای تاریخی باشکوهی وجود دارد. غلط صحیح

* پرسش نادرستی است چون موضوع بسیار بدیهی است و دانش آموز می‌تواند با حدس به آن پاسخ بدهد.

۵- علل مربوط به گسترش علوم و فنون در دوره اسلامی را بنویسید و مسلمانان فن کاغذسازی را از چه

کسانی آموخته بودند؟

* پرسش نادرستی است. زیرا اولاً دو سؤال غیرمرتبط در قالب یک سؤال طراحی شده، به علاوه بخش دوم

راهنمایی جواب برای بخش اول است. ضمناً بهتر است در پرسش‌های طولانی پاسخ حدود و ثغور پاسخ را مشخص

کنیم برای مثال قید کنیم که چند مورد از علل را بنویسند.

● در این بخش به نمونه‌هایی از انواع پرسش‌های آزمون کتبی پایانی توجه کنید :

نمونه سوالات آزمون پایانی

صحیح و غلط

در محل مناسب علامت × بزنید.

- ۱- روی برچسب انرژی هرچه فلش از رنگ سبز پررنگ دورتر باشد، آن وسیله بهتر است. صحیح غلط
- ۲- در کشور ما تولید برق آبی بسیار کمتر از برق حرارتی است. صحیح غلط
- ۳- انرژی هسته‌ای قابل تجدید است. صحیح غلط

جای خالی

- ۴- خلیج فارس و دریای عمان به وسیله ..... به هم مربوط می‌شوند.
- ۵- به مقدار پولی که می‌توانیم برای انجام یک کار یا خرید یک چیز بپردازیم ..... می‌گویند.
- ۶- برای مسافرت به یک کشور دیگر باید از آن کشور اجازه گرفت. به این اجازه ..... می‌گویند.
- ۷- در کناره‌های خلیج فارس بریدگی‌های عمیقی وجود دارد که ساکنان اطراف به آنها ..... می‌گویند.
- ۸- آقای پرتوی می‌خواهد گوجه‌فرنگی و خیار کشت کند و بفروشد اما خاک و آب و هوای منطقه‌ای که در آن زندگی می‌کند برای کشت این محصولات مناسب نیست، و نمی‌تواند منطقه زندگی خودش را عوض کند. چه کاری می‌تواند بکند که به هدف خودش برسد؟ توضیح دهید.
- ۹- روی نمودار عوامل طبیعی و استانی مؤثر در کشاورزی را بنویسید. نمودار را تکمیل کنید :

۱۰- به زهره کمک کنید مراحل تصمیم‌گیری را رعایت کند.

۱- درباره موضوع خوب‌تر پرس و جو کند.

۲-

۳- بهترین راه‌حل را انتخاب کند.

۱۱- یک مثال بزنید که نشان دهد تصمیم‌گیری کار مهمی است؟

۱۲- وقتی می‌خواهید یک دوست خوب برای خودتان انتخاب کنید چه ویژگی‌هایی در نظر می‌گیرید؟ حداقل چهار مورد بنویسید.

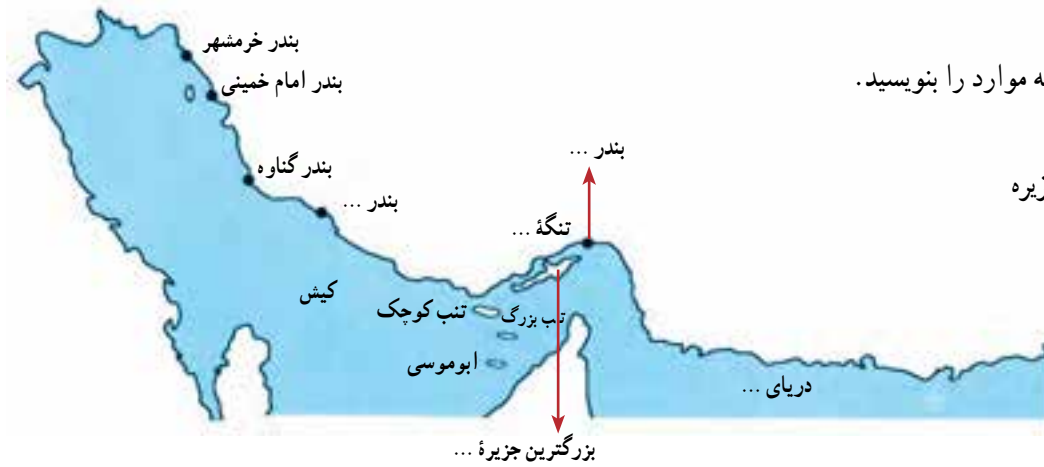
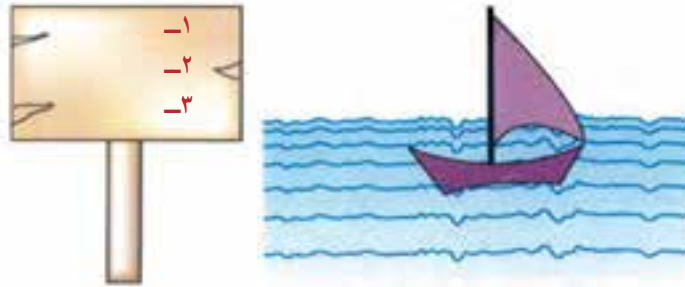
۱۳- به نظر شما چرا ایران تلاش می‌کند از منابع نفت و گاز محافظت کند و از مصرف بی‌رویه آن جلوگیری کند؟ دو دلیل

بیاورید. (تجزیه و تحلیل)

انرژی خورشیدی	سوخت‌های فسیلی	
.....	.....	از نظر هزینه
.....	.....	از نظر آلودگی
.....	.....	از نظر تمام شدن

۱۴- در جدول زیر سوخت‌های فسیلی و انرژی خورشید را با هم مقایسه کنید.

۱۵- فرض کنید از شما خواسته‌اند برای محافظت از دریاها چند دستورالعمل بنویسید تا روی تابلو در کنار ساحل نصب کنند. شما چه مواردی را می‌نویسید؟ (۳ مورد بنویسید.)

۱۶- روی نقشه موارد را بنویسید.

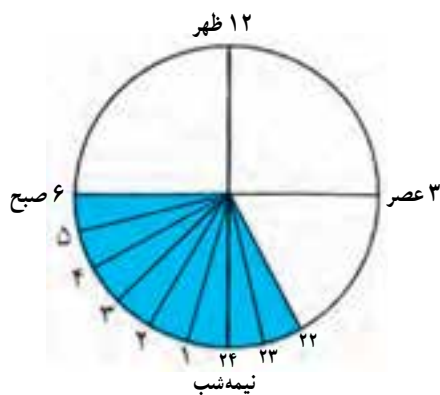
نام تنگه

نام بزرگترین جزیره

نام بنادر

نام دریا

۱۷- روی شکل زیر نمودار زندگی روزانه حسین را طبق ساعات داده شده کامل کنید. بعد نمودار را رنگ آمیزی کنید.

۸ ساعت خواب

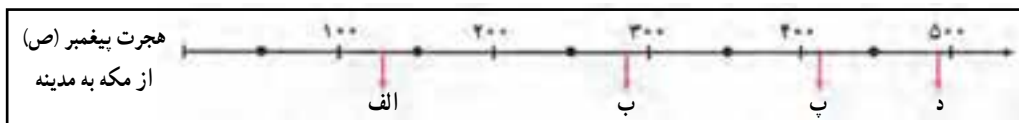
۶ ساعت مدرسه و رفت و آمد

۳ ساعت غذا خوردن و بازی

۳ ساعت تماشای تلویزیون و استراحت

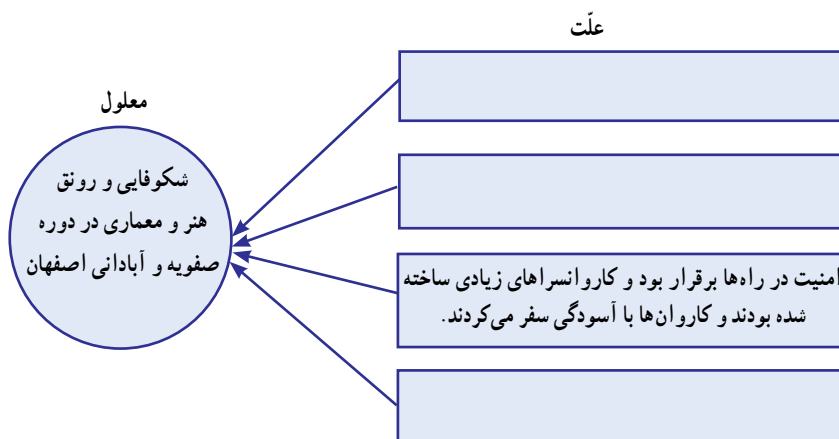
۴ ساعت انجام تکالیف درسی

۱۸- خط زمان را بخوانید و جای خالی را تکمیل کنید.

فرض کنید چهار کتاب از چهار دانشمند به جای مانده که هر کدام در یکی از سال‌ها نوشته شده است. بگویید. هر کتاب مربوط به کدام قرن است؟

کتاب الف	۱۴۰ هجری ← نیمه اول قرن دوم هجری
کتاب ب	۴۲۰ هجری ← .....
کتاب پ	۲۹۵ هجری ← .....
کتاب د	۴۷۳ هجری ← .....
- ۱۹- نمودار علت و معلول را تکمیل کنید.

- ۲۰- در کدام عملیات، رزمندگان اسلام موفق شدند خرمشهر را آزاد کنند؟
 فتح‌المبین والفجر محمد رسول‌الله بیت‌المقدس
- ۲۱- کدام شهر ایران دارای نیروگاه اتمی است؟
 خرمشهر آبادان بوشهر یزد
- ۲۲- فرزند به شهری مسافرت کرده و یک نقشه گردشگری آن شهر را خریده است. از این نقشه چه استفاده‌هایی می‌تواند بکند؟
- ۲۳- فرض کنید مردم یک منطقه از شما خواسته‌اند به آنها بگویید چه کنند تا هزینه مصرف برق آنها کمتر شود. شما چه توصیه‌هایی به آنها می‌کنید؟ (۳ مورد بنویسید)

در مصرف برق صرفه‌جویی کنید!

..... ۱-

..... ۲-

..... ۳-

۲

بخش

راهنمای تدریس فصول کتاب

فصل ۱ : دوستان ما

درس ۲: آداب دوستی		درس ۱: دوستی	
حقوق و قوانین، مسئولیت‌ها و تکالیف	مفاهیم	نظام اجتماعی	حوزه‌های موضوعی
میراث فرهنگی، تعلق و هویت	کلیدی	فرهنگ و هویت	
<p>مهارت‌های کاوشگری: کاوش و بررسی، مشارکت، خلاقیت، برقراری ارتباط، واکنش شخصی و اظهارنظر</p> <p>ارزش‌ها و نگرش‌ها: پیروی از دستورات دینی در موضوع دوستی، تمایل به ایجاد رابطه دوستی صحیح و رعایت آداب دوستی</p>			
<p>اهداف کلی: اهداف ۳ و ۱۲ جدول اهداف.</p> <p>انتظارات یادگیری: انتظار می‌رود دانش‌آموزان با یادگیری این درس بتوانند:</p> <ul style="list-style-type: none"> ویژگی‌های یک دوست خوب را فهرست کنند. در مورد تأثیرات دوستی بر جنبه‌های مختلف زندگی انسان اظهارنظر کنند و توضیح دهند. در موقعیت‌های فرضی در مورد روابط با دوستان مختلف تصمیم‌گیری مناسب نموده و مهارت نه گفتن را در برخورد با موقعیت‌های نامناسب بروز دهند. با توجه به ملاک‌های عقلانی و دینی دوستان خود را انتخاب و روابط با آنها را تنظیم و آداب دوستی را رعایت کنند. حقوق متقابل دوستی را بشناسند. 			

فصل در یک نگاه

نوجوانی دوره گذر و مرحله انتقال به بزرگسالی است. نوجوان به سرعت از محرک‌های محیطی متأثر می‌شود و رفتارهای خطرجویی را انجام می‌دهد. گروه همسالان در دوره نوجوانی از حیث سن تقویمی و عقلی به هم نزدیک هستند و می‌توانند فشار روان شناختی خواسته یا ناخواسته‌ای را از طریق گروه بر اعضاء وارد کنند. رفتارهای پرخطر معمولاً در این گروه‌های دوستی شکل می‌گیرد. اما دوستی یک نیاز نیز هست. لذا اگر در این سن شیوه‌های صحیح دوستی و انتخاب دوست و مهارت‌های اجتماعی به‌طور صحیح به نوجوانان آموزش داده شود می‌توانند این دوستی‌ها را به فرصت‌های خوب برای سازندگی و ارتقاء شخصیت خود مبدل کنند.

در این فصل دانش‌آموزان با جنبه‌های مختلف تأثیرات دوستی بر زندگی آنها، شیوه‌ها و ملاک‌های عقلانی - دینی برای انتخاب دوست و آداب دوستی آشنا می‌شوند.

مواد و وسایل لازم

کتاب درسی، کاربرگ‌های فعالیت

در صورت امکان نمایش فیلم‌های مناسب آموزشی، کتاب‌های آموزشی که درباره

دوستی متناسب با سطح مخاطبان نوشته شده است.

درس ۱

دوستی

مراحل تدریس و ایجاد فرصت‌های یادگیری

پیشنادهایی برای شروع و پیشبرد درس‌ها:

(فضای طرح سؤال را به وجود بیاورید.)

● برای شروع اگر فیلم یا داستان جالبی در اختیار داشته باشید، انگیزه خوبی برای دانش‌آموزان و شروع بحث، به وجود می‌آورد. در صورتی که داستانی ندارید می‌توانید قبلاً تعدادی از دانش‌آموزان فعال را آموزش دهید تا از طریق ایفای نقش، موضوع دوستی را در کلاس به نمایش بگذارند.

بعد از دانش‌آموزان بخواهید دربارهٔ شخصیت‌ها و گفتار و رفتار آنان، سؤالاتی را مطرح کنند. در ادامه بپرسید چه سؤالاتی درباره موضوع دوستی دارند؟

به این ترتیب هم با پیش‌دانسته‌های بچه‌ها آشنا می‌شوید و هم در می‌یابید که نقاط ابهام آنها در مسئله دوستی چیست و یا چه انتظاراتی از دوستان خود دارند.

● اکنون فعالیت (۱) کتاب را انجام دهید. از دانش‌آموزان بخواهید یک صفحه کاغذ سفید آماده کنند و نام یکی از دوستان خود را بر روی آن بنویسند و سپس علت دوستی خود را با او ذکر کنند.

(لازم نیست که بچه‌ها حتماً به هم‌کلاسی‌های خود اشاره کنند و ممکن است نام دوستان دوران بچگی، فامیل و همسایه را نیز بنویسند.)

برای جمع‌بندی موضوع، ابتدا عللی را که دانش‌آموزان به آنها اشاره کرده‌اند، روی تخته بنویسید. این علل در واقع همان کارکردهای مختلف دوستی است که در صفحه ۱۱ کتاب به آن اشاره شده است. بعد، می‌توانید از بچه‌ها بخواهید این کارکردها را که تحت عنوان اهمیت دوستی آمده است از روی کتاب بخوانند.

● در مرحله بعد باید بچه‌ها را آماده کنید تا در مورد اثرات مثبت و منفی دوستی بر زندگی فکر کنند. به این منظور دوباره از آنها بخواهید که اسم یکی یا دو نفر از دوستانشان را بنویسند و بگویند چه تأثیری در زندگی آنها داشته‌اند؟

◀ **مثال:** دوستی با حسن باعث شده من به فوتبال علاقه‌مند بشوم.

دوستی با بهرام موجب شده که من به تمیزی لباسم اهمیت بدهم.

چون فرهاد همیشه از من می‌خواست که تا دیروقت در پارک بازی کنیم، باعث نگرانی خانواده من می‌شد.

(نباید بچه‌ها اسم کسی را بیان کنند. بهتر است برگه‌ها را بگیرد و بدون ذکر اسم فقط تأییراتی را که هر کس نوشته بخواند.)
چند تأثیر مثبت و چند تأثیر منفی را در کلاس بیان کنید.
با کمک آنها نتیجه بگیرید که چقدر دوستی بر زندگی ما تأثیر دارد.
برای فهم بهتر موضوع، داستان یا خاطره‌ای درباره خودتان و تأییرات دوستی بر زندگی‌تان در کلاس تعریف کنید. معمولاً بچه‌ها دوست دارند در این گونه موارد تجربه بزرگترها را بشنوند.

- در مرحله بعد دانش‌آموزان را گروه‌بندی کنید و از آنها بخواهید خصوصیات یک دوست خوب را روی یک کاغذ بنویسند.

(حداقل ۵ ویژگی)

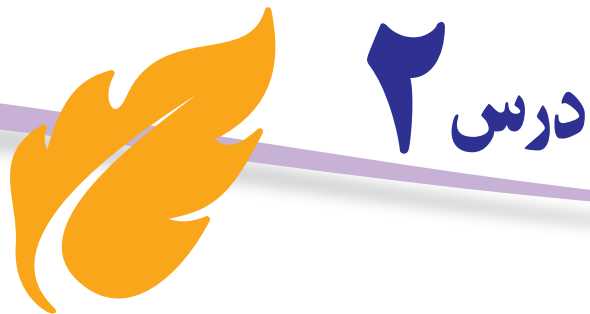
پس از پایان وقت نماینده هر گروه خصوصیات را بخوانند. نکات مشترکی را که همه بچه‌ها به آنها اشاره کرده‌اند با کمک خودشان استخراج کنید.

سپس به بچه‌ها بگویید ما برای انتخاب دوست باید به سخنان بزرگان دینی خود توجه کنیم. اکنون فهرست خودتان را با مطالبی که در کتاب از قول پیامبر اکرم (ص) و امام بزرگوار حضرت علی (ع) نوشته شده مقایسه کنید. کدام یک از خصوصیات را که پیامبر (ص) و امام (ع) فرموده‌اند در فهرست شما نیز وجود دارد؟ کدام یک را شما اشاره نکرده‌اید. به این ترتیب بچه‌ها با خواندن متن صفحه ۱۲ و ۱۳ و مقایسه آن با نظرات خود، به ملاک‌های عقلانی و دینی برای انتخاب دوست پی می‌برند.

- به عنوان تکلیف خارج از کلاس از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت ۳ و ۴ را انجام دهند. فعالیت ۴ به منظور تقویت مهارت‌های زبانی و سواد خواندن طراحی شده است. فعالیت ۳ تقویت‌کننده مهارت مشارکت است.

کارهای برتر گروه‌ها را روی دیوار کلاس نصب کنید و بگذارید چند ماهی روی دیوار بماند. به این ترتیب ویژگی‌های دوست خوب تا مدت‌ها جلوی چشم دانش‌آموزان خواهد بود.

آداب دوستی

درس ۲

- برای شروع درس آداب دوستی می‌توانید قبلاً دو گروه داوطلب را برای ایفای نقش آموزش دهید تا دو نقش متفاوت را بازی کنند. در یک سناریوی مشابه در دو مرحله شخصیت‌ها رفتار متفاوتی از خود بروز دهند. در یک صحنه، دوستان به هم کمک کنند و حقوق متقابل دوستی را رعایت کنند. در سناریوی دیگر در موقعیت مشابه، دوستان رفتار نامناسب و خودخواهانه که موجب برهم خوردن دوستی می‌شود از خود بروز دهند.

سپس از دانش‌آموزان بخواهید درباره این دو سناریو گفت‌وگو کنند. بدیهی است در این بخش باید هم به دانش‌آموزانی که ایفای نقش می‌کنند و هم بچه‌هایی که فعالانه در بحث شرکت می‌کنند، امتیاز بدهید.

- در این مرحله دانش‌آموزان برای انجام فعالیت (۱) آماده می‌شوند و رفتارهایی را که موجب ناراحتی دوستان از یکدیگر می‌شود فهرست می‌کنند.

نکته : از شما معلم عزیز انتظار می‌رود رفتارهای نامناسبی را که در کلاس یا محل زندگی شما

رواج دارد شناسایی و در جهت اصلاح و رفع آن‌ها بکوشید. زیرا هدف از این برنامه‌درسی همان‌طور که گفته شد، تربیت اجتماعی است. برای مثال مسخره‌کردن یا غیبت و بدگویی دوستان از مواردی است که باید در کلاس به بحث گذاشته شود تا بچه‌ها نسبت به اصلاح رفتار و روابط خود با دیگران حساس شوند.

از جمله رفتارهای نامناسب در دوستی، دوستی‌های افراطی و یا شوخی‌های بیش از حد است که حتی گاه منجر به پرخاشگری و نزاع می‌شود. آموزش‌های صحیح بایستی در تمام سال پی‌گیری شود و منحصر به آموزش در یک جلسه یا یک درس نباشد.

● برای تعمیق موضوع آداب دوستی از دانش‌آموزان بخواهید موقعیت‌های کاربرگه (۱) را در کلاس بخوانند و درباره آنها اظهار نظر کنند. این موقعیت‌ها ممکن است چالش برانگیز باشند و بچه‌ها نظرات مختلفی ارائه کنند. دانش‌آموزان را هدایت کنید که مستدل صحبت کنند و از زود قضاوت کردن و القای سریع نظرات خودتان بپرهیزید.

● **مهارت نه گفتن :** همان‌طور که گفته شد دوران نوجوانی دورانی است که فرد از محرک‌های محیطی بسیار متأثر می‌شود و فشار گروه همسالان در این دوره بسیار زیاد است و ممکن است دانش‌آموزان خیلی زود به دام آسیب‌های اجتماعی و رفتارهای پرخطر سوق یابند.

این بخش از کتاب با همین نگرش تدوین شده و از شما معلم عزیز انتظار می‌رود مهارت نه گفتن را به‌ویژه با توجه به شرایط و مقتضیات بومی و محلی خود و آسیب‌هایی که نوجوانان آن منطقه را تهدید می‌کند تقویت کنید.

معمولاً بچه‌ها صداقت و پاکی و سادگی خاصی دارند و ممکن است به راحتی گول بخورند. به‌خصوص در مناطقی که ممکن است پدر و مادر نظارت کافی بر روابط و آمد و رفت کودکان نداشته باشند. یا از آگاهی لازم برخوردار نباشند، توصیه می‌شود که معلم این نقش را به عهده بگیرد.

برای آموزش این بخش می‌توانید یک داستان تخیلی یا خاطره‌ای واقعی تعریف کنید. از بچه‌ها بخواهید موقعیت رضا و مجید را در کتاب بخوانند و نظر بدهند.

از آنها بپرسید تاکنون در کدام موقعیت‌های مشابه قرار گرفته‌اند که نه گفتن برایشان سخت بوده است؟

منظور از نه گفتن، مقاومت در مقابل موقعیت‌های نابه‌جا و درخواست‌های نامناسب است.

برای تدریس این بخش از کتاب، بهترین روش «بحث گروهی» است. بحث را با صبوری نظارت و هدایت کنید. از دانش‌آموزان بخواهید موقعیت‌های کاربرگه (۲) تمرین نه گفتن را بخوانند و درباره هر یک نظر بدهند.

توجه کنید دو مورد از موقعیت‌های کاربرگه‌ها مربوط به برخورد با افراد غریبه در کوچه و خیابان است که ممکن است آثار سوء به دنبال داشته باشد. از طرح این موقعیت‌ها استفاده کنید و به دانش‌آموزان آگاهی دهید که چه خطراتی ممکن است آنها را در کوچه و خیابان تهدید کند. برای مثال سوار شدن به ماشین افراد غریبه یا رفتن به دنبال آنها و همراهی کردن با آنها.

در این بخش به موقعیت‌های مطرح شده در کتاب بسنده نکنید. بلکه متناسب با شرایط محیطی (مدرسه دخترانه، مدرسه پسرانه، روستا، شهر و ...) موقعیت‌هایی را مطرح و دانش‌آموزان را با شرایط، لزوم و چگونگی نه گفتن، آشنا کنید.

نکته: در آموزش این بخش از کتاب می‌توانید از افراد صاحب‌نظر مثلاً از نیروی انتظامی به کلاس دعوت کنید تا متناسب با سن و شرایط بچه‌ها آنها را نسبت به آسیب‌های اجتماعی آگاه نمایند.

- محورها و ابزارهای ارزشیابی: برای تعیین محورهای ارزشیابی این فصل به اهداف و انتظارات یادگیری این فصل (مندرج در جدول ۱) مراجعه کنید و همه فعالیت‌های داخل و خارج از کلاس دانش‌آموزان را در نظر بگیرید.
نمونه ابزارهای ارزشیابی از این فصل:
  - فهرست مشاهدات از انجام فعالیت‌های کلاسی (نمایشنامه، گفت‌وگو و ...)
  - برگه خود ارزیابی که توسط معلم طراحی می‌شود و در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌گیرد. (به نمونه برگه در بخش اول همین کتاب مراجعه کنید.)
  - فهرست بررسی تکالیف و کارگروهی (برای مثال درست کردن مقوایی با درج خصوصیات دوست خوب)
  - انجام کار برگه‌های فعالیت
  - فهرست مشاهده رفتار دانش‌آموزان در مدت طولانی.

معرفی منابع برای مطالعه

- ۱- یعقوب‌زاده، حسین، محرم آقازاده و منوچهر فضلی‌خانی، دوستی و دوست‌یابی، انتشارات دفتر آموزش و پرورش راهنمایی تحصیلی معاونت آموزش عمومی و امور تربیتی آموزش و پرورش، ۱۳۷۹.
- ۲- قابلی، علی، آئین دوست‌یابی از دیدگاه معصومین (ع)، انتشارات نسیم حیات.
- ۳- محمدی، بگو همنشینت کیست تا بگویم کیستی، انتشارات عابد.
- ۴- عل‌سوند، فریبا، مهارت‌های زندگی با رویکرد دینی، نشر سروش هدایت، ۱۳۸۶.
- ۵- جواد محدثی، دوستی، درس‌هایی از نهج‌البلاغه، بنیاد پژوهش‌های اسلامی، مشهد، ۱۳۸۵.

پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله) فرمودند: بدترین افراد کسانی هستند که میان مردم سخن‌چینی نموده و بین دوستان جدایی می‌اندازند.

اصول کافی ج ۲ ص ۳۶۹

حضرت علی (علیه‌السلام) فرمودند: کسی را برای دوستی انتخاب کن که تو را از بدی‌ها و کارهای نامناسب باز دارد. زیرا چنین دوستانی به تو یاری رسانده و سبب پیشرفت تو می‌گردند.

غررالحکم ص ۴۸۲

و لَاعْقَلُ لِمَنْ لَا اَدَبَ لَهُ

کسی که ادب ندارد عقل هم ندارد.

میزان الحکم ج ۱۰ ص ۶۰۳

حضرت علی (علیه‌السلام) در سخنی دیگر فرمودند:

الصَّدِيقُ مَنْ صَدَقَ غَيْبُهُ

دوست کسی است که در پشت سر هم صادق باشد و حقوق دوست خود را صادقانه رعایت کند.

نهج‌البلاغه نامه ۳۱

شَرُّ الْاِخْوَانِ مَنْ تَكَلَّفَ لَهُ

بدترین دوستان کسی است که دیگران به خاطر او به زحمت بیفتند.

نهج‌البلاغه حکمت ۴۷۹

حضرت علی (علیه‌السلام) در نامه پندآمیز به فرزندشان امام حسن (علیه‌السلام) می‌فرماید:

قَارِنِ اَهْلَ الْخَيْرِ تَكُنْ مِنْهُمْ وَ بَايِنِ اَهْلِ الْقَرَبَتَيْنِ عَنْهُمْ

با نیکان همدمی و رفاقت کن تا از آنان باشی و از بدان جدا شو تا از آنها جدایی داشته باشی.

نهج‌البلاغه نامه ۳۱

فصل ۲ : تصمیم گیری

درس ۳ : تصمیم گیری چیست؟		درس ۴ : چگونه تصمیم بگیریم.	
حوزه‌های موضوعی	نظام اجتماعی فرهنگ و هویت	مفاهیم کلیدی	مسئولیت‌ها و تکالیف میراث فرهنگی
<p>مهارت‌های کاوشگری : کاوش و بررسی، مشارکت، خلاقیت، برقراری ارتباط، واکنش شخصی و اظهارنظر</p> <p>ارزش‌ها و نگرش‌ها : تمایل به رعایت اصول و مراحل تصمیم‌گیری و تفکر قبل از تصمیم‌گیری، علاقه‌مندی به مشورت با افراد ذی صلاح و مراجعه به آنها.</p>			
<p>اهداف کلی : اهداف ۱ و ۱۲ جدول اهداف</p> <p>انتظارات یادگیری : انتظار می‌رود دانش‌آموزان با یادگیری این درس بتوانند:</p> <ul style="list-style-type: none"> با افراد خانواده یا اولیای مدرسه درباره یکی از تصمیمات آنها در زندگی، پرس‌وجو (مصاحبه) کنند. در مورد تصمیماتی که گرفته‌اند، فکر کنند. مراحل تصمیم‌گیری را در موقعیت‌های فرضی رعایت کنند. افرد ذیصلاح برای مشاوره را شناسایی و نام و نشانی آنها را ثبت کنند. یک تصمیم خوب بگیرند و آن را یادداشت کنند. درباره تصمیمات و اثرات خوب و بد آن اظهارنظر کنند. خاطره‌ای درباره پیامدهای یکی از تصمیمات خود بنویسند یا بیان کنند. 			

فصل در یک نگاه

بسیاری از موفقیت‌ها و یا ناکامی ما انسان‌ها به تصمیم‌گیری و چگونگی انتخاب یک راه یا یک کار برمی‌گردد که این موضوع لزوم توجه و اهمیت دادن به انتخاب راه مناسب از میان راه‌های گوناگون و اثرات آنها و گرفتن یک تصمیم صحیح و به موقع را به ما نشان می‌دهد. از این‌رو از سنین کودکی و نوجوانی ضرورت دارد تا دانش‌آموزان ما با این مقوله یک برخورد جدی و آگاهانه داشته باشند. اگرچه برخی از تصمیم‌گیری‌ها ساده و عادی هستند ولی همیشه این گونه نیست. گاه تصمیم‌گیری فرایند تولید و به‌کارگیری ملاک‌ها است برای انتخاب میان گزینه‌هایی که به نظر مشابه و برابر هستند. هنگامی که دانش‌آموزان مهارت تصمیم‌گیری را کسب می‌کنند و آن را در تصمیمات روزانه خود مورد استفاده قرار می‌دهند، درمی‌یابند که برای موقعیت‌های تصمیم‌گیری، نیازمند کسب اطلاعات جدید درباره ملاک‌ها و گزینه‌ها، هستند. تصمیمات باید با ارزش‌های دینی و معیارهای عقلی هماهنگی داشته باشد از این‌رو مشورت کردن با افراد بزرگ‌تر و افراد با تجربه و پخته بسیار حائز اهمیت است.

در این فصل دانش‌آموزان با مراحل تصمیم‌گیری آشنا می‌شوند و تمرین‌ها و فعالیت‌هایی را به منظور رعایت جنبه‌های مختلف تصمیم‌گیری انجام می‌دهند.

مواد و وسایل لازم

کتاب درسی، کاربرگ‌های فعالیت

در صورت امکان کتاب‌های آموزشی و داستانی یا فیلم‌های داستانی که اثرات و

جنبه‌های تصمیم‌گیری را نشان بدهد.

تصمیم‌گیری چیست؟

مراحل تدریس و ایجاد فرصت‌های یادگیری

پیشنهادهایی برای شروع و پیشبرد درس‌ها:

(فضای طرح سؤال را به وجود بیاورید.)

- بهتر است بچه‌ها را با یک موقعیت تصمیم‌گیری مواجه کنید. مثلاً به آنها بگویید تصمیم بگیرند که جلسه درس امروز در حیاط یا کلاس یا کتابخانه برگزار شود یا در رابطه با تعیین یک مکان برای بازدید علمی تصمیم‌گیری کنند. گفت‌وگویی ترتیب دهید و بگذارید دانش‌آموزان نظرات خود را با دلیل بیان کنند. سپس بپرسید آیا تصمیم‌گیری کار مهمی است؟ اجازه دهید هر سؤال و پرسشی را جمع به تصمیم‌گیری دارند مطرح کنند بدون آنکه پاسخی به آنها بدهید.
- از دانش‌آموزان بپرسید در چه کارهایی ما تصمیم‌گیری می‌کنیم و چه کارهایی اجباری است و تصمیم نمی‌گیریم. پاسخ‌ها را روی تابلو یادداشت کنید.

کارهای اجباری	کارهای اختیاری
-۱	-۱
-۲	-۲
-۳	-۳

توضیح دهید که ما در مورد کارهای اجباری مانند آمدن به موقع به مدرسه، مراقبت کردن خود در هنگام عبور از خیابان نیاز به انتخاب یک راه از میان راه‌های مختلف نداریم. انتخاب مربوط به زمانی است که برای انجام یک کار اختیاری راه‌های متعددی پیش‌رو داریم.

دانش‌آموزان را به چند گروه تقسیم کرده و از آنها بخواهید سه موقعیت درس سوم را مطالعه و انواع راه‌حلی را که وجود دارد ارائه دهند.

◀ مثال: موقعیت (۱)

گزینه‌ها و راه‌حل‌های متعددی وجود دارد:

— با مادر خود همراه شود و از درس خواندن صرف‌نظر کند.

– به مادرش بگوید زودتر برگردیم که هم به دکتر برود و هم به درس برسد.

– با مادر خود نرود و در خانه درس بخواند.

– کتاب خود را همراه ببرد و در مطب دکتر مطالعه کند.

– .....

در این بخش، هدف اصلی پی بردن به این نکته است که در هر موضوع انتخاب‌ها یا گزینه‌های مختلفی وجود دارد. اجازه بدهید دانش‌آموزان همه راه‌حل‌ها را بیان کنند.

● اکنون باید دانش‌آموزان را متوجه کنید که تصمیم‌گیری آثار و نتایجی دارد.

برای این کار فعالیت (۱) کتاب را انجام دهید یا فعالیت‌های مشابهی طراحی کنید.

بهرتر است از خودتان شروع کنید و خاطره‌ای درباره یکی از تصمیمات مهم خودتان در زندگی و آثاری که برجای گذاشته تعریف کنید. بچه‌ها معمولاً دوست دارند از زبان معلمشان با زندگی او بیشتر آشنا بشوند. سپس از دانش‌آموزان بخواهید آنها خاطره‌ای تعریف کنند و یا طبق فعالیت شماره ۲ این کار را به خارج از کلاس موکول کنید و اجازه بدهید با فکر کردن روی تصمیمات خودشان، خاطره‌ای بنویسند و به کلاس بیاورند.

دانش‌آموزان با انجام فعالیت (۱) برای هر یک از موارد، آثار مثبت یا منفی ذکر می‌کنند. شما به این فهرست اضافه کنید. در پایان جمع‌بندی کنید که اولاً در هر موقعیت راه‌حل‌های متعددی برای تصمیم‌گیری وجود دارد. دوماً هر تصمیم، آثار و نتایج مثبت یا منفی به دنبال دارد.

چگونه تصمیم بگیریم.

درس ۴

برای شروع این درس نیز بهتر است دانش‌آموزان را در یک موقعیت تصمیم‌گیری قرار دهید. موقعیت (۱) و (۲) درس ۴ را بخوانید و از دانش‌آموزان بخواهید اظهار نظر کنند. در موقعیت شماره (۱) باید بچه‌ها را به این نکته برسانید که قبل از تصمیم‌گیری باید فکر کرد و تصمیم‌گیری عجولانه کار صحیحی نیست.

نکته: دقت کنید که گاهی مشکلات یا حوادث جبران‌ناپذیری که در زندگی افراد به وجود می‌آید

ناشی از فکر نکردن به عواقب تصمیم خود، تحقیق نکردن، عصبانیت و عجله کردن است.

به موقعیت‌های کتاب بسنده نکنید و موقعیت‌های دیگری را مثال بزنید تا دانش‌آموزان عواقب

تصمیمات ناگهانی و به ویژه با عصبانیت را خوب بفهمند. به آنها آموزش بدهید که با خشم و عجله هیچ

تصمیم عاقلانه و درستی نمی‌توان گرفت.

بگذارید دانش‌آموزان راه‌حل‌های متعدد برای موقعیت (۲) را از نظر پیامدها و آثاری که دارند، بررسی کنند. برای مثال، اگر با دوستانش دعوا کند ممکن است آنها آسیب ببینند و حوادث تلخی به وجود بیاید. اگر جواب سلام او را ندهد ممکن است دوستی را برای همیشه از دست بدهد و ... .

آموزش دهید که در مرحله بعد باید بهترین راه را انتخاب کنیم. از بچه‌ها بخواهید که این دستورالعمل را حفظ کنند و به خاطر بسپارند و

- برخلاف تصورات دینی است؟
- برخلاف مقررات و قوانین خانه و مدرسه و اجتماع است؟
- آیا این تصمیم : باعث نگرانی و نارضایتی خانواده‌ام می‌شود؟
- به سلامتی من یا دیگران لطمه می‌زند؟
- برای دیگران یا خودم مشکل و دردسر به وجود می‌آورد؟

هر وقت می‌خواهند تصمیم بگیرند این سؤالات را از خود بپرسند و اگر پاسخ یکی هم مثبت بود نباید آن کار را انجام دهند.

● به منظور تعمیق یادگیری این بخش کار برگه‌های ۳ و ۴ طراحی شده است. کاربرگه‌ها را به‌طور گروهی با همفکری و در جریان بحث در کلاس اجرا نمایید. زیرا دانش‌آموزان از طریق گفت‌وگو بهتر به موضوع پی می‌برند و از ارائه پاسخ‌های کلیشه‌ای خودداری می‌شود. در هر موقعیت دانش‌آموزان را وادار نمایید گزینه‌های مختلف را بیان کنند.

در هنگام انجام فعالیت‌ها، دانش‌آموزان را طبق فهرست مشاهده رفتار ارزیابی کنید و سپس برای رفع نقاط ضعف آنها برنامه‌ریزی نمایید.

توجه کنید هر یک از موقعیت‌های کاربرگه‌های ۳ و ۴ با یک یا دو یا چند مورد از سؤالاتی که قرار است بچه‌ها حفظ کنند و از خود بپرسند، تعارضی را نمایان می‌سازد که راهنمای تصمیم‌گیری است.

مثال : موقعیت ۲

پروین باید به مغازه برگردد و شکلات را به مغازه‌دار بدهد یا پول آن را حساب کند زیرا اگر این کار را انجام ندهد و توجهی نکند، این تصمیم برخلاف دستورات دینی و مقررات اجتماعی است.

نکته : آموزش و تمرین مهارت تصمیم‌گیری را تنها در یکی دو جلسه آموزشی خلاصه نکنید. از شما انتظار

می‌رود در طی سال همواره نکات و مراحل تصمیم‌گیری صحیح را هم از جانب خود و هم دانش‌آموزان رعایت و آن را به

تمرینی مستمر بدل نمایید.

● توجه به نکات مهم در آموزش تصمیم‌گیری

فشار روانی گروه همسالان : در این سن فشار روانی گروه همسالان زیاد است. با انجام فعالیت‌های کتاب یا فعالیت‌هایی که خودتان طراحی می‌کنید، سعی کنید که این فشار و مهارت مقابله با آن را به بچه‌ها بشناسانید. گفت‌وگو و بحث گروهی باعث می‌شود

که حاکمیت این فشار بر روابط بچه‌ها کاهش یابد.

مشاوره: یکی از آسیب‌هایی که دانش‌آموزان را تهدید می‌کند، این است که در مسائل خود با افراد ذی‌صلاح مشورت نمی‌کنند و اصولاً به آنها آموزش داده نشده که مراجعه به مشاور یک مهارت مهم زندگی است.

به منظور پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی و به‌ویژه این که دانش‌آموزی مثلاً با طلاق والدین، نزاع در خانه، افراد معتاد در فامیل و مسائلی از این قبیل روبه‌رو است به همسالان خود پناه نبرد و به بزرگ‌ترها مراجعه کند. فعالیت ۲ را انجام دهید و پی‌گیری کنید و مطمئن شوید که همه دانش‌آموزان مشاوران ذی‌صلاحی برای خود شناسایی کرده‌اند:

پدر و مادر، روحانیون مسجد محل، معلم و مشاور مدرسه، یا بزرگ‌ترهای فامیل که صلاحیت دارند و مانند آنها. ایفای نقش: با هماهنگی قبلی، یکی دو نفر از دانش‌آموزان مستعد را فراخوانده و با آنها برای اجرای نقش یک دوست که می‌خواهد دوست دیگری را تحت فشار قرار داده و او را به سمت و سوی نامناسبی بکشد و دوست موردنظر به شکل ضعیفی برخورد می‌کند و در سناریوی دیگر آن فرد، علیرغم میل باطنی خود قاطع ایستاده و جواب رد به خواهش نامناسب او داده و دلیل می‌آورد. برای کسانی که نقش بازی می‌کنند امتیاز در نظر بگیرید.

بیان خاطره: شما به‌عنوان معلم می‌توانید خاطره‌ای از دوران کودکی خود که در موقعیتی نه گفته‌اید تعریف کنید و از دانش‌آموزان نیز بخواهید خاطره‌ای را بازگو کنند.

روخوانی: از یکی از دانش‌آموزان بخواهید مطلب صفحه ۲۳ «به موقع تصمیم بگیرید» را بلند بخواند و دانش‌آموزان دیگر آن مطالب را توضیح دهند و نظرشان را بگویند.

فعالیت ۳ و ۴ به‌عنوان فعالیت خارج از کلاس در نظر گرفته می‌شود.

فعالیت ۵ نیز برای منزل و با کمک بزرگ‌ترها انجام می‌گیرد.

کار بچه‌ها را در این فعالیت‌ها در پوشه کار قرار دهید و به آن‌ها امتیاز بدهید.

● محورها و ابزارهای ارزشیابی: برای تعیین محورهای ارزشیابی این فصل به اهداف و انتظارات یادگیری این فصل (مندرج در جدول) استفاده کنید و کلیه فعالیت‌های داخل و خارج از کلاس دانش‌آموزان را در نظر بگیرید.

نمونه ابزارهای ارزشیابی از این فصل:

● فهرست مشاهدات از انجام فعالیت‌های کلاسی و بحث و گفت‌وگو.

● برگه خود ارزیابی که توسط معلم طراحی می‌شود و در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌گیرد.

● فهرست بررسی تکالیف محوله مثلاً مصاحبه با افراد، شناسایی افراد ذی‌صلاح برای مشاوره و تکمیل کار برگه‌ها.

معرفی منابع برای مطالعه

۱- آن ورنون، آموزش مهارت‌های زندگی (رشد هیجانی، اجتماعی، شناختی خود) ترجمه مهرداد فیروز بخت، انتشارات نشر دانش، تهران ۱۳۸۷

۲- رحیمی، عزیزالله، مسئولیت‌پذیری و مشارکت جدی، انتشارات صالح، مشهد، ۱۳۷۷

۳- محلاسوند، فریبا، مهارت‌های زندگی با رویکرد دینی، سروش هدایت، ۱۳۸۶

۴- کتاب کار روان‌شناسی سلامت، درس اختیاری (کلیه رشته‌ها) کد ۲/۴، وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۸۶

۵- شهیدی، سپیده، مهارت نه گفتن را بیاموزیم، مجله رشد آموزش راهنمایی تحصیلی، شماره ۹۲، آبان ماه، سازمان پژوهش

و برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۳۹۰

فصل ۳ : کشاورزی در ایران

درس ۵ : عوامل مؤثر در کشاورزی		درس ۶ : محصولات کشاورزی از تولید تا مصرف	
حوزه‌های موضوعی	فضا و مکان منابع و فعالیت‌های اقتصادی، فرهنگ و هویت	مفاهیم کلیدی	پراکندگی رابطه انسان و محیط، کار و کارآفرینی، منابع و نظام‌های اقتصادی، میراث فرهنگی
<p>مهارت‌های کاوشگری: کاوش و بررسی، مشارکت، خلاقیت، برقراری ارتباط، واکنش شخصی و اظهارنظر ارزش‌ها و نگرش‌ها: پرهیز از اسراف مواد غذایی، مصرف بهینه، کمک به گرسنگان، تمایل و احترام به کشاورزی و قشر کشاورز، شکرگزاری از مواهب الهی</p>			
<p>اهداف کلی: هدف شماره ۴ و ۱۴ و ۱۳ جدول اهداف انتظارات یادگیری: انتظار می‌رود دانش‌آموزان با یادگیری این درس بتوانند:</p> <ul style="list-style-type: none"> عوامل مؤثر بر کشاورزی را بشناسند و دسته‌بندی کنند. (عوامل طبیعی و انسانی) درباره غذای محلی خود و برخی محصولات کشاورزی پرس‌وجو و تحقیق کنند. پراکندگی محصولات مهم کشاورزی را روی نقشه نشان دهند و راهنمای مناسب برای نقشه ترسیم کنند. نمودارهای مربوط به محصولات کشاورزی را بخوانند و ترسیم کنند. درباره موضوعات مربوط به مصرف غذا، شکرگزاری، اسراف نکردن و کمک به گرسنگان اظهارنظر و یا به شیوه مناسب نظر خود را بیان کنند. (پوستر، نقاشی، متن و ...) فرایندهای تولید، توزیع و مصرف را به‌طور متوالی بشناسند و مرتب کنند. کشت گلخانه‌ای را با کشت معمولی مقایسه کنند. 			

فصل در یک نگاه

غذا یکی از نیازهای اولیه بشر است و ادامه زندگی بدون آن امکان‌پذیر نمی‌باشد. در این فصل دانش‌آموزان با کشاورزی به عنوان یکی از عمده‌ترین منابع تأمین غذا آشنا می‌شوند. دانش‌آموزان عوامل مؤثر بر کشاورزی (طبیعی و انسانی) را دسته‌بندی می‌کنند و از طریق کاوشگری اطلاعاتی درباره نوع و فرایند، تولید، توزیع و مصرف محصولات کشاورزی به دست می‌آورند و پراکندگی محصولات را روی نقشه نمایش می‌دهند. در این فصل، مصرف بهینه و پرهیز از اسراف مواد غذایی و نکاتی که باید در مصرف صحیح رعایت شود، آموزش داده می‌شود.

مواد و وسایل لازم

کتاب درسی، کاربرگه‌های فعالیت شماره ۵ و ۶، ۷ و ۸ و ۹
 نقشه دیواری استان و پراکندگی محصولات کشاورزی ایران، کارت‌های تحقیق دانش‌آموزان، در صورت امکان معلم عکس‌ها و اسلایدها یا فیلم‌هایی درباره محصولات کشاورزی استان و منطقه یا فرایند تولید، توزیع و مصرف و نظایر آن تهیه و در کلاس نمایش می‌دهد.

در صورت امکان نقشه A استان‌های ایران به تعداد گروه‌های دانش‌آموزان

۵

درس

عوامل مؤثر در کشاورزی

مراحل تدریس و ایجاد فرصت‌های یادگیری

پیشنادهایی برای شروع و پیشبرد درس‌ها:

(فضای طرح سؤال را به وجود بیاورید.)

- شما می‌توانید از خانواده بعضی از دانش‌آموزان بخواهید آش محلی منطقه خود را درست کنند و به کلاس بیاورند. بچه‌ها پس از خوردن آش بگویند در این آش چه محصولات کشاورزی به کار رفته است؟
- شما می‌توانید سبزی از میوه‌ها، سبزیجات، غلات، حبوبات، مغزها و دانه‌ها و محصولات جالیزی به کلاس بیاورید و از دانش‌آموزان بخواهید آنها را طبقه‌بندی کنند. از هر کدام حداقل ۲ یا ۳ مورد در سبب بگذارید و از دانش‌آموزان بپرسید کدام یک از این محصولات در منطقه زندگی آنها کشت می‌شود و کدام یک از نواحی دیگر به آنجا آورده می‌شود؟
- شما می‌توانید تعدادی عکس و اسلاید از انواع کشت‌ها و محصولات به دانش‌آموزان نشان دهید. بپرسید این فعالیت‌ها چیست؟ کاشت، داشت، برداشت یا ... . سپس با انجام این فعالیت‌ها از دانش‌آموزان بخواهید سؤالاتی درباره کشاورزی مطرح کنند.
- برای مثال چرا به کشاورزی نیاز داریم؟ کشاورزی چه نوع فعالیتی است؟ برای کشاورزی به چه چیزهایی نیاز داریم؟ و ... .
- اکنون فعالیت (۱) کتاب را انجام دهید. دانش‌آموزان را گروه‌بندی کنید و از آنها بخواهید روی یک کاغذ بنویسند برای تولید یک محصول کشاورزی به چه چیزهایی نیاز دارند؟ به آنها بگویید سعی کنید چیزی از قلم نیفتد و گرنه کار کشاورزی شما مختل می‌شود. سپس به آنها فرصت دهید و پس از دقایقی از گروه‌ها بخواهید فهرست خود را بخوانند. بر روی تابلوی کلاس همه عواملی را که دانش‌آموزان نام می‌برند، بنویسید. برای مثال: خاک، آب، کشاورز، بیل، تراکتور، علف‌چین و ... . سپس به بچه‌ها بگویید که ما می‌توانیم این عوامل را به دو گروه طبیعی و انسانی تقسیم کنیم.
- برای مثال: تراکتور، کمباین، بیل، داس و ... در گروه وسایل و ابزار قرار می‌گیرند و این عامل، انسانی محسوب می‌شود. سپس بخش دوم یعنی عوامل طبیعی و انسانی را توضیح دهید. در فرایند تدریس بهتر است از روش پرسش و پاسخ استفاده کنید.
- برای مثال بپرسید آیا همه خاک‌ها برای کشاورزی مناسب هستند؟
- با توجه به آنچه در سال‌های گذشته خوانده‌اید به نظر شما مهم‌ترین مشکل در بخش کشاورزی ایران چیست؟ بچه‌ها باید با توجه به وسیع بودن منطقه آب و هوای خشک و گرم به مسئله آب اشاره کنند و ... (کمبود بارندگی و تبخیر شدید) یا بپرسید در بخش کشاورزی با چه شغل‌هایی روبه‌رو هستیم؟

پاسخ پرسش‌ها را جمع‌بندی کنید.

* در این بخش کتاب چون به مسئله چاه و قنات اشاره شده، در صورت امکان تصاویری از چاه و قنات را به دانش‌آموزان نشان دهید یا شکل قنات و چاه را روی تابلو ترسیم کنید و چگونگی استفاده از آنها را توضیح دهید.

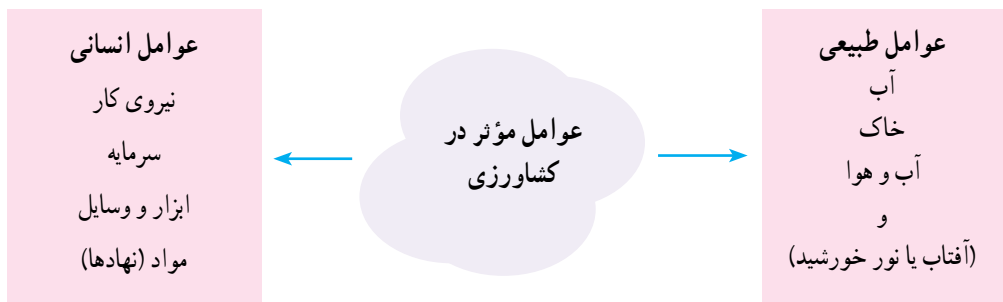
* اگر در مناطق روستایی که دانش‌آموزان با کشاورزی آشنایی نسبی دارند زندگی می‌کنید از آن‌ها بخواهید تجربه یا خاطره‌ای در زمینه فعالیت کشاورزی و همکاری با خانواده‌شان را در کلاس تعریف کنند یا اگر پرسش‌هایی درباره کشاورزی دارند طرح کنند.

● اکنون از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت ۲ یعنی کاربرگ شماره ۵ کتاب را انجام دهند. توجه کنید با انجام این فعالیت، بچه‌ها مطالبی را که شما تدریس کرده‌اید، جمع‌بندی می‌کنند و به صورت کاربردی در موقعیت جدید نشان می‌دهند.

بخش اول کاربرگ ۵ به تشخیص عوامل طبیعی یا انسانی مؤثر در موضوع خبرها اختصاص دارد.

پاسخ‌ها: ۱- طبیعی ۲- انسانی ۳- انسانی ۴- طبیعی ۵- طبیعی

سپس بخش دوم کاربرگ را تکمیل می‌کنند.

به انجام صحیح فعالیت فوق، نظارت کنید تا مطمئن شوید که همه دانش‌آموزان عوامل را به خوبی یاد گرفته‌اند.

● سپس به عنوان فعالیت کاوشگری خارج از کلاس (فعالیت شماره ۳)، از دانش‌آموزان بخواهید کاربرگ شماره ۶ کتاب را که پرس و جو درباره غذای محلی است انجام دهند.

غذای محلی شما چیست؟ از این فعالیت به نحو خوبی می‌توان استفاده نمود. زیرا عموماً غذاهای محلی یک منطقه ترکیبی از محصولات کشاورزی همان جاست. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که شرایط جغرافیایی یک منطقه در شکل‌گیری محصولات کشاورزی آنجا بسیار تأثیرگذار است و به تبع آن رژیم غذایی مردم یک منطقه هم از آن سرچشمه می‌گیرد. با نوشتن نامه‌ای به خانواده دانش‌آموز وی را به مشارکت بیشتر تشویق نمایید.

خانواده عزیز، خواهشمندم یکی از غذاهای محلی را انتخاب و موادی که در آن به کار رفته و نحوه پخت آن را به زبان ساده توضیح دهید تا فرزندتان آن را در کلاس ارائه دهد، با تشکر فراوان.

معلم فرزندتان

نکته: در این درس به مصرف محصولات کشاورزی ایرانی تأکید شده است. میوه‌های ایرانی به دلیل آفتابی بودن کشور ما عطر و طعم برتری نسبت به محصولات مشابه خارجی دارند. دانش‌آموزان را به استفاده از محصولات ایرانی ترغیب کنید. علاوه بر موضوع عطر و طعم، بر حمایت از کار ایرانی و کشاورزان کشور تأکید کنید و توضیح دهید چرا باید از تولیدکننده‌های هم‌وطن خودمان حمایت کنیم.

محصولات کشاورزی از تولید تا مصرف

● در جلسه گذشته از دانش آموزان خواسته‌اید که هر گروه درباره یکی از محصولات کشاورزی تحقیق کنند و نتیجه را به کلاس بیاورند. برای این موضوع کارت‌هایی را از قبل تهیه کنید و در اختیار آنها قرار دهید.

کارت (۲)

کارت (۱)

◀ مثال :

نام گروه :	نام گروه :
نام محصول : خیار ، گوجه ، بادمجان منطقه عمده کشت :	نام محصول : خرما منطقه عمده کشت : .....
شرایط کشت :	شرایط کشت : .....

– روی کارت نام این محصولات را قید کنید : خرما، پسته، گندم، برنج، (خیار، گوجه‌فرنگی، بادمجان) پرتقال، (نخود، لوبیا و عدس)، سیب، انار، زعفران
– هر کارت را به یک گروه بدهید. دانش‌آموزان را راهنمایی کنید که از کتابخانه مدرسه و یا پرس‌وجو از بزرگ‌ترها تحقیق خود را انجام دهند.

معمولاً محصولاتی مانند خرما و پسته و برنج در کشور مناطق خاصی دارند اما محصولات جالیزی تقریباً در بیشتر مناطق کشاورزی ایران کشت می‌شوند و دانش‌آموز می‌تواند منطقه زندگی خود را هم بنویسد.
از نماینده گروه‌ها بخواهید پاسخ را بخوانند. در همین حال شما می‌توانید فعالیت شماره ۱ کتاب را اجرا کنید و از بچه‌ها بخواهید تا غلات، حبوبات و محصولات جالیزی را طبقه‌بندی کنند. پس از جمع‌بندی موارد تحقیق دانش‌آموزان توضیحات تکمیلی

در مورد انواع محصولات و منطقه کشت آنها ارائه کنید. این توضیحات حتماً با نقشه و ارجاع دانش‌آموزان به نقشه دیواری و نقشه‌های کتاب انجام شود. سپس دانش‌آموزان را متوجه تفاوت دو فعالیت مهم «زراعت و باغداری» کنید.

● در مرحله بعد دانش‌آموزان را متوجه اهمیت غلات که نقش حساس و مهمی در غذای همه جوامع دارند، کنید و از دانش‌آموزان بخواهید نمودار صفحه ۲۹ کتاب که تولید گندم کشور را در سال‌های مختلف نشان می‌دهد را بخوانند و فراز و فرودها را نیز مقایسه کنند. سؤال کنید در چه سالی بیشترین میزان تولید گندم و در چه سالی کمترین میزان را داشته‌ایم؟

● کارت‌هایی را که دانش‌آموزان تکمیل کرده‌اند، دوباره به آنها برگردانید و سپس بخواهید روی یک نقشه A3 استان‌های ایران که قبلاً کپی گرفته و در اختیار آنها گذاشته‌اید، نام محصول را در منطقه کشت همان محصول بگذارند. برای مثال پسته را در استان‌های کرمان، سمنان، فارس و ...، سپس از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت شماره ۷ کتاب را که کاربرد نقشه است به منظور تکمیل کار انجام دهند. با توضیح اینکه در تمام طول سال با شرایط گلخانه‌ای می‌توان محصولات کشاورزی تولید کرد و با توجه به اینکه بچه‌ها معمولاً تجربه‌ای از مصرف محصولات گلخانه‌ای (مثلاً: خیار، توت‌فرنگی، گوجه‌فرنگی و ...) دارند توجه آنها را به این نوع کشت جلب کنید. ویژگی‌های شرکت گلخانه‌ای را توضیح دهید.

از بچه‌ها بخواهید فعالیت ۲ و ۳ کتاب را به عنوان فعالیت خارج از مدرسه انجام بدهند. برای انجام این فعالیت‌های کاوشگری نیز از خانواده‌ها کمک بگیرید.

● در صفحه ۳۲ کتاب دو مهارت مهم مصاحبه کردن و رسم نمودار از فعالیت‌های کاوشگری آموزش داده می‌شود. ابتدا از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت شماره ۵ را که طرح سؤال برای مصاحبه با یک باغدار است انجام دهند. سپس فعالیت شماره ۶ را که مربوط به مهارت حسابی و عددی و ترسیم نمودار است انجام دهند.

مساحت باغ آقای رضوانی   متر مربع   ۲۰,۰۰۰   ۲ × ۱۰,۰۰۰   هر هکتار   ۱۰,۰۰۰ متر مربع

دانش‌آموزان با انجام این فعالیت بی‌می‌برند که از مهارت‌های ریاضی در زندگی روزمره استفاده کنند.

برای رسم نمودار روی کاربرگ از بچه‌ها بخواهید که ابتدا میزان محصول را از روی جدول شمارش کنند. برای مثال درسال (۸۶-۱۳۸۵) ۵ عدد پرتقال نمایانگر تولید ۵۰ تن پرتقال در آن سال است. بنابراین بچه‌ها از محور عمودی عدد ۵۰ را انتخاب و محور را رسم و سپس آن ستون را رنگ‌آمیزی کنند.

نکته: در این درس توجه به کار کشاورزی به عنوان یک فعالیت پاک و شریف مورد تأکید است.

بچه‌ها را به مشاغل مربوط به کشاورزی ترغیب کنید. اهمیت و ارزش این شغل را با توجه به نقل حدیث

از امام جعفر صادق (ع) آشکارتر نمایید. از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت را انجام دهند.

سخن امام جعفر صادق (ع) تأیید اهمیت کار کشاورزی است. زیرا از یک طرف با زحمت و تلاش

انسان همراه است و از طرف دیگر با بهره‌گیری انسان از نعمت‌های الهی مرتبط است.

عن الصادق (ع) قال :

«زرعوا و اغرسوا و الله ماعمل الناس عملاً أحلَّ و لا اطیب منه»

سفینة البحار صفحه ۵۴۹

نکته: پیشنهاد می‌شود در فرایند آموزش این درس از دوروش زیر نیز بهره‌گیری شود:

- ۱- بچه‌ها را به یک باغ یا مزرعه ببرید تا از نزدیک با کشاورز و باغدار گفت‌وگو کنند و فعالیت کشاورزی را ببینند. بردن دانش‌آموزان به مزارع گلخانه‌ای اطراف شهرها نیز بسیار مفید خواهد بود.
- ۲- در صورتی‌که خانواده یا اقوام دانش‌آموزان در مشاغل مرتبط با کشاورزی فعالیت می‌کنند، از آنها دعوت کنید تا دقایقی در کلاس حضور یابند و به پرسش‌های دانش‌آموزان درباره کشاورزی پاسخ دهند.

سفر محصولات کشاورزی

فرایند چگونه محصولات کشاورزی به دست ما می‌رسد را تدریس کنید. در این مرحله بهتر است ابتدا از گروه‌ها بخواهید چند محصولی را که در مورد آن تحقیق کرده و روی نقشه مکان‌یابی کرده‌اند انتخاب کنند و مسیری را که این محصولات طی می‌کنند تا به دست آنها برسد، رسم کنند.

اجازه دهید از طریق پرسش و پاسخ، دانش‌آموزان خودشان به این موضوع برسند که برای طی این مسیر به وسایل حمل و نقل، انبار و سردخانه، مغازه برای فروش و غیره نیاز داریم و ضمناً این مسیر با کمک و همکاری مشاغل طی می‌شود زیرا یکی از اهداف درس آشنایی با مشاغل مرتبط می‌باشد.

به منظور تعمیق یادگیری فرایند تولید به مصرف از دانش‌آموزان بخواهید کاربرگ شماره ۹ کتاب را انجام دهند.

۷	۸	۶
۱		۴
۳	۲	۵

پاسخ صحیح

بچه‌ها را راهنمایی کنید تصویرهای کاشت و داشت و برداشت را رنگ‌آمیزی کنند یعنی تصویر (۱) کاشت تصویر (۲) داشت و تصویر ۳ و ۴ برداشت.

نکته: درست مصرف کنیم

از نکات کلیدی این درس نگرش صحیح دانش‌آموزان به مصرف بهینه و صحیح است. برای این بخش توصیه می‌شود بحث گروهی در کلاس ترتیب دهید و بگذارید از طریق بحث و اظهارنظر اهداف ارزشی، درونی شود. شما می‌توانید برای آغاز بحث سؤالی را مطرح کنید برای مثال: آیا تاکنون به مهمانی‌هایی رفته‌اید که در آن غذا اسراف شده باشد؟ آیا در محیط کوچه و خیابان و خانه به مواردی از اسراف غذا برخورد کرده‌اید؟ نظر شما چیست؟ با استفاده از روش‌های تأثیرگذار دانش‌آموزان را به اهمیت کمک به افراد مستمند و گرسنگان ترغیب کنید. شکرگزاری از خداوند در هنگام خوردن غذا یکی از آداب پسندیده است که در سایر ادیان نیز وجود دارد، اما شاید کمتر به عادت‌های ما تبدیل شده باشد. به همین دلیل توصیه می‌شود این امر به خوبی آموزش داده شود.

* در این بخش از آموزش شما قویاً نیاز به همراهی خانواده دارید. سعی کنید خانواده‌ها را به وسیله نامه یا جلسه حضوری در جریان موضوع مصرف صحیح و پرهیز از اسراف قرار دهید و از آنها بخواهید که خود آنها این موارد را در خانه رعایت کنند.

● فعالیت‌های شماره ۸ و ۱۰ جنبه خلاقیت دارند. از بچه‌ها بخواهید در باره محصولی که دوست دارند بکارند فکر کنند و دلایل خود را بازگو نمایند.

درست کردن پوشه و یا جمع‌آوری خبر از روزنامه‌ها و مجله‌ها نیز جزء فعالیت‌های خارج کلاس است که به هدف تعمیق یادگیری‌های بچه‌ها درباره کشاورزی و بیان احساس و واکنش فردی آنها نسبت به موضوع مصرف صحیح غذا طراحی شده است و شایسته است توسط دانش‌آموزان انجام شود.

● محورها و ابزارهای ارزشیابی: برای تعیین محورهای ارزشیابی از این فصل به اهداف و انتظارات یادگیری این فصل مندرج در جدول ابتدای این فصل توجه نمایید و کلیه فعالیت‌های داخل و خارج از کلاس دانش‌آموزان را در نظر بگیرید.

نمونه ابزارهای ارزشیابی از این فصل:

* آزمون کتبی و پرسش‌های شفاهی (دانستنی‌ها و مهارت‌های نقشه)

* کاربرگ‌های فعالیت

* فهرست مشاهدات از انجام فعالیت‌های کلاسی (گروهی و فردی) و پرسش و پاسخ در کلاس

* فهرست بررسی کارهای تحقیقی دانش‌آموزان

* برگه اظهار نظر خانواده‌ها (برای مثال در زمینه تأثیر آموزش بر رفتارهای دانش‌آموز در مصرف بهینه و پرهیز از اسراف)

معرفی منابع برای مطالعه

- ۱- زمانی، حمید رضا، اهمیت درختکاری در احادیث و روایات، نشر وزارت جهاد کشاورزی، ۱۳۸۲
- ۲- حسن، لنگرودی، جغرافیای اقتصادی ایران (کشاورزی)، جهاد دانشگاهی مشهد، ۱۳۸۱
- ۳- بدری فر منصور، جغرافیای اقتصادی عمومی (کشاورزی، دامداری)، دانشگاه پیام نور تهران، ۱۳۸۲
- ۴- احمد، کتابی، قحطی‌های ایران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، ۱۳۸۴
- ۵- نادر، ستایش، راهنمای جنگلبان در برنامه‌های ترویج و مشارکت مردمی، ناشر شرکت جهاد سبز، ۱۳۷۷
- ۶- شایان، سیاوش، مجموعه آشنایی با محصولات کشاورزی، دانه‌های روغنی، (۱) و (۲)، ذرت، پنبه، گندم، ابریشم، چای، شکر، حبوبات، محصولات انباری سیب‌زمینی (مناسب برای دانش‌آموزان)، انتشارات مدرسه
- ۷- منصور جام شیر، از گندم‌زار تا نانواپی، (مناسب برای دانش‌آموزان)، انتشارات نگارینه ۱۳۸۷
- ۸- کردوانی، پرویز، منابع و مسائل آب در ایران، انتشارات دانشگاه تهران
- ۹- پایگاه اینترنتی وزارت جهاد کشاورزی www.agrijahad.com

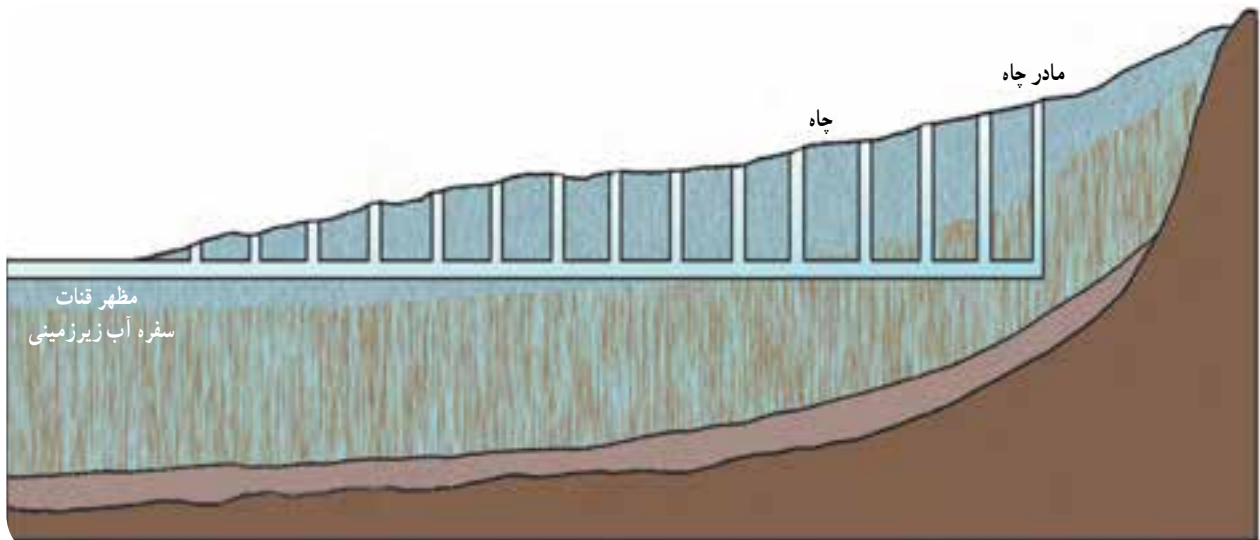

برخی مزایای کشت گلخانه‌ای :

- ۱- افزایش تولید در واحد سطح (برای مثال در مورد خیار تولید ۲۰ کیلوگرم خیار در هر متر مربع در گلخانه به جای تولید ۲ کیلوگرم در هوای آزاد)
- ۲- تولید بیش از یک محصول در سال (برای مثال تولید خیار سه بار در سال)
- ۳- افزایش کیفیت محصول تولیدی (با کنترل دقیق آفات و کاهش مصرف سموم و ...)
- ۴- صرفه جویی در مصرف آب (بارش آبیاری تحت فشار)
- ۵- عدم وابستگی تولید به شرایط محیطی و امکان بازاریابی

قنات یا کاریز

قنات یکی از ابداعات ایرانیان است. قنات که توسط مقنن ایرانی اختراع شده، هزاران سال قدمت دارد. قنات یا کاریز کانالی است که از دیرباز برای دسترسی به آب‌های زیرزمینی در مناطق خشک حفر شده تا ساکنان این ناحیه به آب‌های نواحی کوهستانی و کوهپایه‌ای دسترسی پیدا کنند. قنات از یک دهانه یا هرنج که روباز است تشکیل شده و یک مجرای تونل مانند زیرزمینی و چند چاه عمودی در فواصل مشخص. چاه‌ها که به آنها میله هم گفته می‌شود علاوه بر این که مجرای انتقال مواد حفاری شده به سطح زمین هستند عمل تهویه تونل و یا لایروبی و تعمیر قنات را هم انجام می‌دهند. مظهر قنات هرچه به سمت مادر چاه می‌رود آبدارتر می‌شود. طویل‌ترین قناتی که تاکنون حفر شده قنات گناباد در خراسان است که ۷۰ کیلومتر طول دارد.

برای مطالعه بیشتر رجوع شود به منابع و مسائل آب در ایران، جلد اول، دکتر پرویز کردوانی، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۰، فصل یازدهم، قنات

فصل ۴ : ایران و منابع انرژی

درس ۷ : طلای سیاه		درس ۸ : انرژی را بهتر مصرف کنیم.	
مکان و فضا	منابع و فعالیت‌های اقتصادی	موقعیت مکانی ، رابطه انسان و محیط ، پراکندگی	مفاهیم کلیدی
زمان ، تداوم و تغییر	نظام اجتماعی	حفاظت از محیط	
<p>مهارت‌های کاوشگری : کاوش و بررسی، مشارکت ، خلاقیت ، برقراری ارتباط ، واکنش شخصی و اظهارنظر ارزش‌ها و نگرش‌ها : حساس شدن به موضوع اتلاف انرژی، تمایل به مصرف بهینه و احساس مسئولیت نسبت به حفاظت از منابع انرژی</p>			
<p>اهداف کلی : هدف شماره ۱۵ جدول اهداف</p> <p>انتظارات یادگیری : انتظار می‌رود دانش آموزان با یادگیری این درس بتوانند:</p> <ul style="list-style-type: none"> • انواع منابع عمده انرژی و نیاز به منابع هر گروه را شناسایی کنند. • موقعیت مکانی منابع انرژی نفت و گاز ایران را روی نقشه معین کنند. • از منابع مختلف (اینترنت ، کتاب‌های آموزشی ، پرس و جو و ...) اطلاعاتی درباره انواع انرژی جمع‌آوری کنند. • در مورد راه‌های اتلاف انرژی و چگونگی مصرف بهینه نفت و گاز به عنوان یک میراث طبیعی اظهارنظر و بحث کنند و نسبت به مصرف بهینه این منابع حساس و مسئول شوند. • سوخت‌های فسیلی را با انرژی‌های نو مقایسه کنند. • درباره مصرف صحیح انرژی در خانه، گزارش بدهند یا جدولی را تکمیل کنند. • درباره مصرف انرژی در گذشته از طریق مصاحبه با افراد سالمند اطلاعاتی به دست بیاورند و مصرف را با وضع موجود مقایسه کنند. • اشکال مصرف و منابع انرژی را در آینده (مثلاً چهل سال بعد) تجسم و درباره موضوع پیش‌بینی‌هایی بکنند. 			

فصل در یک نگاه

آنچه دنیای امروز را به حرکت در می‌آورد، انرژی است و ما به منابع طبیعی برای تولید انرژی وابسته‌ایم. با رشد سریع جمعیت جهان، تقاضا برای مصرف انرژی افزایش یافته است و مجدداً با ایجاد کارخانه‌های جدید و تکنولوژی‌های جدید، تقاضا روبه‌روز بیشتر می‌شود. تقاضا برای انرژی یکی از مهم‌ترین چالش‌های دنیای امروز است به طوری که بر روابط کشورها نیز اثر می‌گذارد و موجودیت و حیات اقتصادی آنها به این موضوع بستگی دارد. علاوه بر آن، مصرف نامتعادل و نادرست انرژی نیز مشکلات زیادی برای بشر امروز در عرصه‌های گوناگون پدید آورده است.

کشور ما به علت قرار گرفتن در یکی از کانون‌های مهم انرژی جهان (خاورمیانه و خلیج فارس) و همچنین دارا بودن منابع سرشار نفت و گاز با مسائل مختلفی در این زمینه روبه‌رو است لذا با توجه به اهمیت موضوع، در این فصل دانش‌آموزان با انواع منابع انرژی و پراکندگی انرژی نفت و گاز در کشور و راهکارهای مصرف بهینه انرژی آشنا می‌شوند و لزوم مصرف صحیح را بررسی می‌کنند.

مواد و وسایل لازم

کتاب درسی، کاربرگه‌های فعالیت شماره ۱۰، ۱۱ و ۱۲، بروشور برچسب انرژی، کتاب‌های آموزشی و داستانی درباره انرژی، نقشه پراکندگی منابع نفت و گاز در ایران

در صورت امکان وسایلی که با انرژی خورشیدی کار می‌کنند مانند ماشین حساب نوری و ...

در صورت امکان دسترسی به اینترنت (استفاده از پایگاه اینترنتی سازمان بهره‌وری انرژی ایران، سابا)

درس

طلای سیاه

مراحل تدریس و ایجاد فرصت‌های یادگیری

پیشنادهایی برای شروع و پیشبرد درس‌ها:

(فضای طرح سؤال را به وجود بیاورید.)

● از دانش‌آموزان بپرسید اگر برق مدرسه قطع شود با چه مشکلاتی روبه‌رو می‌شوند؟ یا اگر بنزین در جایگاه‌های فروش آن تمام شود چه اتفاقی در سطح شهر می‌افتد؟ یا اگر در هنگام زمستان گاز قطع شود چه اختلالی در زندگی پدید می‌آید؟ مصرف مواد غذایی ما چه ارتباطی با نفت و گاز و بنزین دارد؟

سعی کنید دانش‌آموزان فضای زندگی بدون انرژی را تصور و تجسم و به جنبه‌های مختلف آن فکر کنند. سپس دانش‌آموزان را هدایت کنید تا سؤالات بیشتری درباره انرژی طرح کنند. خودتان پیشقدم شوید و بپرسید انرژی گاز چگونه به دست ما می‌رسد؟ انرژی برق از کجا پدید می‌آید؟

به این ترتیب هم با میزان پیش‌دانسته‌های دانش‌آموزان آشنا می‌شوید و هم فضای طرح پرسش‌های مختلف در کلاس پدید می‌آید. به دانش‌آموزانی که پرسش‌های بیشتر یا جالب‌تری درباره انرژی طرح می‌کنند، امتیاز بدهید. اگر چه لزومی ندارد که به همه این پرسش‌ها در فرایند آموزش این فصل پاسخ داده شود.

● اکنون از دانش‌آموزان بخواهید به‌طور گروهی فعالیت ۱ کتاب را که کاربرگه شماره ۱۰ است انجام دهند. آنها با انجام این فعالیت به خوبی برای فهم نمودار انواع منابع انرژی در بخش بعدی، آماده می‌شوند.

پاسخ‌های مناسب: حمل و نقل: قطار، هواپیما، اتوبوس، موتورسیکلت، اتومبیل و ... (بنزین، گازوئیل)

گرم کردن ساختمان‌ها: بخاری نفتی، بخاری گازی، شوفاژ، بخاری برقی، شومینه و ... (نفت، گاز و برق)

کشاورزی: تراکتور، کمباین، ماشین آبیاری، ماشین‌های علف‌چینی و ... (گازوئیل، نفت و گاز)

وسایل خانگی: ماشین لباسشویی، تلویزیون، آرمیوگیری، جاروبرقی، آسانسور و کولر و ... (برق)

کارخانه‌ها: تهویه هوا، موتورهای ماشین‌آلات کارخانه، دستگاه‌های متحرک کارخانه برای بسته‌بندی، ذوب فلزات و ... (برق،

نفت، گاز، گازوئیل، زغال سنگ)

از این فعالیت دانش‌آموزان باید نتیجه بگیرند که بیشتر انرژی مورد استفاده ما شامل

الف) نفت و گاز و گازوئیل و بنزین (ب) انرژی برق (الکتریکی) است.

وقتی دانش‌آموزان به این پاسخ رسیدند به آنها بگویید که به مورد الف یعنی نفت و مشتقات آن «سوخت‌های فسیلی» می‌گویند و شما با انجام این فعالیت بی‌بهره که بیشترین انرژی مورد استفاده ما در زندگی امروز از طریق سوخت‌های فسیلی تأمین می‌شود.

- سپس نمودار دایره‌ای صفحه ۳۶ کتاب را با کمک خود آنها برایشان توضیح دهید. سه گروه عمده انرژی یعنی سوخت‌های فسیلی، انرژی‌های نو و انرژی هسته‌ای را به آنها نشان دهید و بگذارید اختلاف زیادی را که بین میزان مصرف این سه نوع در جهان امروز وجود دارد دریابند.

برای توضیح پیدایش نفت و گاز می‌توانید از داستان‌هایی که در این مورد وجود دارد استفاده کنید و با ترسیم لایه‌های مختلف در تابلوی کلاس مفاهیم سوخت‌های فسیلی را ساده‌تر تفهیم کنید. البته دانش‌آموزان در سال‌های گذشته نیز در درس علوم تا حدودی با این مفاهیم آشنایی پیدا کرده‌اند.

سپس ادامه دهید: بچه‌ها در فعالیتی که انجام دادید پس از سوخت‌های فسیلی به انرژی الکتریکی یا برق هم اشاره کردید. انرژی الکتریکی از کجا می‌آید و چگونه تولید می‌شود؟ دانش‌آموزان را هدایت کنید و نتیجه بگیرید که ما انرژی الکتریکی را از نیروگاه‌های حرارتی یا آبی به دست می‌آوریم. (البته ما می‌توانیم از انرژی‌های دیگر مثل اتمی، جزر و مد ... نیز برق تولید کنیم اما چون فعلاً در کشور ما عمدتاً از این دو شکل استفاده می‌شود به آن بسنده می‌کنیم.)

قبل از توضیح، از بچه‌ها بخواهید فعالیت ۲ و ۳ را با همفکری یکدیگر انجام دهند و شما پاسخ‌های آنها را تکمیل کنید. دانش‌آموزان با تکیه بر اطلاعات قبلی جغرافیایی خود نتیجه می‌گیرند که قسمت اعظم ایران در ناحیه خشک قرار دارد و لذا ما رودهای دائمی و پرآب نداریم و جزء کشورهای کم‌باران هستیم.

از دانش‌آموزان بخواهید برق آبی و حرارتی را مقایسه کنند و توضیح دهید چرا استفاده از برق آبی برای حفظ محیط زیست بهتر است. آنگاه از آنها بخواهید به نمودار میزان مصرف برق آبی و برق حرارتی در کشور ما توجه کنند و آنها را حساس کنید که چقدر ما از این نظر مشکل داریم زیرا مصرف بی‌رویه برق یعنی سوزاندن بیشتر نفت و گاز و آلوده‌تر کردن محیط زندگی.

- به منظور تدریس پراکندگی منابع نفت و گاز از نقشه‌های دیواری استفاده کنید. همچنین از دانش‌آموزان بخواهید روی نقشه‌های کتاب ابتدا جهت‌های اصلی (شمال و جنوب و شرق و غرب) و جهت‌های فرعی را مشخص کنند و بنویسند. از آنها بخواهید با توجه به راهنمای نقشه و علائمی که وجود دارد منابع نفتی و گازی را مشخص کنند. (برای مثال دور آنها خط بکشند و نام محل آنها را بگویند.)

- بخش بعدی تدریس این درس مربوط به چالش‌های بین‌المللی انرژی در دنیای امروز و اهمیت آن است که یک موضوع تقریباً سیاسی، اقتصادی است.

بهترین شیوه برای این قسمت استفاده از «بحث گروهی» است. البته قبل از بحث گروهی، شما باید آمادگی لازم را در کلاس ایجاد کنید. با استفاده از روش پرسش و پاسخ اهمیت صادرات و واردات نفت و گاز را برای کشورهای صادرکننده (که متکی بر پول نفت هستند) و کشورهای واردکننده (که نیازمند انرژی برای ادامه تولیدات خود) می‌باشند توضیح دهید. سپس آنها را به چند گروه تقسیم کنید، محورهای بحث یا سؤالات بحث را که در فعالیت ۴ آمده روی تابلو بنویسید. از گروه‌ها بخواهید با یکدیگر مشورت و همفکری کنند. سپس نمایندگان هر گروه درباره هر یک از محورهای بحث مثلاً این که چرا ایران باید تلاش کند به صادرات نفت وابسته نباشد و ... توضیحاتی بدهد و نماینده گروه دیگر موافقت یا مخالفت خود را با دلیل در مورد توضیحات آن گروه اعلام کند. سعی کنید طوری دانش‌آموزان را هدایت کنید که پاسخ‌های طوطی‌وار و کلیشه‌ای به موضوعات ندهند. فکر کنند و حتی اگر در جاهایی نظر مخالف دارند، نظرات خود را آزادانه بیان کنند.

● در پایان درس ۷ یک فعالیت خارج از کلاس طراحی شده است. یعنی فعالیت ۵ که بهتر است جهت آمادگی دانش‌آموزان برای درس بعد از آنها بخواهید این فعالیت را همراه با فعالیت ۴ درس بعدی یعنی درس ۸ انجام دهند.

دانش‌آموزان را راهنمایی کنید از والدین خود بپرسند سوخت گاز و پخت و پز داخل منزل آنها چیست؟ و چگونه به دست آنها می‌رسد؟ آیا لوله‌کشی گاز است؟ آیا از جایگاه فروش نفت خریداری می‌کنند؟ میزان مصرف چگونه تعیین می‌شود؟ آیا کنتور گاز وجود دارد؟ پول چگونه پرداخت می‌شود؟ در ازای قبض یا به صورت نقدی؟

از دانش‌آموزان بخواهید روی یک کاغذ چند سؤال برای مصاحبه با یکی دو نفر از افراد سالمند فامیل بنویسند و از آنها بپرسند اولاً از چه وسایلی استفاده نمی‌کرده‌اند که امروزه به وفور وجود دارد. افراد سالمند ممکن است به برخی وسایل برقی پلوپز و ماشین لباسشویی و ماشین ظرفشویی و مانند آن اشاره کنند.

در این بخش، بهتر است با کمک دانش‌آموزان یک فرم مصاحبه طراحی کنید که همه براساس این فرم عمل کنند.

نمونه فرم مصاحبه با افراد سالمند فامیل	
سؤال	پاسخ
۱- شما چند سال دارید؟	.....
۲- کدام وسایل خانگی امروز در زمان شما نبوده یا از آنها استفاده نمی‌کردید؟	.....
۳- پخت و پز امروز با پخت و پز زمان شما چه فرقی دارد؟	.....
۴- گرم کردن خانه‌ها در امروز با زمان شما چه فرقی دارد؟	.....
۵- به نظر شما مصرف سوخت و برق نسبت به گذشته بیشتر شده است؟ چرا؟	.....

در جلسه بعد فرم‌های مصاحبه را که توسط دانش‌آموزان تکمیل شده‌اند، تحویل بگیرید و آنها را بررسی کنید و نتیجه را در پوشه کار قرار دهید.

درس ۸

انرژی را بهتر مصرف کنیم

● برای شروع می‌توانید از دانش‌آموزان بخواهید دوباره به نمودار گروه‌های عمده انرژی توجه کنند. اکنون فرق سوخت‌های فسیلی با انرژی‌های نو را برای آنها بگویید. اگر دانش‌آموزان وسایلی مانند اسباب بازی‌های نوری یا ماشین حساب دارند از آنها بخواهید به کلاس بیاورند و آنها را با وسایلی که با باتری کار می‌کنند، مقایسه کنند.

- از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت ۲ را که کاربرگه شماره ۱۱ کتاب کار است و جنبه مقایسه دارد در کلاس انجام دهند.

مزایا	معایب	
آلودگی ندارد، تمام نمی‌شود و قابل تجدید است	هزینه تحقیقات و وسایل نصب آن گران است	خورشیدی
ارزان است	موجب آلودگی محیط می‌شود ذخیره آن تمام می‌شود و غیرقابل تجدید است	گاز
تمام نمی‌شود و قابل تجدید است، آلودگی ندارد	هزینه تحقیقات و وسایل نصب آن گران است	باد
آلودگی ندارد تمام نمی‌شود و قابل تجدید است	هزینه تحقیقات و وسایل نصب آن گران است	آب جاری
انرژی بسیار زیادی تولید می‌کند	ذخیره آن تمام می‌شود و غیرقابل تجدید است زباله‌های اتمی برای محیط زیست خطرناک است	انرژی هسته‌ای

- در صورتی که در مدرسه به اینترنت دسترسی دارید، به پایگاه اینترنتی سابا، (سازمان بهره‌وری انرژی ایران) بروید. روی صفحه اصلی در بخش کودکان و نوجوانان جورچین، قصه و بازی‌های جالبی در مورد انرژی وجود دارد.

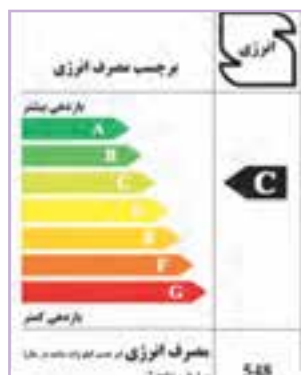
ممکن است این فعالیت را در درس کار و فن آوری انجام دهید و بی‌گیری نمایید.

- از دانش‌آموزان بخواهید اخبار مربوط به انرژی را در روزنامه‌ها و مجلات بیابند. آنها را به تابلو نصب کنید و از آنها سؤال

کنید از مصاحبه‌ای که با افراد سالخورده درباره مصرف انرژی انجام دادند چه نتیجه‌ای گرفته‌اند؟

قبل از اینکه نکات مربوط به مصرف بهینه سوخت‌های فسیلی و برق را تدریس کنید به بچه‌ها بگویید فرض کنند در موقعیت یکی از مسئولین اداره برق یا گاز قرار دارید و می‌خواهید توصیه‌هایی به مردم درباره مصرف صحیح بکنید چه خواهید گفت؟ همفکری کنید و روی یک کاغذ بنویسید.

بروشور برجسب انرژی را به کلاس ببرید و به آنها نشان دهید. سپس بگویید به منزل بروند و به وسایلی که در خانه دارند مثل یخچال، ماشین لباسشویی، اتومبیل و ... دقت کنند. و ببینند آیا بر روی آنها چنین برجسبی مشاهده می‌کنند؟ اگر بله یادداشت کنند که فلش مقابل آن برجسب چه رنگی است و چه حرفی را نشان می‌دهد؟ C، D، B، و ...؟ شکل آن را نقاشی کنند و به کلاس بیاورند. به آنها آموزش دهید که چگونه برجسب انرژی به ما کمک می‌کند بفهمیم آیا این وسیله پرمصرف است یا کم مصرف؟

- به عنوان فعالیت خارج از کلاس فعالیت‌های شماره ۵ و ۶ مبتنی بر مهارت‌های کاوشگری، و مهارت‌های زندگی طراحی شده است. از دانش‌آموزان بخواهید یک هفته با همکاری خانواده، کارهایی برای مصرف بهینه انرژی انجام دهند. مثلاً لامپ کم مصرف بخرند. در یخچال را باز و بسته نکنند. لامپ‌های اضافی را خاموش کنند و مانند آن.

* برای جلب مشارکت والدین با خانواده‌ها گفت‌وگو کنید یا یاداشتی برای آنها بفرستید.

نکته: یکی از اهداف مهم این درس تغییر نگرش و باور و رفتار دانش‌آموزان در مورد مصرف صحیح انرژی است. توصیه می‌شود به این هدف در فرایند آموزش توجه و دقت بیشتری داشته باشید تا در خلال فعالیت‌های آموزشی، مطمئن شوید که دانش‌آموزان نسبت به اتلاف یا هدر دادن انرژی حساس‌تر شده‌اند. این کار را در طی سال تحصیلی انجام دهید و منحصر به یک یا دو جلسه آموزشی نکنید.

دانش‌آموزان باید به کمک بزرگ‌ترها قبض دو نوبت گاز و برق خانه‌اشان را بخوانند. یا اجازه دهید قبض‌ها را به کلاس بیاورند و با هم مقایسه کنند. به آنها نشان دهید چگونه مصرف زیاد علاوه بر تأثیرات منفی بر محیط زیست، موجب بالا رفتن هزینه خانواده می‌شود.

- درس را با فعالیت ۷ که ممکن است در کلاس یا خارج از مدرسه انجام شود به اتمام برسانید. فعالیت ۷ در واقع به منظور خلاقیت بچه‌ها طراحی شده است. انتظار نمی‌رود که همه دانش‌آموزان یکسان یا به‌طور مناسب به این فعالیت پاسخ دهند. اما عموماً بچه‌هایی که خلاقیت بیشتری دارند ممکن است تصورات عجیب و غریب و جالبی درباره زندگی با انرژی‌های نو در آینده داشته باشند. دانش‌آموزان را آزاد بگذارید. اگر عده‌ای نمی‌توانند خوب تصورات خودشان را بنویسند به منظور رعایت تفاوت‌های فردی اجازه دهید شفاهاً بیان کنند یا در قالب نقاشی، مدل و سایر روش‌ها، ایده‌های خود را بیان کنند.

محورها و ابزارهای ارزشیابی: برای تعیین محورهای ارزشیابی از این فصل به اهداف و انتظارات یادگیری این فصل (مندرج در جدول ابتدای این بخش) توجه نمایید و کلیه فعالیت‌های داخل و خارج از کلاس دانش‌آموز را در نظر بگیرید.

نمونه ابزارهای ارزشیابی از این فصل:

- ارزشیابی از طریق برگه اظهار نظر خانواده
- برگه خودارزیابی که توسط معلم طراحی و به دانش‌آموزان داده می‌شود.
- انجام کاربرگ‌های فعالیت
- آزمون کتبی و پرسش‌های شفاهی
- فهرست مشاهدات از انجام فعالیت‌های کلاسی فردی و گروهی
- فهرست بررسی کارهای تحقیقی محوله مانند مصاحبه.

معرفی منابع برای مطالعه

۱- انرژی جایگزین، راهنمای آسان درباره فناوری انرژی آینده، تألیف مارک والیزیوچ ترجمه فرزاد هراتی، انتشارات به تدبیر

۱۳۸۴

۲- سایت سازمان بهره‌وری انرژی ایران www.saba.org

۳- سایت سازمان انرژی‌های نو ایران www.suna.org

۴- طرح جامع آموزش مادران در مدیریت مصرف انرژی الکتریکی، شرکت برق منطقه‌ای اصفهان

۵- آموزش بهینه‌سازی مصرف انرژی در مدارس، وزارت نیرو سازمان بهره‌وری انرژی ایران سبابا

۶- آب، باد، انرژی خورشیدی، نفت و گاز، امیر صالحی طالقانی، انتشارات افق ۱۳۸۴ (مناسب برای دانش‌آموزان)

۷- مجموعه انرژی‌های نو، محمود سالک، انتشارات پیدایش ۱۳۷۹ (مناسب برای دانش‌آموزان)

- ۸- انرژی و منابع آن، اسفندیار معتمدی، انتشارات مدرسه (مناسب برای دانش‌آموزان)
- ۹- کتاب‌های سبز، بچه‌ها و حفظ محیط زیست، انرژی‌های نو، ناچل هاوکس ترجمه شهرزاد فتوحی، شرکت انتشارات فنی ایران ۱۳۸۳ (مناسب برای دانش‌آموزان)

دانشنی‌های معلم

منابع و ذخایر :

منبع اصلی و اولیه انرژی زمین، تابش خورشیدی است. حاصل جمع تمام اجزای ترکیب شونده محیط شامل ماده و انرژی و اشیاء زنده و غیرزنده را ذخیره کل می‌گویند.

اما انسان به درصد عظیمی از کل ذخایر ماده و انرژی نمی‌تواند دست یابد. منبع یک مفهوم فرهنگی است و ذخیره وقتی به منبع تبدیل شود که مردم با شرایط تکنولوژی آن روز بتوانند برای رفع نیازهای خود از آن استفاده کنند. سنگ چخماق یک منبع مهم در عصر حجر بود اما دو هزارسال است که دیگر استفاده‌ای از آن نمی‌شود. از این‌رو منابع بخشی از ذخایر هستند که تحت شرایط اقتصادی، فنی و اجتماعی خاص مورد استفاده قرار می‌گیرند.

منابع تجدیدپذیر و غیرقابل تجدید :

منابع تجدیدناپذیر چنان‌گند تشکیل می‌شوند که امکان استفاده مجدد از آنها بسیار ناچیز است. برای مثال، منابع مس یا سوخت‌های فسیلی.

منابع تجدیدپذیر خود به دو گروه تقسیم می‌شوند: برخی مانند آب و باد تحت تأثیر عمل انسان‌ها نیستند. اما برخی مانند جنگل‌ها به شدت تحت تأثیر عمل انسان هستند و اگرچه تجدیدپذیر هستند اما ممکن است توسط انسان‌ها به کلی نابود شوند.

فصل ۵ : شکوفایی علوم و فنون پس از ظهور اسلام

درس ۹: پیشرفت‌های علمی مسلمانان		درس ۱۰: چه عواملی موجب گسترش علوم و فنون در دوره اسلامی شدند؟	
حوزه‌های موضوعی	زمان، تداوم و تغییر فرهنگ و هویت فضا و مکان	مفاهیم کلیدی	تحول، پیشرفت و تداوم، علت‌ها و معلول‌ها میراث فرهنگی پراکندگی
<p>مهارت‌های کاوشگری: کاوش و بررسی، خلاقیت، مشارکت، واکنش فردی و اظهارنظر، برقراری ارتباط ارزش‌ها و نگرش‌ها: میهن‌دوستی، احساس تعلق و تمایل نسبت به مفاخر و دستاوردهای مسلمانان ایرانی در دوره اسلامی</p> <p>اهداف کلی: هدف شماره ۱۱ جدول اهداف</p> <p>انتظارات یادگیری: انتظار می‌رود دانش‌آموزان با یادگیری این درس بتوانند:</p> <ul style="list-style-type: none"> روابط علت و معلولی پیشرفت‌های مسلمانان را در دوره اسلامی بیان کنند و نشان دهند. درباره یکی از مفاخر مسلمان و آثار وی از منابع مختلف، اطلاعاتی گردآوری کنند. مفاخر علمی - فرهنگی دوره اسلامی و آثار آنها را در قالب روزنامه‌دیواری، پوستر و امثالهم به نمایش بگذارند. خط زمان را بخوانند و بتوانند آثار یا مفاخر یک مقطع زمانی را با توجه به «قرن» نیمه اول، نیمه دوم و ... روی خط زمان بخوانند یا قرار دهند. روی نقشه مسیرهای اصلی گسترش اسلام را نشان دهند و معین کنند. 			

فصل در یک نگاه

پس از ظهور و گسترش اسلام، مسلمانان پیشرفت‌های علمی، فرهنگی و هنری زیادی داشتند و آثار مهمی از خود برجای گذاشتند که تا قرن‌ها مورد استفاده مغرب‌زمین بوده است. قرن‌های سوم تا پنجم هجری اوج این تکاپوهای علمی مسلمانان است و نکته درخور توجه اینجاست که در این دوره ایرانیان مسلمان خدمات بزرگی به جهانیان ارائه نمودند و نقش و جایگاه ویژه‌ای در این شکوفایی علوم و فنون داشتند. متأسفانه به این موارد در آموزش تاریخ چندان توجه نشده است. در این فصل، دانش‌آموزان با گسترش اسلام، ظهور دانشمندان و اندیشمندان برجسته مسلمان و آثار آنها و علل و عوامل مربوط به رونق و شکوفایی علمی آشنا می‌شوند و اطلاعاتی درباره انواع مراکز علمی جهان اسلام کسب می‌کنند.

در این فصل همچنین مهارت‌های مربوط به خواندن «خط زمان» آموزش داده می‌شود.

مواد و وسایل لازم

کتاب درسی، کاربرگ‌های فعالیت، مجموعه کتاب‌های آموزشی مربوط به مفاخر مسلمان و آثار آنها متناسب با سن مخاطبان، در صورت امکان عکس و اسلاید از آثار، مجسمه‌ها و تندیس‌های مفاخر ...

۹ درس

پیشرفت‌های علمی مسلمانان

مراحل تدریس و ایجاد فرصت‌های یادگیری

پیشنادهایی برای شروع و پیشبرد درس‌ها:

(فضای طرح سؤال را به‌وجود بیاورید.)

- مقدمه کتاب در این فصل، خود شروع مناسبی است برای آن که فضای طرح سؤال پدید آید.
- برای شروع می‌توانید در صورت امکان تعدادی عکس و اسلاید از تندیس یا مجسمه مفاخر مسلمان که در موزه‌ها، پارک‌ها و فرهنگسراها نصب شده است به دانش‌آموزان نشان دهید و یا مجموعه کتاب‌های آموزشی را که درباره مفاخر مسلمان و آثار آنها نوشته شده است به کلاس ببرید^۱ و در بین بچه‌ها توزیع کنید و اجازه بدهید آنها را ورق بزنند و بپرسید چرا با گذشت سال‌های زیاد، (ذکر کنید بیش از ۱۰۰۰ سال) نام این افراد هنوز نزد ما زنده است؟ این افراد چه اختراعات و ابداعاتی داشته‌اند؟ و ...
- پس از ایجاد آمادگی به گسترش اسلام و علل و عوامل آن بپردازید. به عبارت دیگر اول پیشرفت‌ها و آثار و جلوه‌ها را آموزش دهید تا زمینه برای پرداختن به علل و عوامل آماده شود.
- به این منظور ابتدا فعالیت ۳ را انجام دهید. بچه‌ها را گروه‌بندی کنید. در صورتی که مدرسه شما به شبکه اینترنتی رشد دسترسی دارد بچه‌ها را هدایت کنید به دانشنامه رشد مراجعه کنند و اطلاعات مورد نیاز را از این دانشنامه استخراج کنند. در غیراین صورت کتاب‌های آموزشی درباره مفاخر را که به صورت مجموعه چاپ شده است و دایرةالمعارف‌های کودکان را به کلاس ببرید و از دانش‌آموزان هر گروه بخواهید درباره یکی از حکیمان مسلمان و آثار او اطلاعاتی جمع‌آوری کنند.

نکته: شما در هر فعالیت تحقیقی که به دانش‌آموزان واگذار می‌کنید باید حدود و دامنه تحقیق را مشخص

کنید. منابع را معرفی کنید و حتی در اختیار آنها قرار دهید.

می‌توانید کارتهایی در اندازه یک صفحه درست کنید و آنها را بین دانش‌آموزان توزیع کنید.

۱- یکی از این مجموعه‌ها، مجموعه فرزندانگان است که توسط انتشارات مدرسه به چاپ رسیده است.

نام شخصیت : .....

زمان زندگی : قرن .....
(به طور تقریبی)

آثار یا اختراعات : .....

نکاتی درباره زندگی حکیم : .....

الزامی وجود ندارد که شما تنها به شخصیت‌هایی که در کتاب درسی به آنها اشاره شده بسنده کنید. شما می‌توانید از بچه‌ها بخواهید، شخصیت‌های علمی دیگری را شناسایی کنند.

پس از این که دانش‌آموزان فعالیت کاوشگری را انجام دادند از گروه‌ها بخواهید کارت‌های خود را با هم رد و بدل کنند و هرگروه کارت گروه دیگر را مطالعه کند (در این بخش ممکن است از همتاسنجی استفاده کنیم و هرگروه براساس ملاک‌هایی که قبلاً برسر آنها توافق شده است، به گروه دیگر امتیاز بدهد.) از فعالیت دانش‌آموزان در این بخش نتیجه‌گیری کنید: بچه‌ها این افراد عمدتاً بین قرن اول تا قرن هفتم هجری زندگی می‌کرده‌اند. قرن هفتم هجری یا ششم هجری یعنی چه؟

در سال گذشته خواندید که مبدأ تاریخ ما مسلمانان، هجرت پیامبر اکرم (ص) از مکه به مدینه است. پس قرن سوم هجری یعنی ۳۰۰ سال پس از هجرت.

اکنون نقشه گسترش اسلام را بررسی می‌کنیم. در این مرحله نقشه ص ۴۷ کتاب را آموزش دهید. بگذارید بچه‌ها خودشان با استفاده از رنگ‌ها قلمرو دین اسلام را تشخیص دهند و دنبال کنند. به مکه و مدینه به عنوان قلب یا مرکز اشاره کنید که از آنجا اسلام به نقاط دیگر پخش شده است. حدود تقریبی ایران، ترکیه و پاکستان و افغانستان را روی نقشه مشخص کنید. از بچه‌ها بخواهید فعالیت ۱ را انجام و پاسخ دهند که دین اسلام در قاره‌های آسیا، اروپا و آفریقا گسترش یافته است. البته در آسیا و آفریقا تعداد بیشتری از کشورها مسلمان هستند. در آسیا می‌توان به ایران، پاکستان، افغانستان، ترکیه، ترکمنستان، قزاقستان و در آفریقا، لیبی، مصر، الجزایر، مراکش و در اروپا می‌توان به اسپانیا اشاره نمود.

جمع‌بندی کنید که سرزمین‌های اسلامی به کانون علمی جهان تبدیل شده بودند و در آن دوره در این قلمرو علوم و فنون شکوفا بود و رونق داشت و در سایر نقاط جهان چنین پدیده‌هایی مشاهده نمی‌شد.

● اکنون از دانش‌آموزان بخواهید متن صفحات ۵۰ - ۴۸ را بخوانند چند دقیقه به آنها فرصت بدهید البته آنها قبلاً از طریق فعالیت کاوشگری با حکیمان مسلمان آشنا شدند. پس از خواندن متن دانش‌آموزان فعالیت (۲) الف را انجام می‌دهند.

هدف از این فعالیت این است که دانش‌آموزان بی‌بیرند که در گذشته علوم مختلف از وحدت خاصی برخوردار بودند. برای مثال ابوریحان بیرونی هم ریاضیدان، هم منجم و هم فیلسوف بوده و به تاریخ و جغرافیا نیز تسلط داشته است.

فعالیت ۲ ب - چون ملت‌هایی که به اسلام گرویده بودند همه عرب زبان نبودند. برای مطالعه قرآن و سایر منابع، اقدام به آموختن زبان عربی می‌کردند. رفته رفته عربی زبان مشترک و علمی مسلمانان شد.

آموزش خط زمان و نمونه تمرین‌های مربوط به آن

در بخش اول (کلیات) این کتاب توضیح دادیم که چگونه مرحله به مرحله به دانش‌آموزان خط زمان و خواندن و استفاده از آن را بیاموزید. پس از آن که تمرینات مقدماتی را که در بخش اول گفته شد، انجام دادید، اکنون دانش‌آموزان برای فهمیدن و خواندن خط زمان آماده می‌شوند.

خط زمان را از روی کتاب تدریس کنید و یا روی تابلو کلاس ترسیم کنید. این خط زمان که براساس تقسیمات ۱۰۰ ساله ترسیم شده، قرن را نشان می‌دهد. ۲۵ سال نخست قرن را اوایل و ۲۵ سال پایانی را اواخر قرن می‌گویند و ۵۰ سال میانی را اواسط قرن. از سال یکم تا پنجاهم، نیمه اول قرن و از پنجاه و یکم تا صدم نیمه دوم قرن است. از دانش‌آموزان بخواهید هر قسمت را بشمارند که معادل یک قرن است. و هر بخش به دو ۵۰ سال یا نیمه تقسیم شده است.

لذا وقتی فردی در سال ۲۷۰ هجری زندگی می‌کرده یعنی در قرن سوم هجری. از دانش‌آموزان بخواهید علاوه بر خواندن، موارد را روی خط زمان بگذارند.

برای مثال: زکریای رازی ۳۱۳-۲۵۱ هجری

زکریای رازی

پس زکریای رازی در قرن سوم تا چهارم هجری می‌زیسته است. (نیمه دوم قرن سوم تا نیمه اول قرن چهارم) برای آنکه دانش‌آموزان تمرینات خط زمان را به خوبی یاد بگیرند، تمریناتی را طراحی کنید و به صورت پلی‌کپی در اختیار آنها قرار دهید. در این بخش نمونه‌هایی معرفی می‌شود.

نمونه (۱) کپی بگیرید و در اختیار دانش‌آموزان بگذارید.

۱- الف) در چه قرنی زندگی می‌کرده است؟

۲- بنای (ب) در چه قرنی ساخته شده است؟

۳- کتاب (پ) در چه قرنی نوشته شده است؟

پاسخ (۲) (در قرن پنجم هجری)

پاسخ (۱) (قرن دوم هجری)

پاسخ (۳) (قرن چهارم هجری)

نمونه (۲) کپی بگیرید و در اختیار دانش‌آموزان بگذارید.

هجرت پیامبر اکرم (ص) از مکه به مدینه

۱- الف) در چه قرنی زندگی می‌کرده است؟
 ۲- بنای (ب) در چه قرنی ساخته شده است؟
 ۳- کتاب (پ) در چه قرنی نوشته شده است؟

پاسخ (۱) (نیمه دوم قرن اول هجری)

پاسخ (۲) (نیمه اول قرن سوم هجری)

پاسخ (۳) (نیمه دوم قرن پنجم هجری)

نمونه (۳) کپی بگیرید و در اختیار دانش‌آموزان بگذارید.

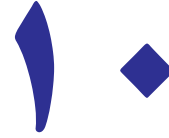
این موارد را روی خط زمان با علامت * معین کنید:

* الف (نیمه دوم قرن سوم هجری)
 * ب (۴۲۷ هجری)
 * پ (۳۱۷ - ۲۲۹ هجری)
 * د (نیمه اول قرن ششم هجری)

هجرت پیامبر اکرم (ص) از مکه به مدینه

پاسخ صحیح:

هجرت پیامبر اکرم (ص) از مکه به مدینه

درس

چه عواملی موجب گسترش علوم و فنون در دوره اسلامی شدند؟

• همان‌طور که در نمودار ۲ در بخش اول کتاب ملاحظه کردید، یکی از مفاهیم کلیدی در آموزش تاریخ علت‌ها و معلول‌ها است. باید دانش‌آموزان دریابند که هر رویداد تاریخی علل و عواملی دارد. ابتدا با ذکر چند مثال مفهوم علت و معلول را برای آنها روشن سازید. دانش‌آموزان در درس گذشته با معلول آشنا شده‌اند و فهمیده‌اند که در دوره اسلامی علوم و فنون گسترش یافتند و اطلاعاتی نیز درباره برخی آثار و دانشمندان این دوره کسب کرده‌اند. معلول را روی تخته بنویسید. می‌توانید از دانش‌آموزان بخواهید به‌طور گروهی یا انفرادی از روی درس یک بار بخوانند. اطلاعات متن کتاب در این‌جا خود یک منبع کاوشگری محسوب می‌شود. سپس از گروه‌ها بخواهید علل را مختصراً بازگو کنند و شما گفته‌های آنان را تکمیل کنید پس از این که نتیجه گرفتید در این پیشرفت‌ها علل و عوامل مختلفی نقش داشته‌اند، برای مثال تعالیم دین اسلام و نیازهای جدید جوامع مسلمان و ... کاغذسازی و غیره از دانش‌آموزان بخواهید کاربرد شماره ۱۳ را که همان نمودار علت و معلول است تکمیل کنند. در پایان این درس توجه دانش‌آموزان را به این نکته جلب کنید که دوره‌ای که مسلمانان به چنین پیشرفت‌هایی دست یافته بودند مردم اروپا در دوره تاریکی به‌سر می‌بردند.

فعالیت ۵ به عنوان یک فعالیت خارج از کلاس و تکمیل‌کننده فعالیت کاوشگری درس قبل طراحی شده است. دانش‌آموزان پس از تحقیق درباره دانشمندان و حکیمان، مطالب جمع‌آوری شده را در قالب روزنامه دیواری می‌ریزند و یافته‌های خود را بر روی آن نمایش می‌دهند. نمایشگاهی از آثار دانش‌آموزان در کلاس یا مدرسه ترتیب دهید.

• **محورها و ابزارهای ارزشیابی:** به منظور ارزشیابی از این فصل، اهداف و انتظارات یادگیری این فصل (مندرج در جدول فصل ۵) را به دقت مطالعه کنید و همه فعالیت‌های داخل و خارج کلاس دانش‌آموزان را در نظر بگیرید.

نمونه ابزارهای ارزشیابی

– آزمون کتبی عینی و تشریحی

– فهرست بررسی کار تحقیقی دانش‌آموزان که در آن ملاک‌های ارزیابی مشخص شده باشد. (فعالیت تحقیق درباره دانشمندان و مفاخر و درست کردن روزنامه دیواری و ترتیب دادن نمایشگاه)

– کاربرگ‌های فعالیت

– کاربرگ‌های مربوط به ترسیم و خواندن خط زمان

معرفی منابع برای مطالعه

- ۱- علی اکبر، ولایتی، بویایی فرهنگ و تمدن اسلام و ایران، تهران، مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه ۱۳۸۲
- ۲- عبدالحسین زرین کوب. کارنامه اسلام، تهران، انتشارات امیرکبیر
- ۳- علی اکبر، ولایتی، تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی ۴جلد، دفتر انتشارات فرهنگ اسلامی
- ۴- مرتضی، مطهری، خدمات متقابل اسلام و ایران، انتشارات صدرا، پایگاه جامع استاد شهید مرتضی مطهری
<http://mortezamotahari.com>

- ۵- مجموعه فرزنانگان، انتشارات مدرسه (مناسب برای دانش آموزان)
- ۶- حسین سیدی، تمدن اسلامی، انتشارات مدرسه ۱۳۸۸ (مناسب برای دانش آموزان)

دانشتنی های معلم

عصر تاریکی: مورخان اروپایی فاصله زمانی ۴۷۶ تا ۱۴۵۳ میلادی را قرون وسطی نامیده اند. سال ۴۷۶ میلادی سال سقوط روم غربی به دست اقوام ژرمن و سال ۱۴۵۳ میلادی سال فتح قسطنطنیه (پایتخت روم شرقی) به دست ترکان عثمانی است. در این دوره اروپا در دوره تاریکی و عقب ماندگی به سر می برده است و به علت حاکمیت کلیسا بر جوامع غربی و نظام فتودالیسم (ارباب و رعیتی) با علم و دانش و دانشمندان مخالفت های شدیدی تا حد مجازات عالمان، صورت می گرفته است.

نهیضت ترجمه: برخی از ملت هایی که عرب زبان نبوده و به اسلام گرویده بودند، برای مطالعه قرآن و منابع و متون اسلامی به آموختن عربی اقدام می کردند. به تدریج زبان عربی زبان مشترک علمی مسلمانان شد. این نکته برخی پژوهشگران معاصر را به اشتباه دچار کرده است زیرا آنها تصور می کنند چون منابع و آثار دانشمندان مسلمان به زبان عربی نوشته شده است، پس نویسندگان آنها عرب بودند. در حالی که اینطور نیست.

از فواید عصر فتوحات اسلامی، رویارویی فرهنگ ها و تمدن های مختلفی بود که در سایه آمیختگی آنها فرهنگ و تمدن اسلامی شکل گرفت.

در قرون اولیه هجری و از زمان نخستین خلفای عباسی مخصوصاً هارون الرشید و فرزندان او نهیضت گسترده ترجمه راه افتاد و هیأت هایی برای جمع آوری کتب و رسالات قدیمه یونانی راهی روم، هند، چین، مرو و بلخ شدند و مراکز ترجمه در بسیاری از شهرهای معتبر مثل جندی شاپور و بغداد دایر شد و به ترجمه اسناد یونانی پرداخت و علمای اسلامی حتی موجبات احیای علوم یونانی را فراهم کردند. ابن مقفع (وفات ۱۴۱ هجری) از مشهورترین مترجمانی است که آثار زیادی را از زبان پهلوی به عربی ترجمه کرد. از جمله کلیله و دمنه، خدای نامه کتاب تاج.

کاغذسازی: کاغذ از مهم ترین عوامل گسترش فرهنگ و تمدن اسلامی بود. در آن دوران تهیه کاغذ زحمت و هزینه ای گزاف داشت. دکتر عبدالحسین زرین کوب درباره تأثیر کاغذ می گوید: رواج صنعت کاغذ مخصوصاً از اسباب عمده رواج علم و معرفت شد هنوز قرن اول هجری تمام نشده بود که مسلمانان صنعت کاغذ را از ماوراءالنهر به بلاد عرب زبان بردند. در قرن دوم هم بغداد کارخانه کاغذسازی داشت و هم مصر. (کارنامه اسلام)

فصل ۶ : سفری به اصفهان

درس ۱۲: چرا فرهنگ و هنر در دوره صفویه شکوفا شد؟		درس ۱۱: اصفهان، نصف جهان	
تحول، پیشرفت و تداوم، علت‌ها و معلول‌ها شواهد و مدارک میراث فرهنگی پراکندگی	مفاهیم کلیدی	زمان، تداوم و تغییر مکان و فضا فرهنگ و هویت	حوزه‌های موضوعی
<p>مهارت‌های کاوشگری: کاوش و بررسی، خلاقیت، مشارکت، واکنش فردی و اظهارنظر، برقراری ارتباط ارزش‌ها و نگرش‌ها: میهن‌دوستی، احساس تعلق نسبت به میراث فرهنگی هنری کشور و حفاظت از آنها</p>			
<p>اهداف کلی: هدف شماره ۱۰ جدول اهداف انتظارات یادگیری: انتظار می‌رود دانش‌آموزان با یادگیری این درس بتوانند:</p> <ul style="list-style-type: none"> • روی نقشه گردشگری موقعیت مکان‌های تاریخی، مهمانسرا و ... را بیابند و مشخص کنند. • مدارک و شواهد تاریخی را بررسی و مقایسه کنند. • خط زمان را بخوانند یا مواردی را روی آن بگذارند. • برای یک دوست فرضی درباره اصفهان کارت پستالی درست کنند. • علل رونق هنر و معماری در دوره صفویه را روی یک نمودار علت و معلول نشان دهند. 			

فصل در یک نگاه

شهر اصفهان یکی از شهرهای جاذب گردشگری در ایران است که به واسطه وجود مکان‌های تاریخی و معماری و دیدنی سالیانه پذیرای هزاران نفر گردشگر ایرانی و خارجی است. اصفهان یک موزه شهر است و بسیاری از آثار آن ثبت جهانی شده و میراث فرهنگی جهانی محسوب می‌گردد. در این فصل، ابتدا دانش‌آموزان از طریق بررسی و دقت در شواهد و مدارک تاریخی و همچنین مکان‌یابی و موقعیت‌یابی اماکن با چند اثر مهم تاریخی این شهر آشنا می‌شوند و همچنین نحوه استفاده از نقشه‌های گردشگری را یاد می‌گیرند آنها علل و عوامل تاریخی شکوفایی معماری و هنر در دوره صفویه را بررسی می‌کنند و از این طریق با برهه‌ای از تاریخ کشور آشنا می‌شوند.

مواد و وسایل لازم

کتاب درسی، کاربرگ‌های شماره ۱۴، ۱۵ و ۱۶، نقشه اصفهان (گردشگری)، تصاویر زیبا از اماکن دیدنی اصفهان. (اسلاید و عکس و فیلم) نقشه‌های گردشگری شهر یا منطقه محل زندگی دانش‌آموز

اصفهان، نصف جهان

مراحل تدریس و ایجاد فرصت‌های یادگیری

پیشنادهایی برای شروع و پیشبرد درس‌ها:

(فضای طرح سؤال را به وجود بیاورید.)

از بچه‌ها پرسید کدام یک تا به حال به اصفهان سفر کرده‌اند و اگر کسی داوطلب نبود خود معلم محترم خاطره‌ای از سفرش به اصفهان بازگو کند.

- نمایش تعدادی عکس و اسلاید از شهر اصفهان نیز شروع خوبی برای درس و طرح سؤال است.
  - یکی از فعالیت‌های مهم در این بخش آشنایی با نقشه و نقشه‌خوانی است.
- با نگاه کردن دقیق به نقشه ایران از دانش‌آموزان بخواهیم موقعیت جغرافیایی اصفهان را در سطح کشور ایران پیدا نمایند و سپس به نقشه گردشگری شهر اصفهان توجه کرده و فعالیت ۱ و ۲ را انجام دهند.
- در فعالیت شماره ۱ از دانش‌آموزان بخواهید اماکن تاریخی و دیدنی اصفهان را روی نقشه پیدا کرده و آنها را فهرست کنند.
- پاسخ فعالیت (۱):** دانش‌آموزان می‌توانند به مسجد شیخ لطف‌الله، مسجد امام، کاخ چهلستون و عالی‌قاپو، موزه هنرهای معاصر، موزه تاریخ طبیعی اصفهان، بازار قیصریه، عمارت هشت بهشت و ... اشاره کنند.
- اجازه بدهید بچه‌ها خوب نقشه را بررسی کنند و اطلاعاتی از آن بیرون بیاورند.

پاسخ فعالیت (۲)

۱- هتل آپارتمان مهر

۲- هتل آپارتمان هشت بهشت و ...

- به دانش‌آموزان بگویند که نقشه در هنگام سفر چه کمک‌هایی به ما می‌کند. اکنون در صورت امکان نقشه گردشگری شهر محل زندگی خودتان را به کلاس ببرید. (در چند نسخه تهیه شود و در اختیار گروه‌های دانش‌آموزان قرار دهید تا اماکن تاریخی و دیدنی شهر خود را شناسایی کنند.)

- سپس نوبت به بررسی شواهد و مدارک می‌رسد از دانش‌آموزان بخواهید تصویر صفحه ۶۰ و نقشه صفحه ۵۹ را به دقت مشاهده کنند و سپس بگویند که هرکدام از این مکان‌ها (کاخ، مسجد، بازار و میدان) در زمان صفویه چه کاربردی داشته و چرا این اماکن همه در یک مجموعه جمع شده‌اند.

توضیح دهید که میدان نقش جهان در آن زمان کاربردهای فراوانی داشته مثلاً در آن جشن‌ها، مراسم رژه و بازی چوگان اجرا می‌شده و از طرفی از سوی ایوان عالی قاپو همه قسمت‌های میدان قابل مشاهده بود. (توسط شاه و درباریان) از سوی دیگر در شمال میدان بازار قیصریه برای رفع نیازهای اقتصادی مردم طراحی شده بود. در شرق میدان، مسجد شیخ لطف‌الله، مسجد مخصوص خانواده شاه و درباریان بود که با آن کاشی‌کاری بی‌نظیر و زیبا دیده می‌شود.

در غرب میدان، کاخ عالی قاپو دیده می‌شود که شاهان صفوی در این مکان به امور کشور می‌پرداختند و در تالارهای آن از میهمانان داخلی و خارجی پذیرایی می‌کردند.

در جنوب میدان مسجد امام به‌عنوان بزرگ‌ترین مسجد (مسجد شاه سابق) شهر اصفهان مرکز اعمال دینی و مراسم بزرگ مذهبی بوده است.

فعالیت شماره ۳: از دانش‌آموزان بخواهید تفاوت دو مسجد امام و شیخ‌لطف‌الله را بگویند.

بدیهی است برای پاسخ به تصاویر صفحه ۶۱ مراجعه نموده تا بتوانند پاسخ دهند.

موارد تفاوت عبارتست از بزرگ‌تر بودن مسجد امام، داشتن چهار ایوان و چهار گلدسته. استفاده عموم مردم از مسجد امام، مسجد شیخ‌لطف‌الله، مناره یا گلدسته ندارد.

فعالیت شماره ۴: دانش‌آموزان با توجه به متن کتاب به فنون، معماری، کاشی‌کاری، خوش‌نویسی، گچ‌بری، کنده‌کاری روی سنگ (حجاری) (نقاشی مینیاتور، خاتم‌کاری) و نظایر آن اشاره می‌کنند.

فعالیت شماره ۵: این فعالیت به منظور پرورش خلاقیت دانش‌آموزان طراحی شده است. از دانش‌آموزان بخواهید با نقاشی یا طراحی یکی از مکان‌های تاریخی و توضیحی در مورد سابقه آن مکان، کارت پستالی درست نموده و برای دوست خود ارسال نمایند. آنها باید با چند جمله و عبارت صحیح و زیبا دوست خود را به دیدن اصفهان دعوت کنند. کارت پستال‌ها را در پوشه کار قرار دهید. این فعالیت جنبه هنری و خلاقیتی دارد.

نکته: یکی از اهداف اصلی این درس توجه و ترغیب دانش‌آموزان به دقت در آثار تاریخی و مشاهده دقیق آنها است. شما می‌توانید با بردن عکس و اسلاید از آثار تاریخی محل زندگی دانش‌آموز و طرح سؤال، تمرینات بیشتری درباره دقت در آثار تاریخی انجام دهید.

نکته: در پاسخ به این سؤال که چطور در آن زمان چنین مناره‌های مرتفعی می‌ساختند بگویید: از داخل مناره‌ها چوب‌بست‌هایی عبور می‌داند و روی آن می‌ایستادند تا بقیه برج را بسازند. روش دیگر خاکریز بود که با ریختن خاک یا گاه روی آن می‌ایستادند و مناره را می‌ساختند.

درس ۱۲

چرا فرهنگ و هنر در دوره صفویه شکوفا شد؟

برای شروع درس بهتر است مروری بر جلوه‌های فرهنگی و آثار تاریخی که در درس گذشته با آن آشنا شدند داشته باشید. با استفاده از خط زمان صفحه ۶۴ درباره ظهور این شکوفایی بیشتر توضیح دهید.

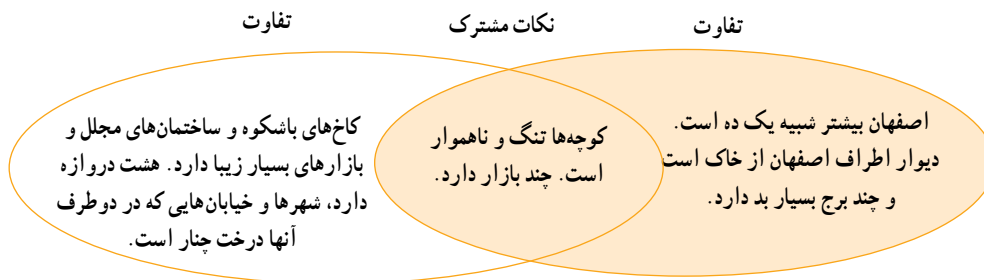
بحث گسترش هنر و معماری در عصر صفویه را با توجه به روابط علت و معلولی تدریس می‌نماییم ابتدا دانش‌آموزان به صورت گروه‌هایی درآمده و متن را می‌خوانند سپس علل پیشرفت این دوره را هر گروه برای بقیه توضیح داده و راجع به آن بحث می‌کنند. حال با انجام فعالیت شماره ۲ با همفکری یکدیگر آنها را روی تابلو رسم نمایید.

با توجه به متن صفحه ۶۶ و با ارجاع دادن دانش‌آموزان به طور داوطلبانه به کتابخانه می‌توان با مطالعه برخی سفرنامه‌های سیاحان یا خلاصه‌ای از مطالب یادداشت شده در مورد سفر به اصفهان را در کلاس ارائه داد.

کاربرگه ۱۵

- ۱- با انعکاس تصویر ۲۰ ستون از کاخ بر سطح آب، این کاخ به صورت ۴۰ ستون خودنمایی می‌کند.
- ۲- در کاشی‌کاری‌های کاخ‌ها و مساجد، آیات قرآن، دعاها، نام امامان و تصاویر گل و بته و پرندگان را مشاهده می‌کنیم.
- ۳- بر روی رودخانه زاینده‌رود، پل خواجه و پل سی و سه پل از آثار دوره صفوی است.

کاربرگه ۱۶

محورها و ابزارهای ارزشیابی: برای تعیین محورهای ارزشیابی در این فصل می‌توانید از اهداف و انتظارات یادگیری این فصل (مندرج در جدول ابتدای همین فصل) استفاده نمایید.

- فهرست بررسی انجام فعالیت‌های کتاب، انجام کاربرگ‌ها با استفاده از فهرست بررسی و مشاهده.
- فهرست بررسی فعالیت‌های خارج از کلاس مانند آوردن عکس، بیان خاطره، سفر به اصفهان، تهیه کارت پستال و ...
- فهرست مشاهدات از میزان مشارکت در فعالیت‌ها.
- آزمون کتبی و شفاهی.

معرفی منابع برای مطالعه

- ۱- لطف‌الله هنرفر، گنجینه آثار تاریخی اصفهان، اصفهان، انتشارات شفقی
- ۲- راجر سیوری، ایران عصر صفوی، ترجمه کامبیز عزیزی، انتشارات مرکز ۱۳۷۲
- ۳- سفرنامه تاورنیه، ترجمه ابوتراب نوری، انتشارات سنایی ۱۳۳۶
- ۴- سفرنامه شاردن ترجمه اقبال یغمایی، انتشارات قدس ۱۳۷۵

- ۵- لوسین پلان زندگی شاه عباس صفوی، ترجمه ولی‌الله شادان، نشر اساطیر
- ۶- منیرالدین بیرونی، رضا عباسی، تهران، انتشارات مدرسه ۱۳۸۶
- ۷- نصرالله فلسفی، زندگانی شاه عباس کبیر، دانشگاه تهران
- ۸- محمدعلی علوی کیا، ایران عصر صفوی (از مجموعه چراهای تاریخ ایران)، تهران، انتشارات قدیانی ۱۳۹۱
- ۹- جمشید نوروزی، تمدن ایران در دوره صفوی (از مجموعه تمدن‌های بزرگ جهان)، انتشارات مدرسه ۱۳۹۰
- ۱۰- منیرالدین بیرونی، رضا عباسی، انتشارات مدرسه ۱۳۸۶ (مناسب برای دانش‌آموزان)
- ۱۱- بتول زرکنده، شیخ بهایی، انتشارات مدرسه برهان (مناسب برای دانش‌آموزان)

دانشتنی‌های معلم

میدان نقش جهان: میدان نقش جهان در بهمن ۱۳۱۳ در فهرست آثار ملی ایران ثبت شد و در اردیبهشت ۱۳۵۸ جزء نخستین آثار ایرانی بود که به عنوان میراث جهانی یونسکو به ثبت جهانی رسید.

میدان نقش جهان میدانی مستطیل شکل به درازی ۵۰۷ متر و پهنای ۱۵۸ متر است. میدان دویست حجره دو طبقه دارد. چهار بنای مهم در چهار ضلع این مستطیل ساخته شده است. پیش از انتخاب اصفهان به پایتختی صفویه در محل این میدان باغ بزرگی وجود داشته است و محل استقرار ساختمان‌های دولتی و کاخ‌های فرمانروایان بوده است.

استاد محمدرضا و استاد علی‌اکبر اصفهانی نام دو تن از معمارانی هستند که در دوره صفویه میدان را طرح‌ریزی نموده و آن را به شکل فعلی بنا نهادند. نام این دو معمار بر سردر بناهای پیرامونی به چشم می‌خورد.

مسجد شیخ لطف‌الله: شیخ لطف‌الله بن عبدالکریم بن ابراهیم از مردم میس (در لبنان کنونی) بوده و خاندان او از فقهای شیعه بوده‌اند. وی نیز مانند بسیاری از علمای جبل عامل، در اوایل عمر به ایران آمد. ابتدا در مشهد ساکن بود اما به دلیل فتنه ازبکان و ناامنی‌های آن دیار به قزوین آمد و در آنجا به کار تدریس مشغول شد. شاه عباس او را با خود به اصفهان آورد و دستور داد برای محل تدریس و اقامت وی مسجدی بنا کنند. بنای مسجد شیخ لطف‌الله در سال ۱۰۲۸ هجری پایان یافت. سپس شیخ در آنجا مستقر شد. وی فقهی صاحب نظر بود و گاهگاهی شعر نیز می‌سرود. تاریخ وفات او را ۱۰۳۲ هجری نوشته‌اند. مسجد شیخ لطف‌الله که از زیباترین مساجد دنیا است، دارای صحن نیست و مناره ندارد. سردر آن به قلم ثلث علیرضا عباسی مزین است. این مسجد در دوره قاجاریه به شدت تخریب شد.

کاخ چهلستون: باغ چهلستون که نام اصلی آن باغ جهان‌نما بوده از آثار دوره شاه‌عباس اول است. اما کاخ چهلستون که در میان این باغ ساخته شده از آثار عصر شاه‌عباس دوم است که محل بارعام و پذیرایی‌های رسمی شاه مذکور بوده است. وجه تسمیه چهلستون به علت زیادی ستون‌های این کاخ است. در ایران تعدد و کثرت را بیشتر با عدد چهل بیان می‌کنند. (برای مثال یکی از نام‌های تخت جمشید چهل منار بوده است) اما اتفاقاً چون تعداد ستون‌های تالار چهلستون ۲۰ عدد است و انعکاس عمارت و ستون‌ها هم در استخر مقابل آن به خوبی مشهود است، عده‌ای گفته‌اند که این کاخ با انعکاس آن در آب، مفهوم چهلستون پیدا می‌کند. این بنا تا دوره قاجاریه سالم بوده و از آن به بعد دچار خرابی‌های زیاد شده است، تالارهای چهلستون حاوی نقاشی‌ها و کتیبه‌های چندی است که برای مطالعه آن بهتر است به منابع تفصیلی چون «گنجینه آثار تاریخی اصفهان» مراجعه شود.

فصل ۷ : اوقات فراغت

درس ۱۴ : گذراندن اوقات فراغت		درس ۱۳ : برنامه روزانه متعادل	
مسئولیت‌ها و تکالیف ، حقوق و قوانین نقش‌ها، گروه‌ها و مؤسسات اجتماعی، میراث فرهنگی، حفاظت از محیط تحول، پیشرفت، تداوم	مفاهیم کلیدی	نظام اجتماعی فرهنگ و هویت مکان و فضا زمان، تداوم و تغییر	حوزه‌های موضوعی
<p>مهارت‌های کاوشگری : کاوش و بررسی، مشارکت، خلاقیت، برقراری ارتباط، واکنش شخصی و اظهارنظر ارزش‌ها و نگرش‌ها : تمایل به داشتن یک برنامه متعادل برای فعالیت‌های روزانه، استفاده بهینه از اوقات فراغت، تمایل به رعایت قوانین و مقررات در مکان‌های عمومی</p>			
<p>اهداف کلی : اهداف ۲ و ۹ جدول اهداف انتظارات یادگیری : انتظار می‌رود دانش آموزان با یادگیری این درس بتوانند:</p> <ul style="list-style-type: none"> • برنامه‌ای برای زندگی روزانه یا تعطیلات خود بنویسند. • نمودار زندگی روزانه خود را ترسیم کنند و با همکلاسی‌های خود مقایسه کنند. • برنامه روزانه خود را نقد کنند. • به‌طور گروهی رفتارهای مناسب و مقررات مکان‌های عمومی - فراغتی را فهرست کنند. • درباره بازی‌ها یا گذراندن اوقات فراغت در گذشته پرس و جو کنند و آن را با شرایط گذراندن اوقات فراغت فعلی و بازی‌های امروزی مقایسه کنند. • شیوه‌هایی برای گذراندن اوقات فراغت با هزینه و امکانات محدود پیشنهاد کنند . • برای احداث و فراهم کردن امکانات فراغتی در محل زندگی خود پیشنهاد دهند . 			

فصل در یک نگاه

فراغت از یکسو به معنی دست کشیدن از فعالیت‌های روزانه و از سوی دیگر دل مشغولی نسبت به فعالیت‌های لذت‌بخش و ارزشمند دلخواه است. فراغت را نباید با وقت گذرانی، تنبلی یا حتی وقت آزاد یکی گرفت. فراغت دارای ابعاد فلسفی و روحانی و یک نیاز است. دانش‌آموزان در این درس به اهمیت برنامه‌ریزی برای زندگی پی‌می‌برند و با رسم نمودار برنامه‌ای متعادل را تنظیم می‌کنند. از طریق کاوشگری به مقایسه گذراندن اوقات فراغت در گذشته و حال می‌پردازند. آنها با لزوم رعایت مقررات در مکان‌های عمومی و فراغتی آشنا می‌شوند. در این فصل به دانش‌آموزان لزوم نحوه گذراندن صحیح اوقات فراغت و انواع شیوه‌های آن به منظور پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی کودکان و نوجوانان آموزش داده می‌شود.

مواد و وسایل لازم

- کتاب درسی
- کاربرگ‌های شماره ۱۷ و ۱۸ کتاب کار
- بازدید علمی از یک محل گذراندن اوقات فراغت (پارک، کتابخانه، موزه، فرهنگسرا و...)

برنامه روزانه متعادل

مراحل تدریس و ایجاد فرصت‌های یادگیری

پیشنادهایی برای شروع و پیشبرد درس‌ها:

(فضای طرح سؤال را به‌وجود بیاورید.)

برای شروع و ایجاد انگیزه می‌توانید:

- کلمه تعطیلات یا اوقات فراغت را روی تخته بنویسید تا دانش‌آموزان هرچه به ذهنشان می‌آید بگویند. (روش بارش مغزی)
- مشکلات خودشان را در رابطه با اوقات فراغت بنویسند.

● فعالیت‌های تابستان خود را به یاد بیاورند، روی یک کاغذ بنویسند بعد باهم مقایسه کنند.

● بپرسید آیا فکر کرده‌اید که در طول روز چند ساعت درس می‌خوانید؟ چه مدت تلویزیون نگاه می‌کنید؟ یا چه زمانی را به عبادت

و خواندن قرآن اختصاص می‌دهید؟

● یکی دیگر از راه‌های پیشنهادی ترسیم برنامه روزانه خود معلم است که آن را بر روی تخته کلاس بنویسد و با تقسیم ساعات

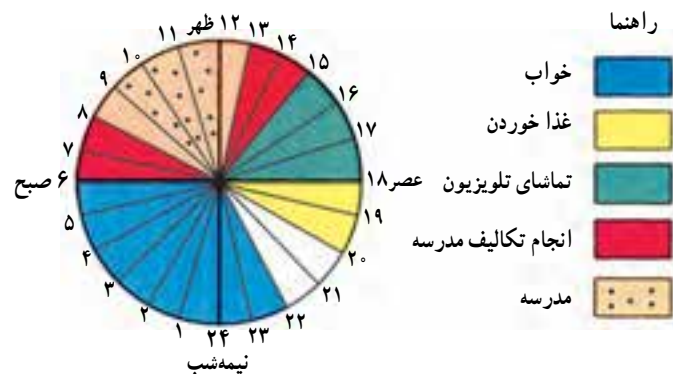
مختلف روز و هماهنگی آن با فعالیت‌های روزانه، بچه‌ها را نسبت به موضوع حساس کند.

به دانش‌آموزان بگویید برای آن که بهتر بتوانند فعالیت‌های روزانه خود را تجسم و درباره آن اظهار نظر کنند بهتر است نمودار

آن را رسم کنند. رسم نمودار موجب فهم بهتر موضوعات می‌شود. فعالیت (۱) کتاب را انجام دهید. از آنها بخواهید در کار برگه شماره

۱۷ که دایره‌ای را به ۲۴ قسمت تقسیم کرده از ساعت ۶ صبح فعالیت‌های خود را شروع کنند مثلاً اگر ساعت ۷ بیدار می‌شود زمان

صبحانه خوردن و آماده شدن برای رفتن به مدرسه را مشخص کند و بقیه فعالیت‌های طی روز را همین‌طور ذکر کند. به این نکته باید

توجه شود که در سمت پایین نمودار، راهنمایی وجود دارد که در سمت راست فعالیت و سمت چپ رنگ آن فعالیت طراحی شده از بچه‌ها بخواهید که هر کدام از این فعالیت‌ها را به‌طور دلخواه رنگ کند.

پس از این که دانش‌آموزان نمودارهای برنامه روزانه خود را ترسیم کردند از آنها بخواهید فعالیت ۲ را انجام دهند یعنی نمودارهایشان را با یکدیگر مقایسه و شباهت و تفاوت‌های آنها را پیدا کنند. این فعالیت به‌منظور تفکر، برقراری ارتباط و اظهار نظر است.

● با تشکیل جلسه برای خانواده‌ها و سپس نوشتن نامه‌ای به اولیای دانش‌آموزان، ایشان را به مشارکت در طراحی یک برنامه مطلوب برای فرزندشان تشویق نمایید.

نکته: در این درس به داشتن برنامه روزانه تأکید شده است. در ابتدا از دانش‌آموزان می‌خواهیم که آن را به صورت برنامه بنویسند اما با تکرار برنامه می‌توان آن را به عادت خوب تبدیل کرد. دانش‌آموزان باید یاد بگیرند با برنامه‌ریزی صحیح وقت را مدیریت کنند و استفاده بهینه‌ای از اوقات خود داشته باشند.

توجه کنید که اتفاقی بودن فراغت، کشتن وقت یا پرداختن به کارهای بیهوده یا خطرناک جنبه‌های آسیب‌شناسی است که باید از طریق آموزش صحیح با آنها مقابله کرد.

از دانش‌آموزان بخواهید تجربیات خود را درباره برنامه روزانه برای دوستان خود توضیح دهند. برای آنها توضیح دهید که در یک برنامه متعادل زمانی را هم باید به تفریح و سرگرمی اختصاص داد، زیرا با تفریحات مطلوب و مفید می‌توان برای کارهای روزانه انرژی مجدد کسب کرد.

سپس فعالیت ۳ را انجام دهید.

الف) از آنها بخواهید تأثیر عبادت را بر زندگی روزانه خود در چند سطر بنویسند و برای دوستانشان بخوانند.
ب) از دانش‌آموزان بخواهید کارهایی را که دوست دارند زمان بیشتری به آن اختصاص دهند و همین‌طور کارهایی که به نظر آنها هدر دادن وقت است را فهرست کنند و در کلاس برای بقیه بخوانند.
هدف از انجام این فعالیت تفکر درباره خویشتن است. صرف‌نظر از نوع پاسخ‌ها، دانش‌آموزان را به تفکر عمیق درباره استفاده از وقت وادارید.

فعالیت ۴: سخن گهربار حضرت علی (ع): از دست دادن فرصت موجب اندوه و ندامت است را با صدای بلند بخوانید و از آنها بخواهید که در کلاس گفت‌وگو کنند.

از هر گروه بخواهید این سخن را با خط خوش بنویسند و اطراف آن را تزئین کرده و به دیوار کلاس یا راهرو مدرسه یا خانه نصب کنند.

هدف از این فعالیت پرورش خلاقیت و هنر نیز است. به علاوه دانش‌آموزان می‌آموزند که به سخنان بزرگان دین ارج نهند و می‌توانند این سخنان را همواره در جلوی چشمان خود داشته باشند.

گذراندن اوقات فراغت

- برای شروع، شما می‌توانید با بازگو کردن یکی از خاطرات خود در یک اردوی دانش‌آموزی یا اوقات فراغت خود در زمانی که دانش‌آموز بودید، هم در آنها ایجاد انگیزه کنید و هم تفاوت گذران اوقات فراغت بین دو نسل را نشان بدهید.
- از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت ۱ را انجام دهند، زیرا با فهرست نمودن کارها و فعالیت‌هایی که تاکنون برای پرکردن اوقات فراغت خود انجام داده‌اند، متوجه می‌شوند که چقدر از اوقات فراغت خود استفاده کرده‌اند.
- در فعالیت بعدی با مقایسه برگه‌های خود با سایر دوستانشان به تفاوت‌ها و شباهت‌ها می‌پردازند. سپس از آنها بخواهید علل این تفاوت‌ها را بگویند و دریابند که استفاده از اوقات فراغت به چه عواملی بستگی دارد.
- این بخش از کتاب تصاویری موجود است که انواع گذراندن اوقات فراغت را نشان می‌دهد، علاوه بر آن شما می‌توانید از نمایش اسلاید و عکس‌هایی که خودتان از اشکال مختلف گذران اوقات فراغت تهیه کرده‌اید استفاده کنید.
- نکته قابل توجه تأکید بر برنامه‌ریزی برای اوقات فراغت است. این اوقات چه به صورت فردی یا گروهی باشد باید تابع برنامه باشد.

نکته : توصیه مهم این است که دانش‌آموزان روش‌هایی برای پرکردن اوقات فراغت انتخاب کنند که امکان دسترسی به آنها را داشته باشند. در کلاس تأکید کنیم که برای داشتن اوقات فراغت مناسب الزاماً نباید هزینه زیادی پرداخت. فراموش نکنید گذراندن مناسب اوقات فراغت نقش مهمی در پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی نوجوانان دارد. و این درس فرصت مناسبی است تا آنها را با شیوه‌های مناسب و مکان‌های گذراندن اوقات فراغت در محل زندگی‌شان آشنا کنید.

- در فعالیت ۲ از بچه‌ها بخواهید یک جدول هفتگی برای زمان حال یا ایام تابستان طراحی کنند و برنامه خود را در آن بنویسند. به منظور تعمیق یادگیری و توجه بیشتر، در این بخش دانش‌آموزان فعالیت کاوشگری شماره ۳ را انجام می‌دهند و روش‌های مناسب با کم‌ترین هزینه و امکانات را پیشنهاد می‌کنند.
- دانش‌آموزان را به چند گروه تقسیم کنید. برای انجام این فعالیت آنها می‌توانند از پدر و مادر و اهالی منطقه کمک بگیرند. دانش‌آموزان را راهنمایی کنید. پس از بررسی تحقیق‌ها، خودتان فهرست مراکز و مکان‌های اوقات فراغت را با کمک دانش‌آموزان درست کنید و به دیوار کلاس یا راهروی مدرسه نصب نمایید.

بازی‌های قدیمی: در این قسمت توصیه می‌شود که از دانش‌آموزان بپرسید آیا از بازی‌های قدیمی محلی خود اطلاعاتی دارند و یا این که هنوز این بازی‌ها در حال انجام است؟ یکی از روش‌ها این است که دانش‌آموزان را به حیاط مدرسه ببرید و یک بازی قدیمی را اجرا کنید، با این کار شما به دو هدف رسیده‌اید:

یک بازی قدیمی را که ریشه در فرهنگ آن منطقه دارد به بچه‌ها معرفی کرده‌اید.

ویژگی‌های بازی‌های قدیمی را به بچه‌ها آموزش داده‌اید مانند: ۱- اجرای دسته جمعی، ۲- تحرک در انجام بازی و فعالیت بدنی، ۳- خلاقیت در انجام آن و...

وقتی از بچه‌ها می‌خواهید این بازی را با بازی‌های رایانه‌ای مقایسه کنند، آنها را متوجه ضررهای استفاده زیاد از بازی‌های رایانه‌ای کنید و اجازه دهید با یکدیگر گفتگو و اظهار نظر کنند.

● در فعالیت‌های ۵ و ۶ نیاز به همکاری خانواده دارید، به وسیله نامه یا جلسه حضوری از خانواده‌ها بخواهید این مصاحبه انجام شود. قبل از انجام مصاحبه، با کمک دانش‌آموزان فرمی برای مصاحبه تهیه کنید تا طبق سؤال‌های آن مصاحبه انجام شود.

● فعالیت ۶ نیز یک فعالیت کاوشگری است. نتایج هر دو فعالیت بچه‌ها را در کلاس بخوانید.

نکته: در این درس توجه به رعایت مقررات و قوانین و رفتارهای مناسب در مکان‌های عمومی گذران اوقات فراغت مورد تأکید است و دانش‌آموزان می‌آموزند که هر مکان عمومی مقررات مخصوصی دارد و آنها باید به حقوق دیگران احترام بگذارند و مقررات را رعایت کنند.

● فعالیت‌های ۷ و ۸ نیز فعالیت‌های کاوشگری است و هدف آن است که بچه‌ها بتوانند مکان‌های عمومی گذراندن اوقات فراغت محل زندگی را شناسایی کنند و علاوه بر آن مشارکت در امور اجتماعی محل زندگی خود را نیز یاد بگیرند.

در این قسمت درس، رفتارهای مناسب در مکان‌های عمومی گذران اوقات فراغت معرفی شده است با مرور قوانین و مقررات در ورزشگاه و بوستان‌ها (پارک‌ها) در ص ۷۶ از دانش‌آموزان بخواهید کاربرگ شماره ۱۸ (فعالیت ۹) را تکمیل کنند.

قابل ذکر است در مناطقی مانند روستاها و مناطق عشایری که این محل‌ها وجود ندارد شما می‌توانید در عنوان هر بخش تغییراتی به وجود بیاورید برای مثال می‌توان به بچه‌ها آموخت در مراسم و اماکن مذهبی روستاها (مثلاً هیأت عزاداری در روز عاشورا) هم مقررات خاصی وجود دارد، که باید رعایت شوند مانند رعایت صف در گرفتن غذای نذری و رعایت حال کودکان و سالمندان. این فعالیت به صورت گروهی و با بحث و اظهار نظر انجام شود.

مقررات و مکان‌های گذراندن اوقات فراغت

کاربرگ شماره ۱۸

مثال:

کتابخانه

- ۱- سکوت را رعایت کنیم.
- ۲- نظم و آرامش را در ورود و خروج و ورق زدن کتاب و مجله رعایت کنیم.
- ۳- با کارکنان کتابخانه همکاری کنیم و از آنها برای برداشتن کتاب اجازه بگیریم.
- ۴- .....

سالن‌های تئاتر و نمایش و سینما

- ۱- نوبت را در صف خرید بلیط رعایت کنیم.
- ۲- سکوت را هنگام پخش فیلم رعایت کنیم و با صدای بلند حرف نزنیم.
- ۳- از تخمه شکستن و خوردن در هنگام پخش فیلم خودداری کنیم.
- ۴- تلفن همراه خود را خاموش کنیم.
- ۴- .....

موزه‌ها و گنجینه‌ها

- ۱- سکوت را رعایت کنیم
- ۲- به اشیاء دست نزنیم
- ۳- بدون اجازه عکس برداری نکنیم
- ۴- در راهروها ندویم

فعالیت ۱۰ به منظور تقویت مهارت‌های IT طراحی شده است و در صورت وجود امکانات در مدرسه، دانش‌آموزان را با مراجعه به پایگاه اینترنتی کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، سازمان دانش‌آموزی و... آشنا کنید تا یاد بگیرد چطور می‌تواند از برنامه‌های این مراکز مطلع شوند.

محورها و ابزارهای ارزشیابی: برای مشخص نمودن محورهای ارزشیابی از این فصل به اهداف و انتظارات یادگیری این فصل مندرج در جدول ابتدای این فصل توجه نمایید و کلیه فعالیت‌های داخل و خارج از کلاس دانش‌آموزان را در نظر بگیرید.

نمونه ابزارهای ارزشیابی از این فصل

- * آزمون کتبی و پرسش‌های شفاهی
- * کاربرگ‌های فعالیت
- * فهرست مشاهدات از انجام فعالیت‌های کلاسی (گروهی و فردی) و پرسش و پاسخ در کلاس
- * فهرست بررسی کارهای تحقیقی دانش‌آموزان
- * ارزشیابی از طریق خانواده‌ها (برای مثال در زمینه تأثیر آموزش بر رفتارهای دانش‌آموز در برنامه‌ریزی برای خود یا رعایت قوانین و مقررات در اماکن عمومی)

معرفی منابع برای مطالعه

- ۱- مجله رشد آموزش علوم اجتماعی شماره ۴، سال ۱۳۸۶، ویژه‌نامه اوقات فراغت، دفتر انتشارات کمک آموزشی، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.
- ۲- خسرو، کی‌منش، شناخت اوقات فراغت و راه‌های پرکردن آن، دارالثقلین قم ۱۳۸۷
- ۳- علی، بلوکباشی، بازی‌های کهن در ایران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی ۱۳۸۶
- ۴- روبرتاروش: مدیریت زمان، مترجم مژده شیرازی‌منش، خدمات فرهنگی رسا ۱۳۸۲
- ۵- دکلان ترسی/مدیریت زمان در یک هفته، مترجم بنفشه نمازی، کیفیت و مدیریت ۱۳۸۱
- ۶- عظیم، محمدزاده، سری کتاب بازی‌های محلی دزفول، نشر الهام ۱۳۸۵
- ۷- دیوید ای وتن و کیم اش‌گمردن، مدیریت استرس، مترجم سعید جعفری مقدم - کرج ۱۳۸۰
- ۸- دکتر احمد، بهشتی، اسلام و بازی کودکان، انتشارات اداره کل تربیت بدنی آموزش و پرورش

فصل ۸ : پوشاک ما

درس ۱۶: لباس ، از تولید تا مصرف		درس ۱۵: انواع لباس	
تولید ، توزیع و مصرف ، کار و کارآفرینی میراث فرهنگی تحول، پیشرفت و تداوم، مسئولیت‌ها و تکالیف پدیده‌های مکانی و پراکندگی رابطه انسان و محیط	مفاهیم کلیدی	منابع و فعالیت‌های اقتصادی فرهنگ و هویت زمان، تداوم، تغییر نظام اجتماعی مکان و فضا	حوزه‌های موضوعی
<p>مهارت‌های کاوشگری: کاوش و بررسی، مشارکت، خلاقیت، برقراری ارتباط، واکنش شخصی و اظهارنظر</p> <p>ارزش‌ها نگرش‌ها: تمایل به خرید عاقلانه لباس (خرید به اندازه توان مالی، پرهیز از خرید غیرضروری، پس انداز) تمایل به کار و کارآفرینی، تمایل به رعایت موازین دینی در پوشیدن لباس</p>			
<p>اهداف کلی: اهداف ۱۲، ۱۳، ۱۴ و ۹</p> <p>انتظارات یادگیری: انتظار می‌رود دانش آموزان با یادگیری این درس بتوانند:</p> <ul style="list-style-type: none"> • برخی تغییرات و تداوم‌های مربوط به پوشاک و عناصر آن را در طی زمان، شناسایی کنند. • رابطه بین شرایط آب و هوایی و انواع لباس را بیان کنند. • فرایند تولید (خط تولید) را به‌طور متوالی نشان دهند و در صورت بازدید از کارگاه تولید لباس، گزارش بنویسند. • لباس محلی استان خود را شناسایی و معرفی کنند. • با توجه به یک بودجه معین برای خرید لباس تصمیم‌گیری کنند و درباره نکات مربوط به لباس اظهارنظر کنند. • آموزه‌های دینی را در خرید و انتخاب لباس رعایت کنند. 			

فصل در یک نگاه

اگرچه پوشاک، پوششی برای محافظت از اندام‌های بدن و درواقع پاسخی به یک نیاز زیستی است اما در همین پوشاک همواره نوعی هویت اعتقادی، قومی و اجتماعی افراد نیز بوده است زیرا انسان‌ها برحسب نوع اقلیم، آداب و رسوم، باورها و فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی، لباس‌هایی گوناگونی به تن می‌کنند. لذا پوشش به‌تدریج مفهومی فرهنگی یافته و به همین دلیل مطالعات و بررسی‌هایی را از نظر مردم‌شناسی و جامعه‌شناسی به خود اختصاص داده است. در این فصل، دانش‌آموزان ضمن بررسی پوشاک از نظر شرایط آب و هوایی و تغییرات آن در زمان با تعالیم اقتصادی و تولید انبوه پوشاک نیز آشنا می‌شوند و موضوع خرید منطقی لباس و رعایت موازین پوشش را بررسی می‌کنند.

مواد و وسایل لازم

کتاب درسی، کاربرگ‌های فعالیت شماره ۱۹ و ۲۰

- نقشه دیواری مصور با موضوع نمایش پراکندگی پوشاک اقوام ایرانی

- عکس و اسلاید از پوشاک اقوام مختلف ایرانی جهت نمایش در کلاس (در صورت امکان)

- تصاویر لباس‌های محلی در منطقه زندگی دانش‌آموز

- بازدید علمی از یک کارگاه تولیدی لباس به منظور آشنایی با خط تولید

انواع لباس

مراحل تدریس و ایجاد فرصت‌های یادگیری

پیشنادهایی برای شروع و پیشبرد درس‌ها:

(فضای طرح سؤال را به وجود بیاورید.)

- شما می‌توانید تعدادی عکس از لباس‌هایی که فعالیت‌های مختلف را نشان می‌دهد در اختیار گروه‌ها بگذارید و اجازه دهید دانش‌آموزان تشخیص بدهند که هر موقعیت لباس خاص خود را دارد یا با توجه به فعالیت و یا مراسمی که افراد انجام می‌دهند لباس مخصوص به تن می‌کنند مانند گروه‌های امداد هلال احمر یا نظامیان در حال رژه رفتن یا حجاج که لباس احرام برای مراسم حج به تن می‌کنند.
- شما می‌توانید برای جلب توجه بچه‌ها در روز تدریس این فصل از کلاه محلی (در مدارس بسراجه) یا شال محلی (در مدارس دخترانه) نیز استفاده کنید.

آوردن شال و کلاه پشمی به همراه یک لباس خنک تابستانی ارتباط آب و هوا با نوع لباس را برای دانش‌آموزان شاخص‌تر می‌گرداند. به طور کلی در تدریس این بخش بیشتر از عکس خوانی و دقت و مشاهده در عکس‌ها کمک بگیرید. شما می‌توانید علاوه بر تصاویر کتاب، خودتان مجموعه‌ای از عکس تدارک ببینید و در کلاس استفاده کنید. تصویر صفحه ۷۹ مردان کرد را با لباس پشمی و چوقا را با رنگ تیره نشان می‌دهد که نشانگر آب و هوای سرد کوهستانی است. به عکس لباس سفید سرتاسری و دستار نمایانگر آب و هوای گرم منطقه جنوب ایران است.

نکته: لباس‌های محلی اقوام ایرانی بسیار زیباست. به دانش‌آموزان تأکید کنید که این لباس‌ها نشانه هویت ملی است و ریشه در فرهنگ ما دارد. اگر در شهر یا مرکز استان شما موزه مردم‌شناسی وجود دارد یک بازدید علمی ترتیب داده و دانش‌آموزان را با لباس‌های محلی استان خود آشنا کنید. از دانش‌آموزان بخواهید که تصاویر مختلفی از لباس‌های محلی ایران را گردآوری کنند.

فعالیت ۳: در این فعالیت ممکن است پاسخ‌های متفاوتی را دریافت کنید اما نکته مهم این است که بچه‌ها به این نکته توجه کنند که لباس‌های محلی با ارزش هستند و به علت اهمیت آن باید خوب نگهداری و حفظ شوند.

پوشاک ایرانیان در گذشته

گذشت زمان در تغییر شکل پوشاک بسیار تأثیرگذار بوده است و در طی زمان تغییرات عمده در شکل و نوع پوشش ایرانیان به وجود آمده است. البته در تمامی این سال‌ها بعضی از جلوه‌های لباس ثابت شده است. کاربرد شماره ۱۹ مربوط به لباس‌های تاریخی است که به منظور تقویت مهارت‌های کاوش و بررسی شواهد و مدارک است در این فعالیت دانش‌آموزان به تنوع لباس‌ها در طول تاریخ توجه بیشتری خواهند داشت و با استفاده از تصاویر کتاب‌های تاریخ سال گذشته و باجسباندن آن می‌توانند توضیح مختصری برای آن بنویسند.

لباس، از تولید تا مصرف

هدف اصلی از آموزش این درس آشنایی دانش‌آموزان با مفاهیم و مهارت‌های اقتصادی است، اگرچه لباس به‌عنوان یک مثال خوب مطرح می‌شود. در ابتدای این درس می‌خواهیم بچه‌ها را با مفهوم تولید انبوه آشنا کنیم. علاوه بر پوشاک، بچه‌ها می‌توانند به کفش، کیف، لوازم التحریر، مواد غذایی چون مرغ، تخم مرغ، شیر و... اشاره کنند. با توجه دادن دانش‌آموزان به کالاهایی که به تعداد زیاد و یک شکل تولید و مصرف می‌شوند آنها را متوجه کنید که چرا و چگونه تولید خانگی جای خود را به تولید انبوه و ماشینی داده است. مفهوم دیگر «خط تولید» است. شما می‌توانید روند تولید یک ساندویچ تخم مرغ را نشان دهید (سلامت، ارزان بودن و در دسترس بودن ساندویچ را مدنظر قرار دهید). صبح یک عدد تخم مرغ پخته مقداری نان (هر نوعی که در دسترس است) در صورت امکان گوجه‌فرنگی و یا خیارشور را همراه خود به کلاس بیاورید.

از بچه‌هایی که در کارهای کلاس بیشترین مشارکت را دارند بخواهید با شما همکاری کنند، سپس:
 نفر اول نان را خالی می‌کند. نفر دوم تخم مرغ را داخل آن می‌گذارد. نفر سوم گوجه‌فرنگی و نفر چهارم خیارشور می‌گذارد.
 نفر پنجم ساندویچ را در کاغذ می‌پیچد نفر ششم آن را در کیسه پلاستیکی می‌گذارد.
 با این نمایش ساده خط تولید یک ساندویچ را نشان داده‌اید. از دانش‌آموزان بپرسید اگر قرار بود همه این کارها را یک نفر انجام دهد چه وضعیتی پیش می‌آمد؟ بعد توضیح دهید که در کارخانه‌ها و کارگاه‌ها، هر فرد در کاری تخصص دارد و یک بخش از کار تولید را انجام می‌دهد.

از بچه‌ها بخواهید فعالیت ۱ را انجام دهند و به عنوان نمونه تولید کفش در گذشته و تولید آن را در زمان حال مقایسه کنند. تصاویر صفحه ۸۳ کمک زیادی برای آموزش این بخش است زیرا تولید لباس از کارخانه نخ‌ریسی آغاز شده تا مرحله فروش پارچه، برش، دوخت اولیه، دوختن دکمه و اطو زدن ادامه پیدا می‌کند.

نکته: پیشنهاد می‌کنیم در آموزش این درس از یکی از روش‌های زیر استفاده کنید:

- ۱- بچه‌ها را به یک کارگاه تولیدی لباس، کفش یا پارچه ببرید تا از نزدیک با خط تولید آشنا شوند و فعالیت تولیدکنندگان را ببینند. (فعالیت ۴)
- ۲- در صورتی که اعضای خانواده یا یکی از آشنایان دانش‌آموزان در مشاغل مرتبط با تولید پوشاک یا کفش فعالیت می‌کنند، از آنها دعوت کنید در کلاس حضور یابند و در صورت امکان ابزار کارشان را همراه بیاورند و به پرسش‌های دانش‌آموزان پاسخ دهند.

از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت ۲ را انجام دهند و این بحث را مطرح کنید که مغازه‌دارها باید ماهانه مبلغی را بابت اجاره، مالیات و هزینه‌های دیگر بپردازند. به عبارت دیگر بخشی از قیمت تمام شده کالا مربوط به هزینه‌های تولید و بخش دیگر مربوط به سود یا ارزش افزوده است.

به منظور تعمق یادگیری فرایند تولید تا مصرف از دانش‌آموزان بخواهید کاربرگ شماره ۲ کتاب را انجام دهند. بچه‌ها را راهنمایی کنید و به این ترتیب تصاویر را شماره‌گذاری کنید.

۱	۷	۴
۵	۳	۹
۸	۲	۶

پاسخ صحیح :

بخش دوم کاربرگه

۱- بودجه ۲- تولید انبوه ۳- خط تولید ۴- عمده‌فروش

نکته: از نکات کلیدی این درس نگرش صحیح دانش‌آموزان به خرید منطقی لباس و مصرف بهینه است. برای این بخش توصیه می‌شود بحث گروهی در کلاس ترتیب دهید و بگذارید از طریق بحث و اظهار نظر اهداف ارزشی درونی شود. برای شروع بحث فعالیت ۵ را مطرح کنید و در مورد موضوع حجاب و پوشش مناسب گفتگو کنید. با توجه به اینکه دانش‌آموزان در این پایه تحصیلی قادر به تشخیص بحث محرم و نامحرم هستند و از طرفی در درس تعلیمات دینی (هدیه‌های آسمان) این پایه نیز مطالبی در این زمینه وجود دارد. بر روی بحث پوشش و پوشیدن لباس در موقع حضور افراد نامحرم تأکید کنیم و لزوم رعایت حجاب و عفاف را برای بچه‌ها روشن کنیم.

- انتخاب لباس باید با موقعیت آن انطباق داشته باشد و در هر مکان لباس مناسب آن را بپوشیم.
- در خرید لباس زیاده‌روی نکنیم و از لباس‌ها تا جایی که ممکن است استفاده کنیم.
- لباس نباید مایه فخر و کبر باشد.
- در موقع حضور افراد نامحرم لباس مناسب بپوشیم.
- در موقع خرید لباس به کیفیت و قیمت مناسب آن توجه کنیم.

با کمک تصاویر صفحه ۸۶ که در آن توصیه‌های مختلفی برای خرید لباس پیشنهاد شده است، بحث گروهی را در کلاس ادامه داده با انجام فعالیت ۶ میزان درآمد خانواده و توجه به آن را به نظرخواهی می‌گذاریم و دانش‌آموزان را ترغیب می‌کنیم که در خرید لباس و تقاضا برای سایر نیازهای خود، درآمد خانواده را در نظر بگیرند.

در فعالیت ۷ از تجارب شخصی بچه‌ها برای استفاده مناسب از لباس‌های قدیمی (استفاده شده) بهره می‌گیریم و از آنها می‌خواهیم این تجارب را در کلاس برای دوستان خود توضیح دهند.

ادامه فعالیت ۸ تقویت مهارت خرید با توجه به بودجه معین می‌باشد. زیرا برای مبلغ ۳۰ هزار تومان پس‌انداز باید برنامه‌ریزی کنند. هدف این است که دانش‌آموزان به این فکر بیفتند که با بودجه معین راه‌های مختلفی وجود دارد و می‌توان راه بهتر را که به نیازهای ما پاسخ دهد و مقرون به صرفه هم باشد انتخاب کرد.

مثال:

لباس‌های مورد نظر	قیمت
بلوز	۷ هزار تومان
شلوار	۲ هزار تومان
جوراب ۲ جفت	۳ هزار تومان
جمع	۳ هزار تومان

محورها و ابزارهای ارزشیابی: برای تعیین محورهای ارزشیابی از این فصل به اهداف و انتظارات یادگیری مندرج در جدول ابتدای فصل توجه نمایید و کلیه فعالیت‌های داخل و خارج از کلاس دانش‌آموزان را در نظر بگیرید.

نمونه ابزارهای ارزشیابی از این فصل

- * آزمون کتبی و پرسش‌های شفاهی (دانستنی‌های دانش‌آموزان)
- * کاربرگ‌ها
- * فهرست مشاهدات از انجام فعالیت‌های کلاسی (گروهی و فردی) و پرسش و پاسخ در کلاس
- * فهرست بررسی کارهای تحقیقی دانش‌آموزان
- * برگه اظهار نظر خانواده‌ها (برای مثال در زمینه تأثیر آموزش بر رفتارهای دانش‌آموزان در پاکیزگی و نظافت لباس، انتخاب لباس، حفظ حجاب و پوشش اسلامی و مصرف بهینه).

معرفی منابع برای مطالعه

- ۱- فریدون، پوربهن، پوشاک در ایران باستان، انتشارات امیرکبیر ۱۳۸۶
- ۲- حسین، سلطان‌زاده، بازارهای ایرانی، دفتر پژوهش‌های فرهنگی ۱۳۸۰
- ۳- متین، پیمان، پوشاک ایرانیان، دفتر پژوهش‌های فرهنگی ۱۳۸۶
- ۴- مرتضی، مطهری، مسئله حجاب، انتشارات صدرا قم ۱۳۶۹
- ۵- حمید، شانس، موزه‌ای از لباس‌های محلی ایران بسازیم، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان ۱۳۶۸
- ۶- بدرالزمان، نوبان، نقش پوشش از منظر مردم‌شناسی، مجله رشد علوم اجتماعی ۱۳۸۸
- ۷- فاطمه، سلیمی، پوشش ایرانیان در بستر تاریخ مردم‌شناختی، مجله رشد علوم اجتماعی ۱۳۸۸

فصل ۹: دریا‌های ایران

درس ۱۸: دریا نعمت خداوندی		درس ۱۷: ویژگی‌های دریا‌های ایران	
پدیده‌های مکانی، پراکندگی، رابطه انسان و محیط، حفاظت از منابع، کار و کارآفرینی، بهره‌وری، منابع و نظام‌های اقتصادی، میراث فرهنگی، تنوع شیوه‌های زندگی، مؤسسات اجتماعی	مفاهیم کلیدی	مکان و فضا منابع و فعالیت‌های اقتصادی فرهنگ و هویت نظام اجتماعی	حوزه‌های موضوعی
مهارت‌های کاوشگری: کاوش و بررسی، مشارکت، خلاقیت، برقراری ارتباط، واکنش شخصی ارزش‌ها نگرش‌ها: تمایل به حفاظت از منابع، قدردانی از نعمات الهی			
هدف کلی: هدف شماره ۵ جدول. انتظارات یادگیری: انتظار می‌رود دانش آموزان با یادگیری این درس بتوانند: <ul style="list-style-type: none"> • با موقعیت آب‌های اطراف ایران آشنا شوند و آنها را روی نقشه نشان دهند. • ویژگی‌های دریای خزر، خلیج فارس و عمان را بیان کنند. • درباره اهمیت و نقش خلیج فارس و تنگه هرمز بحث کنند. • مشاغل مربوط به دریا را فهرست کنند. • منابع غذایی مهم دریا‌های شمال و جنوب را دسته‌بندی و مهارت‌های خرید و استفاده از آنها (مثلاً کنسرو ماهی) را بروز دهند. • درباره حفاظت از محیط زیست دریا بحث کنند و راهکارهایی پیشنهاد کنند.			

فصل در یک نگاه

کشور ایران از شمال و جنوب به دریای خزر و خلیج فارس به عنوان دو منبع باارزش اقتصادی و طبیعی و سیاسی محدود می‌شود. در نتیجه بخشی از مردم سرزمین ما، در کنار دریاها زندگی می‌کنند و زندگی آنها به این منابع بستگی دارد. خلیج فارس و تنگه هرمز به دلیل وجود میادین نفتی و همچنین گذرگاه صادرات نفت، یکی از حساس‌ترین مناطق جهان هستند. منابع دریایی چون انواع ماهی‌ها، مروارید و مرجان‌ها، عبور و مرور کشتی‌ها برای بازرگانی و حمل و نقل کالا این مناطق را به مناطق مهم اقتصادی تبدیل کرده است. با توجه به اهمیت استراتژیک و اقتصادی این مناطق، شناخت این مناطق برای هر ایرانی ضرورت دارد.

در این فصل، دانش آموزان با ویژگی‌های دریاهای شمال و جنوب و اهمیت آنها از ابعاد گوناگون آشنا می‌شوند و درباره مصرف مواد غذایی و حفاظت از دریا به عنوان یک منبع مهم مطالبی می‌آموزند.

مواد و وسایل لازم

کتاب درسی، کاربرگ‌ها، نقشه دریای خزر، خلیج فارس و دریای عمان در قطع دیواری و در صورت امکان قطع A4، قوطی کنسرو ماهی، کره جغرافیایی، در صورت امکان عکس و فیلم درباره شیلات، بریده روزنامه درباره دریا، نقشه جهان نما.

ویژگی‌های دریا‌های ایران

مراحل تدریس و ایجاد فرصت‌های یادگیری

پیشنادهایی برای شروع و پیشبرد درس‌ها:

(فضای طرح سؤال را به وجود بیاورید.)

- اگر در سواحل شمال یا جنوب کشور زندگی می‌کنید، بهتر است دانش‌آموزان را به بازدید از خط ساحلی یا مراکز ماهیگیری و کشتیرانی ببرید و درس را در آنجا ارائه کنید، اجازه دهید ابتدا دانش‌آموزان سؤالات خود را مطرح کنند.
- در صورتی که فیلم کوتاه یا تعدادی عکس از زندگی و فعالیت‌های ساحل‌نشینان ایران دارید آنها را در کلاس به نمایش بگذارید و سپس سؤالاتی را مطرح کنید و اجازه دهید آنها نیز پرسش‌های خود را طرح نمایند.
- استفاده از نقشه در این درس الزامی است و تنها به کمک آن می‌توان مطالب را آموزش داد. نقشه‌ای از ایران را به صورت پازل برش بزنید. نقشه در قطع A4 باشد. این پازل‌ها را در اختیار گروه‌ها قرار دهید و از آنها بخواهید پازل‌ها را کنار هم بچسبانند و نام مکان‌ها را روی آن بنویسند. قطعات شما به ویژه باید دریاها را از بدنه اصلی ایران جدا کرده باشد. با هماهنگی قبلی به دانش‌آموزان کمک کنید تا نقشه نسبتاً بزرگی از ایران را بر روی حیاط مدرسه با گچ رنگی ترسیم کنند و اسامی دریای خزر، خلیج فارس، دریای عمان و تنگه هرمز را روی زمین بنویسند. جزایر مهم خلیج فارس را نیز اضافه کنید. سپس اسامی را روی کاغذی بر پشت بعضی دانش‌آموزان نصب کنید و بقیه به آنها کمک کنند که در جای مناسب روی نقشه ایران بایستند.
- کره جغرافیایی یا یک نقشه جهان‌نما در اختیار گروه‌ها بگذارید و بخواهید اقیانوس‌ها و دریاها را به شما نشان دهند و نام ببرند. پرسید فرق اقیانوس، دریا و دریاچه چیست؟
- سپس آنها را به نقشه‌های کتاب ارجاع دهید و بگذارید با انجام فعالیت‌های نقشه‌خوانی، پاسخ سؤال‌های کتاب را بدهند و رودها، جزایر و بنادر را روی نقشه مشخص کنند. سپس اصطلاحات خلیج، تنگه و خور را برای آنها توضیح بدهید و درباره ویژگی‌های این دریاها با آنها گفتگو کنید.

نکته: از نکات عمده در آموزش این درس توجه به فعالیت نقشه‌خوانی و کار با نقشه است. دانش‌آموزان را

ترغیب کنید خلیج فارس، دریای عمان، جزایر، تنگه هرمز و... را روی نقشه نشان دهند.

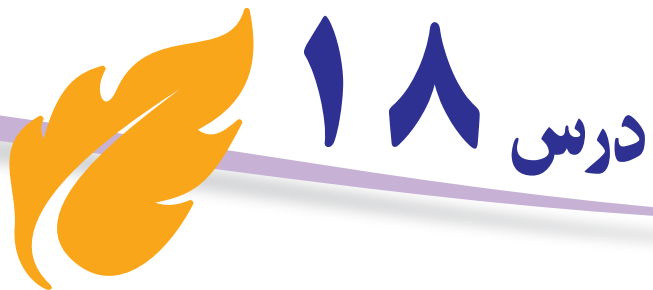
• کاربرگه‌های ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ کتاب کار بهتر است در کلاس تکمیل شوند. در صورتی که از دانش‌آموزان خواسته باشید این کاربرگه‌ها را قبلاً به صورت کپی تهیه کرده باشند، می‌توانید کاربرگه‌های تکمیل شده را از آنها بگیرید و در پوشه کار بگذارید. دانش‌آموزان را راهنمایی کنید که به دقت فعالیت‌های نقشه‌خوانی شامل نوشتن اسامی مکان‌ها روی نقشه و رنگ‌آمیزی آن را انجام دهند.

• با آن که نام خلیج فارس از دیرباز بر روی این دریا بوده و مستندات بین‌المللی فراوان در این زمینه وجود دارد، اما در چند دهه اخیر به تحریک برخی کشورهای عربی و رسانه‌های آنها سعی در تغییر و تحریف نام این خلیج شده است که نه تنها از نظر ایران بلکه از نظر مجامع بین‌المللی نیز قابل قبول نبوده است. در این باره برای دانش‌آموزان توضیح دهید. فعالیت ۱ را باید دانش‌آموزان از طریق پرس و جو انجام دهند و اگر نتوانستند علت را بیابند خودتان آنها را راهنمایی کنید.

روز ۱۰ اردیبهشت سالروز اخراج نیروهای پرتغالی در زمان شاه عباس صفوی، است در این روز سپاهیان ایرانی موفق شدند اشغالگران پرتغالی را از تنگه هرمز بیرون کنند.

• فعالیت ۳ به عنوان یک فعالیت اختیاری مطرح است. این فعالیت را می‌توانید حتی قبل از شروع درس انجام دهید و در حین فرایند تدریس از مدل استفاده کنید. به دانش‌آموزانی که در ساختن مدل با شما همکاری می‌کنند، امتیاز بدهید. مدل را در کلاس یا مناسبت‌های مختلف به عنوان دست‌سازه دانش‌آموزان به نمایش بگذارید.

دریا نعمت خداوندی

• ابتدا از یکی از دانش‌آموزان بخواهید آیه ۹۷ سوره انعام را با صدای خوش تلاوت کند و شما معنی آن را روی تخته بنویسید و دانش‌آموزان را درباره معنی و مفهوم آیه به فکر وادارید.

• دانش‌آموزان را گروه‌بندی کنید. کارت‌ها یا برگه‌هایی را فراهم کنید و به آنها بدهید تا با همفکری یکدیگر آن را تکمیل کنند. پس از تکمیل از آنها بخواهید کارت‌های خود را باهم رد و بدل کنند و هر گروه نتایج کار گروه دیگر را بخواند.

◀ مثال:

نام دریا: خلیج فارس

موقعیت (در کجای ایران قرار گرفته است): جنوب ایران
استفاده از دریا (روی آب، داخل آب، بستر و کف دریا):
روی آب: کشتیرانی برای تفریح، بازرگانی، حمل نفت و...
داخل آب: صید ماهی و...
بستر و کف دریا: استخراج نفت، صید مروارید و صدف و...

اکنون که دانش‌آموزان از طریق همفکری با اهمیت‌های گوناگون دریا آشنایی مقدماتی به‌دست آورده‌اند، فعالیت ۱ و ۲ را انجام دهید و بحث گروهی را اجرا کنید تا دانش‌آموزان بیشتر با اهمیت خلیج فارس و تنگه هرمز آشنا شوند.

● از دانش‌آموزان بخواهید از خانواده‌شان پرسند که بیشتر چه نوع ماهی می‌خرند و مصرف می‌کنند. منابع غذایی دریایی را (دریاهای شمال و جنوب) دسته‌بندی کنید. اگر فیلم و اسلاید درباره تولید و دسته‌بندی خاویار و میگو در اختیار دارید برای بچه‌ها نمایش دهید.

● از دانش‌آموزان بخواهید جلسه آینده یک کنسرو ماهی به کلاس بیاورند. توجه نمایید که در اینجا یک مهارت زندگی آموزش داده می‌شود. اولاً بچه‌ها با خواندن برچسب مشخصات، تاریخ مصرف، طریقه مصرف، محل تولید و ... یاد می‌گیرند که برچسب کالاها را مطالعه نمایند و به‌خصوص تاریخ مصرف را بخوانند. به آنها آموزش دهید که اگر کنسرو ماهی فاسد باشد درب قوطی برآمده و باد کرده می‌شود. همچنین قبل از استفاده از کنسرو باید قوطی را در آب جوش حرارت دهند.

● از دانش‌آموزان بخواهید از روی کتاب بخوانند و سپس فعالیت ۷ را انجام دهند. برای مثال:

۱- کشتی‌سازی ۲- ماهیگیری ۳- کنسروسازی ۴- تعمیر کشتی و قایق ۵- ملوان و کاپیتان کشتی و قایق ۶- انبارداری (در بندرها) ۷- بارگیری و باراندازی (در بندرها) ۸- ماهی‌فروشی ۹- فروش وسایل ماهیگیری ۱۰- فروش وسایل شنا و تفریح ۱۱- صنایع دستی ساخته شده از صدف‌ها

● فعالیت ۸ به منظور پرورش هوش درون فردی و خلاقیت و تفکر طراحی شده است. به‌نظراتی که جالب‌تر و مستدل‌تر ارائه می‌شوند امتیاز بدهید.

● فعالیت ۹ نیز برای آشنایی دانش‌آموزان با مؤسسات و سازمان‌های مربوط به امور دریاها طراحی شده است و اگرچه پاسخ سؤال آسان به‌نظر می‌رسد اما هدف آن است که دانش‌آموزان دریابند در امور مختلف اقتصادی، اجتماعی، سازمان‌ها و نهادهایی وجود دارند که متولی این امور می‌باشند.

نکته: در صورتی که اعضای خانواده یا فامیل و بستگان دانش‌آموزان در مشاغل مربوط به دریا فعالیت می‌کنند از آنها دعوت کنید در کلاس حضور یابند و به پرسش‌های بچه‌ها درباره دریا پاسخ دهند.

● بخش دیگری از این درس مربوط به موضوع حفاظت از دریاها و منابع دریایی است. اگر فیلم یا عکس‌هایی از آلودگی دریاها، مردن پرندگان در سواحل، لکه‌های نفتی روی آب و نظایر آن دارید به کلاس ببرید. در این زمینه می‌توانید از دانش‌آموزان بخواهید اگر در روزنامه‌ها مطالبی راجع به آلودگی دریاها پیدا کردند به کلاس بیاورند. یا خودتان بریده‌هایی از جراید تهیه کنید و به کلاس ببرید و توجه آنها را به موضوع جلب کنید. فعالیت ۱۰ را در کلاس اجرا کنید. ابتدا گفت‌وگویی ترتیب دهید. فعالیت‌هایی که به محیط زیست دریا آسیب می‌رسانند: صید بی‌رویه ماهی، خروج نفت از نفت‌کش‌ها، ورود زباله‌ها و مواد سمی از طریق رودخانه‌ها به دریاها، گردشگری در کنار دریا و ورود زباله‌ها و پلاستیک به دریا و مانند اینها.

بخش الف به منظور پرورش خلاقیت انجام می‌گیرد، دانش‌آموزان علاقه‌مند را آزاد بگذارید تا خودشان طرح یا نقاشی موردنظر را بکشند و پیام جالب و کوتاهی بر روی آن بنویسند. پوستر را در کلاس یا راهروی مدرسه نصب کنید و به آن امتیاز بدهید. این فعالیت را ممکن است فقط دانش‌آموزان علاقه‌مند به کارهای هنری انجام دهند.

در بخش ب به دانش‌آموزان بگویید که مثلاً استاندار ناحیه ساحلی هستند و به این ترتیب اجازه بدهید خود را در مقام یک

مسئول احساس کنند و راهکارهایی برای حفاظت از سواحل و دریا ارائه دهند.

محورها و ابزارهای ارزشیابی: در تعیین محورهای ارزشیابی از این فصل به انتظارات یادگیری این فصل (مندرج در جدول) ابتدای همین کتاب مراجعه نمایید.

فهرست مشاهدات معلم از فعالیت‌های کلاسی دانش‌آموزان، در حین انجام فعالیت‌های کتاب، کار با نقشه، کار با کره جغرافیایی.

انجام کار برگه‌ها،

– برگه خودارزیابی دانش‌آموزان

– فهرست بررسی کارهای تحقیقی، درست کردن پوستر، ارائه پیشنهاد و...

– آزمون‌های کتبی و شفاهی از دانستنی‌های دانش‌آموزان

معرفی منابع برای مطالعه

جغرافیای ۲، رشته نظری سال سوم متوسطه وزارت آموزش و پرورش

ایران‌شناسی، بخش استان‌های ساحلی، تألیف طاهره کریمی، انتشارات سپهر اندیشه

استان‌شناسی سال دوم دبیرستان (استان‌های ساحلی) وزارت آموزش و پرورش، استان‌شناسی مازندران، گلستان، گیلان، هرمزگان، خوزستان و سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۰ و ۹۱

www.anobanini.ir سایت جامع گردشگری ایران

خلیج فارس، سیروس غفاریان، انتشارات مدرسه ۱۳۸۸

زیر دریا چیست؟ مریم جلالی، انتشارات مدرسه ۱۳۸۵

تنگه هرمز، غلامرضا رحیمی، دفتر پژوهش‌های فرهنگی ۱۳۸۳

محیط زیست دریای خزر، حسین موسویان، مرکز پژوهش‌های روابط بین‌الملل ۱۳۸۰.

کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، شماره ۱۶۷، ویژه‌نامه دریای خزر، فروردین ۱۳۹۱.

فرهنگ جغرافیا، منصور ملک‌عباسی، انتشارات محراب قلم – ۱۳۸۹.

خلیج فارس، دکتر ناصر تکمیل‌همایون، مجموعه از ایران چه می‌دانم؟ دفتر پژوهش‌های فرهنگی، چاپ سوم، ۱۳۸۱.

دانستنی‌های معلم

روز ملی خلیج فارس

در تاریخ ایران ۱۰ اردیبهشت روز ملی خلیج فارس تعیین شده و در تقویم رسمی کشور این روز را که مصادف است با اخراج پرتغالی‌ها از تنگه هرمز، گرامی می‌دارند، در سال ۱۶۲۱ میلادی سپاهیان شاه‌عباس صفوی توانست اشغال‌گران پرتغالی را از تنگه هرمز بیرون نماید. به این ترتیب این اقدام که موجب شکست امپراتوری پرتغالی‌ها شد آن قدر مهم بود که موجب شد انگلیسی‌ها نیز حاکمیت ایران را بر خلیج فارس به رسمیت بشناسند. شورای عالی انقلاب فرهنگی و دولت جمهوری اسلامی نیز براساس مصوبه‌ای در تیرماه ۱۳۸۴ این روز را به عنوان روز ملی خلیج فارس رسمیت بخشیدند.

سازمان شیلات جمهوری اسلامی ایران

سازمان شیلات جمهوری اسلامی ایران یک مؤسسه دولتی و وابسته به وزارت جهاد کشاورزی بوده و از اهداف و وظایف مهم آن برنامه‌ریزی و نظارت برای بهره‌برداری پایدار از ذخایر و منابع آبی کشور می‌باشد (مصوبه ۱۳۷۴/۶/۱۴). حفظ منابع دریایی، بازسازی ذخایر، بهسازی محیط زیست آبریزان - آبهای تحت حاکمیت جمهوری اسلامی ایران و نیز ترغیب و حمایت از تعاونی‌ها و اتحادیه‌های مرتبط با صید و پرورش آبریزان، با رعایت قانون حفظ و بهره‌برداری از منابع آبریزان از جمله وظایف سازمان شیلات جمهوری اسلامی ایران است.

سازمان بنادر و کشتیرانی جمهوری اسلامی ایران www.Pmo.in

سازمان بنادر و دریانوردی جمهوری اسلامی ایران یکی از سازمان‌های دولتی ایران است که به امور بنادر و دریانوردی در این کشور می‌پردازد این اداره به ایجاد و تکمیل ساختمان‌ها و تأسیسات و تعمیرگاه‌های دریایی پرداخته و امور تهیه و تنظیم و اجرای مقررات بندری، دریایی، کشتیرانی و اداره امور تخلیه و بارگیری در بنادر کشور، اعطای گواهینامه را برعهده دارد، اخیراً نام این سازمان به سازمان بنادر و دریانوردی تغییر کرده است.

خاویار ایران

دریای خزر بیش از ۹۰٪ ذخایر خاویار جهان را تأمین می‌کند. خاویار صادراتی ایران «خاویار طلایی» با طعم و عطر بی‌نظیر، بیشتر در منطقه میانکاله سواحل ساری تا خلیج حسینقلی تأمین می‌گردد. ماهی خاویاری بلوک (فیل ماهی)، آسترا (تاس ماهی)، ماهی خاویاری سورگا (اوزون برون) از معروف‌ترین ماهی‌های خاویاری دریای خزر هستند، مصرف خاویار برای مقابله یا بیماری‌های قلبی و افسردگی تجویز می‌شود.

خلیج فارس و دریای عمان

خلیج فارس، آبراهی است در امتداد دریای عمان که بین کشور ایران و عربستان قرار گرفته است. مساحت آن ۲۳۸۶۰۰ کیلومتر مربع و سومین خلیج بزرگ جهان است. این خلیج به وسیله تنگه هرمز به دریای عمان و آب‌های آزاد جهان مرتبط است. دریای عمان نیز پهنه بزرگ آبی است که در شرق تنگه هرمز قرار گرفته است و بخش اعظم ساحلی جنوبی ایران را تشکیل می‌دهد. طول ساحل ایران در دریای عمان ۷۸۴ کیلومتر است حداکثر درجه حرارت آن ۳۳ درجه و در دی ماه به حدود ۲۰ درجه تقلیل می‌یابد، مساحت این دریا حدود ۹۰۳ هزار کیلومتر مربع است. این پهنه آبی، خلیج فارس ایران را به اقیانوس هند متصل می‌کند.

دریای خزر

دریاچه خزر (کاسپین) به دلیل این که بزرگترین دریاچه جهان است در اصطلاح به آن دریا می‌گویند. ساحل جنوبی آن به ایران ختم می‌شود و از شمال به روسیه، و در غرب آن جمهوری آذربایجان و از شرق به ترکمنستان و قزاقستان محدود می‌گردد. از منابع مهم آن ذخایر نفت و گاز موجود در زیر بستر و همچنین انواع ماهی‌های خاویاری و غیرخاویاری است. در طول تاریخ این دریا به نام‌های دریای قزوین، گیلان، آبسکون، دیلم، هیرکانی، مازندران و گرگان و ... نامیده شده است.

مساحت آن که به دلایل مختلف کم و زیاد می‌شود، بین ۳۷۰ تا ۴۲۰ هزار کیلومتر مربع متغیر است. ارتفاع آب آن ۲۶ متر پایین‌تر از سطح آب‌های آزاد جهان است.

عمق آن از شمال به جنوب افزایش یافته و در نزدیکی ایران به ۱۰۲۵ متر می‌رسد، و خطوط ساحلی آن بالغ بر ۶۵۰۰ کیلومتر است.

تنگه هرمز

آبراهی که به شکل خمیده میان دو دریای عمان خلیج فارس قرار گرفته و ۲ پهنه خشکی بزرگ، فلات ایران و شبه جزیره عربستان را از هم جدا می کند به تنگه هرمز معروف است.

طول خط مرزی ایران و کشور عمان که به نوعی طول این تنگه را نشان می دهد، به حدود ۲۰۲ کیلومتر می رسد. وسیع ترین بخش این آبراهه، ۸۴ کیلومتر و باریکترین قسمت آن حدود ۳۳/۶ کیلومتر عرض دارد. این تنگه به لحاظ عبور صدها کشتی حامل انرژی در روز، از اهمیت خاصی برخوردار است.

مساحت جزایر ایرانی خلیج فارس

ردیف	نام جزیره	مساحت (کیلومتر مربع)	ردیف	نام جزیره	مساحت (کیلومتر مربع)
۱	قشم	۱۴۶۴/۲	۱	تنب کوچک	۱/۳
۲	هرمز	۴۲	۱۱	فاروران	۷/۷
۳	هنگام	۳۱/۵	۱۲	لارک	۵
۴	لاوان	۷۶/۸	۱۳	فارسی	۳/۳
۵	کیش	۸۸/۲	۱۴	فارور	۲۸
۶	هندورابی	۲۲	۱۵	شیدوار	۱
۷	ابوموسی	۱۱/۹	۱۶	عباسک	۱۴/۸
۸	سیری	۱۶/۵	۱۷	خارک	۲/۷
۹	تنب بزرگ	۱/۵	۱۸	خارکو	۳/۲

منبع: مساحت و طول مرزهای ایران، سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۹

فصل ۱ ♦ : ایران و همسایگان

درس ۲۰ : مطالعه مروری		درس ۱۹ : همسایگان ما	
پدیده‌های مکانی، رابطه انسان و محیط، تعلق و هویت، میراث فرهنگی، تنوع شیوه‌های زندگی، حقوق و قوانین	مفاهیم کلیدی	فضا و مکان فرهنگ و هویت نظام اجتماعی	حوزه‌های موضوعی
<p>مهارت‌های کاوشگری: کاوش و بررسی، مشارکت، خلاقیت، واکنش شخصی و اظهارنظر ارزش‌ها و نگرش‌ها: احترام به سایر ملل، حمایت از مستضعفان، علاقه‌مندی به معرفی و شناساندن کشور خود به دیگران</p>			
<p>اهداف کلی: هدف شماره ۶</p> <p>انتظارات یادگیری: انتظار می‌رود دانش‌آموزان با یادگیری این درس بتوانند:</p> <ul style="list-style-type: none"> • اهمیت مرز را بشناسند و انواع مرزها را روی نقشه نمایش دهند. • شرایط و چگونگی ورود و خروج از کشور را بنویسند و مقررات آن را بیان نمایند. • شباهت‌ها و تفاوت‌های ما و کشورهای همسایه را ثبت و مقایسه نمایند. • دلایل خود برای سفر به یک کشور همسایه را بیان کنند. • نامه‌ای به دوست فرضی در کشور همسایه بنویسند و کشور خود را معرفی کنند. • درباره کشورهای همسایه از منابع مختلف اطلاعاتی گردآوری کنند و نمایش دهند. 			

فصل در یک نگاه

جمهوری اسلامی ایران بعد از چین و روسیه بیشترین تعداد همسایگان (۱۵ کشور) را دارد که از این تعداد با ۸ کشور از طریق دریا و ۷ کشور از طریق خشکی همسایه می‌باشد. به‌طور کلی مرز ابزار پایه و اولیه قلمرو حاکمیتی یک دولت سرزمین است. و مفهوم مرز برای اثبات حاکمیت و روابط آن با کشورها و دولت‌های دیگر لازم و ضروری است. در این فصل دانش‌آموزان با مفهوم و اهمیت و انواع مرز آشنا می‌شوند و با بررسی برخی ویژگی‌های کشورهای همسایه به مقایسه آنها می‌پردازند.

مواد و وسایل لازم

کتاب درسی، کاربرگ‌ها، نقشه ایران و کشورهای همسایه، در صورت امکان تصاویری از کشورهای همسایه، فیلم و کتاب‌های آموزشی مربوط

همسایگان ما

مراحل تدریس و ایجاد فرصت‌های یادگیری

پیشنادهایی برای شروع و پیشبرد درس‌ها:

(فضای طرح سؤال را به وجود بیاورید.)

- در صورت امکان با رعایت نکات ایمنی دانش‌آموزان را به پشت بام مدرسه برده و از بالا، دیوارهای منازل و مدرسه، پرچین باغ‌ها، حصارها را به عنوان وجود سرزمین، زمین‌ها و خانه‌های مختلف به دانش‌آموزان نشان بدهید و علت این مرزبندی را سؤال کنید.
  - از دانش‌آموزان بپرسید اگر خانه‌ها فاقد دیوار بود چه اتفاقی می‌افتاد؟ چرا برای ورود به کلاس دیگر یا خانه همسایه در می‌زنیم و اجازه می‌گیریم؟ بعد از دانش‌آموزان بخواهید درباره مرز بین کشورها هر سؤالی دارند، بپرسند. به کسانی که سؤال بیشتری طرح می‌کنند امتیاز بدهید. سؤالات را روی تخته بنویسید.
  - از دانش‌آموزی بخواهید با ایفای نقش یک خلبان که از روی چند کشور عبور می‌کند با برج مراقبت تماس بگیرد و درخواست ورود به کشور دیگر کند. به این ترتیب دانش‌آموزان را با مفهوم مرز زمینی و مرز هوایی آشنا کنید.
  - از دانش‌آموزان بخواهید کاربرگ شماره ۲۴ را در کلاس کامل کنند. آنها باید ابتدا روی همه مرزها را پررنگ کنند. نام رودخانه‌های مرزی را بنویسند و طول مرزها را مقایسه کنند. روی همین کاربرگ تعداد کشورهای همسایه را بشمارند و نام آنها را بنویسند.
- جدول را کامل کنید

۷ کشور: پاکستان، افغانستان، ترکیه، عراق، ارمنستان، آذربایجان، ترکمنستان	همسایگان خشکی ایران
۸ کشور: کویت، عربستان، بحرین، قطر، امارات متحده، عمان، روسیه، قزاقستان	همسایگان دریایی ایران

در این بخش می‌توانید پاسپورت (گذرنامه) خودتان را به کلاس ببرید و به بچه‌ها نشان بدهید. و زمینه را برای آموزش مفهوم روادید (ویزا) و اجازه خروج و... فراهم نمایید.

برای آموزش ویژگی‌ها و اشتراک ما با همسایگان از آلبوم عکس و اسلاید و همچنین بیان خاطرات استفاده کنید. معمولاً برخی از دانش‌آموزان به سفرهای زیارتی رفته‌اند و ممکن است خاطراتی از این سفرها داشته باشند.

فعالیت ۳- به منظور ظهور خلاقیت و واکنش فردی و اظهار نظر دانش‌آموز طراحی شده است.

پاسخ فعالیت ۴- زیرا کشور ایران در گذشته خیلی پهناور بوده است و بعضی از کشورهای امروزی را هم شامل می‌شده است.

مطالعه موردی

یکی از روش‌های مورد استفاده در آموزش مباحث جغرافیایی، مطالعه موردی است. به این معنا که برای شناخت یک پدیده، دانش‌آموز چند نمونه را مطالعه می‌کند تا به ابعاد مختلف آن موضوع پی ببرد و بتواند آموخته‌های خود را تعمیم دهد یا روش مطالعه موارد مشابه را یاد بگیرد.

در این درس، هدف حفظ کردن دانستنی‌ها و اطلاعات مربوط به کشورها نیست. بلکه دانش‌آموزان با استفاده از اطلاعات متن و تصاویر به مقایسه کشورهای همسایه می‌پردازند و کتاب یک منبع کاوشگری تلقی می‌شود.

در این زمینه به مطالعه موردی کتاب بسنده نکنید. فعالیت شماره (۲) کتاب را انجام دهید. دانش‌آموزان را راهنمایی کنید تا با مراجعه به منابع مختلف اطلاعاتی درباره کشورهای همسایه جمع‌آوری کنند. به هر گروه از دانش‌آموزان مطالعه یک کشور همسایه را سفارش دهید. سپس از آن‌ها بخواهید کار تحقیق خود را در قالب یک روزنامه دیواری ارائه کنند. نمایشگاهی از آثار دانش‌آموزان ترتیب دهید.

مقایسه افغانستان و ترکیه

تفاوت‌ها	شباهت‌ها
۱- ترکیه به دریا راه دارد اما افغانستان به دریا راه ندارد	۱- هر دو کشور دارای کوه‌های مرتفع هستند
۲-	۲- هر دو کشور مسلمان هستند
	۳-
	۴-

– از دانش‌آموزان بخواهید با توجه به اطلاعات نقشه‌ها و متن کتاب ناهمواری‌ها، آب و هوا، پوشش گیاهی، شهرها، روستاها، بناهای تاریخی، زبان، جمعیت و ... را مقایسه کنند.

– کاربرگه ۲۵ به منظور پرورش مهارت‌های نوشتاری و مکاتبه و همچنین پرورش روحیه تعلق به میهن طراحی شده است. البته در این زمینه تفاوت‌های فردی را هم در نظر بگیرید. از بچه‌ها بخواهید مجسم کنند می‌خواهند کشور خود را به یک دوست خارجی بشناسانند. چگونه ایران را معرفی می‌کنند. نوشته‌های دانش‌آموزان را جمع‌آوری و مطالعه کنید. غلط‌های نگارشی و غلط‌های علمی را تذکر دهید تا اصلاح شوند.

- محورها و ابزارهای ارزشیابی: برای تعیین محورهای ارزشیابی در این فصل می‌توانید از اهداف و انتظارات یادگیری این فصل (مندرج در ابتدای همین فصل) استفاده کنید.
- فهرست مشاهده از انجام فعالیت‌های کلاس

- کاربرگ‌ها
- آزمون کتبی یا شفاهی
- فعالیت‌های نقشه‌خوانی روی کاربرگ‌ها
- فهرست بررسی کارهای تحقیقی (گردآوری اطلاعات درباره کشورهای همسایه، روزنامه دیواری و...)

معرفی منابع برای مطالعه

- ۱- مترجم داود خاتمی، سرزمین و مردم پاکستان، انتشارات وزارت فرهنگ و آموزش عالی ۱۳۶۸
- ۲- مترجم مرتضی اسعدی، سرزمین و مردم افغانستان، انتشارات وزارت فرهنگ و آموزش عالی ۱۳۶۸
- ۳- مترجم محسن محسنیان، گذرگاه افغانستان، انتشارات آستان قدس رضوی ۱۳۶۵
- ۴- نویسنده، زیبا فرزین نیا، پاکستان، وزارت امور خارجه دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی ۱۳۷۶
- ۵- جغرافیای سال سوم دبیرستان وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۹۰ (مبحث مرز)
- ۶- تعلیمات اجتماعی سال پنجم ابتدایی، وزارت آموزش و پرورش ۱۳۹۰ (کشورهای همسایه)
- ۷- نقشه‌های کشورهای همسایه، مؤسسه گیتاشناسی، سال‌های ۹۰-۱۳۸۰
- ۸- منصور، ملک‌عباسی، فرهنگ جغرافی مدرس، مؤسسه انتشاراتی محراب قلم ۱۳۸۹
- ۹- مساحت و طول مرزهای جمهوری اسلامی ایران، سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح ۱۳۹۰

دانستنی‌های معلم

مرزهای ایران

مرزهای ایران به دو بخش مرزهای سیاسی و مرزهای طبیعی تقسیم می‌شود. در حال حاضر طول مرزهای کشور جمهوری اسلامی ایران ۸۵۷۴ کیلومتر می‌باشد که از این مقدار ۳۹۶۵ کیلومتر مرز خشکی، ۲۰۴۵ کیلومتر مرز رودخانه‌ای، دریاچه‌ای و باتلاقی و ۲۵۶۴ کیلومتر آن نیز مرز دریایی است.

در جاهایی که رودخانه‌ای مرز بین دو کشور است، از «تالوگ» و یا خط عمیق‌ترین نقاط رودخانه برای تعیین مرز استفاده می‌شود.

ایران با کشورهای جنوب خلیج فارس از طریق پهنه دریایی خلیج فارس ارتباط دارد. لذا تحدید حدود مرزها براساس کنوانسیون حقوق دریاها صورت می‌پذیرد. در تعیین مرزهای دریایی و توافق بر سر آنها از معیارهایی چون خط مبدأ (پست‌ترین حد جزر در ساحل) آب‌های داخلی (آب‌هایی که پشت خط مبدأ قرار گرفته‌اند) آب‌های سرزمینی (اولین منطقه به سمت دریا از خط مبدأ که عرض آن ۳ تا ۱۲ مایل دریایی است) منطقه نظارت و فلات قاره استفاده می‌شود که هر یک توضیحات مفصل دارند و برای اطلاع بیشتر می‌توانید به منابعی که در پایان فصل معرفی شده‌اند و کتاب‌های جغرافیای سیاسی مراجعه کنید.

طول مرزهای ایران

ردیف	نوع مرز	طول مرز (کیلومتر)
۱	مرزهای خشکی	۳۹۶۵
۲	مرزهای آبی	۲۴۵
۳	مرزهای دریایی	۲۵۶۴

مجموع طول کل مرز ۸۵۷۴

منبع: مساحت و طول مرزهای جمهوری اسلامی ایران، سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح ۱۳۹

فصل ۱۱ : ایستادگی در برابر بیگانگان

درس ۲۲ : مبارزه مردم ایران با استعمار		درس ۲۱ : استعمار چیست؟	
تحول، پیشرفت و تداوم، مدارک و شواهد پراکندگی پدیده‌های مکانی تعلق و هویت، میراث فرهنگی	مفاهیم کلیدی	زمان، تداوم و تغییر مکان و فضا فرهنگ و هویت	حوزه‌های موضوعی
<p>مهارت‌های کاوشگری: کاوش و بررسی، مشارکت، برقراری ارتباط، خلاقیت، واکنش شخصی و اظهارنظر ارزش‌ها و نگرش‌ها: میهن‌دوستی، احساس تعلق و افتخار به بزرگان و مبارزان با استعمار</p>			
<p>اهداف کلی: اهداف ۱۱، ۷ و ۱۹ انتظارات یادگیری: انتظار می‌رود دانش‌آموزان با یادگیری این درس بتوانند:</p> <ul style="list-style-type: none"> • علل و عوامل ظهور پدیده استعمار و استعمارگری را نشان دهند. • از طریق مطالعه و بررسی شواهد، اهداف و روش‌های استعمارگران را بیابند و بررسی کنند. • از منابع مختلف درباره یکی از شخصیت‌هایی که با استعمار مبارزه کرده‌اند، اطلاعاتی گردآوری کنند. • درباره دخالت بیگانگان در کشور، اظهارنظر و نگرش خود را بیان کنند. • روی نقشه، بخش‌هایی از ایران را که به موجب قراردادهای استعماری جدا شده‌اند، نشان دهند. 			

فصل در یک نگاه

یکی از موضوعات مهم تاریخی، اجتماعی و سیاسی جهان در سده‌های اخیر، ظهور پدیده استعمار و استعمارگری و انواع آن (استعمار کهنه و نو) بوده است. این پدیده، تأثیرات زیادی بر ملل مختلف دنیا از ابعاد مختلف داشته است. دانش‌آموزان در فصل شکوفایی علوم و فنون در دوره اسلامی، درمی‌یابند که در دوره‌ای که مسلمانان در علوم و فنون پیشرفت کرده بودند، اروپا در جهل و تاریکی به سر می‌برده است. (قرون وسطی) در این فصل دانش‌آموزان می‌آموزند که با ظهور تغییر و تحولاتی در اروپا، آنها به سایر سرزمین‌های دنیا سفر می‌کنند و با غارت منابع طبیعی و انسانی، ملل دیگر را به استعمار خود درمی‌آورند. استعمارگران به شیوه‌های گوناگون عمل می‌کنند و در کشور ما نیز نفوذ داشته‌اند. از سوی دیگر از بین مردم، همواره شخصیت‌هایی ظهور کرده‌اند که با سیاست‌های استعماری مخالفت نموده، در این راه حتی جان خود را از دست داده‌اند. دانش‌آموزان در این فصل با مطالعه و بررسی مبارزات این قهرمانان، به الگو قرار دادن ویژگی‌های این شخصیت‌ها و پی بردن به ضرورت و لزوم دفاع از حقوق کشور خود ترغیب می‌شوند.

مواد و وسایل لازم

کتاب درسی، کاربرگ‌ها، کتاب‌های آموزشی منتشر شده در مورد شخصیت‌های مبارز دینی و ملی کشورمان متناسب با سطح مخاطبان، فیلم‌ها و سریال‌های مربوط به موضوع استعمار و مبارزات ضداستعماری در ایران، تصاویر شخصیت‌های مبارز، نقشه و کره جغرافیایی.

استعمار چیست؟

مراحل تدریس و ایجاد فرصت‌های یادگیری

پیشنادهایی برای شروع و پیشبرد درس‌ها:

(فضای طرح سؤال را به‌وجود بیاورید.)

• برای شروع درس ممکن است کلمه استعمار را روی تخته بنویسید و از دانش‌آموزان بخواهید هر چه به ذهنشان آمد (روش بارش مغزی) بگویند. پاسخ‌ها را یادداشت کنید.
از بچه‌ها بخواهید اگر مصداق‌هایی از استعمار یا استعمارگری را در کتاب‌ها خوانده‌اند یا در فیلم‌ها دیده‌اند بیان کنند. پاسخ‌ها را جمع‌بندی کنید.

• این درس با درس ۹ و ۱۰ پیشرفت‌های علمی مسلمانان پیوند نزدیکی دارد. برای اینکه دانش‌آموزان با ریشه‌های تاریخی استعمار آشنا شوند آنها را به زمان عقب ببرید و درس ۹ و ۱۰ را مرور کنید و بگویید در دوره‌ای که مسلمانان پیشرفت‌های زیادی کرده بودند، اروپا در جهل و تاریکی به سر می‌برد اما بعدها تحولاتی در اروپا به وقوع پیوست. (البته در این درس به واژه‌های قرون وسطی و رنسانس اشاره نشده است و دانش‌آموزان در سال‌های آینده با این اصطلاحات تاریخی آشنا می‌شوند) این تحولات ناشی از انتقال علوم و فنون مسلمانان به اروپا، رونق تجارت و بازرگانی (ظهور طبقه بورژوا در مقابل فتودال‌ها) و زندگی شهرنشین، تحولات علمی و هنری و اکتشافات جغرافیایی بوده است.

• کره یا نقشه جغرافیایی را به کلاس ببرید و از دانش‌آموزان بخواهید بر قدیم (آسیا، اروپا، افریقا) و بر جدید (امریکا و استرالیا) را روی کره یا نقشه نشان بدهند.

درباره این که چهارصد سال پیش انسان‌ها از سایر مناطق کره زمین اطلاع نداشتند صحبت کنید و سپس از آنها بخواهید مسیرهای کشتیرانی (با توجه به تحولات دریانوردی) را روی نقشه نشان دهند و کشورهای پیشگام را نام ببرند.

• از دانش‌آموزان بخواهید صفحات ۱۰۸ و ۱۰۹ کتاب را بخوانند و اطلاعات متن به منزله منبع کاوشگری و انجام فعالیت‌های ۱ و ۲ محسوب می‌شود و دانش‌آموزان با تکمیل کاربرگ شماره ۲۶ یعنی نمودار علت و معلولی، علل حرکت اروپاییان به سرزمین‌های جدید و ظهور پدیده استعمار را بیان می‌کنند.

• برای تدریس بخش نفوذ استعمار در ایران بهترین روش بحث گروهی است. دانش‌آموزان را گروه‌بندی کنید تا ابتدا نمونه امتیازات و دخالت‌های بیگانگان در کشور را که در کادری آمده است، مطالعه کنند. دانش‌آموزان را از طریق بحث گروهی به یافتن پاسخ سؤالات فعالیت ۳ ترغیب کنید. استعمارگران برای غارت منابع و معادن کشورها از جمله ایران نقشه می‌کشیدند. روسیه و انگلیس بیشتر در امور ایران دخالت می‌کردند و دخالت‌های آنها منجر به جلوگیری از پیشرفت کشور می‌شد. به این عامل خارجی (استعمار) عامل داخلی (استبداد شاهان) نیز کمک می‌کرد.

مبارزه مردم ایران با استعمار

- موضوع اصلی این درس آشنایی دانش‌آموز با سرگذشت برخی قهرمانان مبارزه با استعمار در ایران است. و همان‌طور که ملاحظه می‌کنید مطالب مربوط به این شخصیت‌ها در کادری با برچسب «مطالعه برای انجام فعالیت» نوشته شد. زیرا هدف اصلی به‌خاطر سپردن جزئیات زندگی این شخصیت‌ها نیست، بلکه هدف آن است تا بچه‌ها با مطالعه شرح حال این مبارزان و ویژگی‌های آنان، انسان‌های فداکار و بزرگ را الگو قرار بدهند و از سوی دیگر دفاع از میهن و استقلال آن، به ارزشی که در روح و جان آنان جای گرفته، بدل شود. دانش‌آموزان را گروه‌بندی کنید و اجازه بدهید هر گروه متن را مطالعه کنند.
- مطالب مربوط به سرگذشت امیرکبیر، میرزا کوچک‌خان جنگلی، رئیس‌علی دلواری، دکتر مصدق و آیت‌الله کاشانی را به‌عنوان منبع کاوشگری تلقی نموده و از پرسش از جزئیات آنها خودداری کنید.

نکته: در این درس تنی‌چند از شخصیت‌هایی که با استعمار مبارزه کرده‌اند معرفی شده‌اند، اما شما می‌توانید

شخصیت‌های دیگری منجمله قهرمانان استان محل زندگی خود را نیز به دانش‌آموزان معرفی کنید.

فعالیت شماره ۲ بخش ب به همین منظور طراحی شده است.

پاسخ فعالیت ۳- زیرا امیرکبیر می‌خواست ایران به کشورهای خارجی وابسته نباشد و روی پای خود بایستد و در صنعت پیشرفت کند.

(درباره این موضوع در بخش دانستنی‌های معلم توضیحات بیشتری داده شده است.)

فعالیت ۵- سخنان امام (ره) در این زمینه زیاد است. برای مثال جمله معروف (امریکا هیچ غلطی نمی‌تواند بکند).

فعالیت ۶- زیرا ملی شدن نفت یک واقعه مهم برای کشور ما است و در این روز ملت ایران توانسته است دست بیگانگان را از منابع نفتی‌اش کوتاه کند.

توجه کنید که فعالیت ۴ یعنی کاربرگ شماره ۲۷ به این منظور طراحی شده که دانش‌آموزان قلمرو کنونی و قلمرو قبلی ایران را مقایسه کنند و بدانند بخش‌هایی از ایران به موجب قراردادهای استعماری از ایران جدا شده است.

محورها و ابزارهای ارزشیابی: محورهای ارزشیابی از این فصل همان اهداف و انتظارات مندرج در جدول ابتدای فصل است.

• فهرست مشاهده از فعالیت‌های داخل کلاس

(طرح پرسش، بحث گروهی، اظهارنظر، همکاری با گروه و...)

- فهرست بررسی کارهای تحقیقی و سایر تکالیف ...
- کاربرگ‌ها
- آزمون کتبی و شفاهی

معرفی منابع برای مطالعه

- ۱- نبرد رئیس علی دلواری، بهمن پگاه راد، انتشارات سوره، مهر ۱۳۸۷
- ۲- مجموعه چلچراغ، انتشارات مدرسه، سال ۱۳۹۱
- ۳- مجموعه چهره‌های درخشان، تهران، انتشارات مدرسه (امیرکبیر و ستارخان و...)
- ۴- ایران در دوره سلطنت قاجار، علی اصغر شمیم، ناشر شرکت چاپ و انتشارات علمی، چاپ اول ۱۳۴۲ و چاپ سوم ۱۳۷۱

دانشنی‌های معلم

امیرکبیر و تأسیس کارخانه^۱

آغاز پایه‌گذاری صنعت ماشینی در ایران را می‌توان به زمان صدارت امیرکبیر مربوط دانست. در باب ترویج صنایع در ایران، امیرکبیر معتقد بود که صنایع جدید اروپا را باید با احداث کارخانجات در خود ایران رواج داد و به عبارت دیگر احتیاجات مادی جدید را که از لوازم تمدن تازه اروپا می‌باشد در داخل کشور فراهم نمود. او ضمناً تشویق صنایع ملی را جزء اساسی برنامه اقتصادی خود قرار داده بود و از کارخانه‌هایی که به اهتمام وی احداث گردید دو کارخانه شکرسازی در شهر ساری بود که شکر مازندران را تصفیه می‌کرد. کارخانه بلورسازی در تهران و قم و اصفهان در سال ۱۲۶۷ ق، کارخانه چینی‌سازی در اراک، تهران و شهر قم، کارخانه کاغذسازی در بیرون دروازه دولت که کاغذ مرغوبی به نام کاغذ امیری تولید می‌کرد. کارخانه ریسمن‌ریسی بزرگی به طول و عرض ۶۰ ذرع در تهران و کارخانه چلواریافی در راه تهران به شمیران. (چارلز میسوی ۱۳۶۲ به نقل از فریدون آدمیت، ص ۴۵۴) میرزا تقی‌خان برای بسط صنایع اروپایی در ایران جمعی از هنرمندان و صنعتگران را در سال ۱۲۶۷ هـ.ق تحت سرپرستی حاج میرزا محمد تاجر تبریزی به مسکو به پترز بوغ روانه ساخت تا در آنجا آموزش ببینند. میرزا تقی‌خان در تهیه صنایع خارجه در ایران کوشا بود و از آن جمله ساختن سماور و کالسکه می‌باشد که به همت وی تهیه و در ایران رواج گرفت. امیرکبیر نه تنها تولید صنایع خارجه را در ایران متداول کرد بلکه علاقه بی‌حد به توسعه و رونق دادن صنایع ملی ایران داشت. اما سرانجام تلاش‌های امیرکبیر، صدراعظم دورانیش و وطن‌خواه ایران در جهت حمایت از یک اقتصاد ملی و بورژوازی ایران نیز به جایی نمی‌رسد و تأثیرات آن به سرعت محو می‌شود. (آدمیت ۱۳۴۴ ص ۳۸۸) متأسفانه پس از قتل امیرکبیر و تداوم استبداد و خودکامگی زمامداران و نفوذ استعمارگران، بیشتر تلاش‌های مربوط به توسعه صنعتی کشور مجدداً با شکست مواجه گردید.

۱- فلاحیان، ناهید، تحلیل نقش روندهای صنعتی شدن در شکل‌گیری فضایی مجموعه شهر تهران، پایان‌نامه دوره دکترا، ۱۳۸۴، دانشگاه تهران، دانشکده جغرافیا

فصل ۱۲ : آزادی خرمشهر

درس ۲۳: خرمشهر در جنگال دشمن		درس ۲۴: خرمشهر در دامان میهن	
حوزه‌های موضوعی	نظام اجتماعی فرهنگ و هویت مکان و فضا زمان، تداوم و تغییر	مفاهیم کلیدی	تحول، پیشرفت، تداوم، علت‌ها و معلول‌ها، حفاظت از محیط تعلق و هویت مسئولیت‌ها، تکالیف، نقش‌ها و گروه‌ها، حقوق
مهارت‌های کاوشگری: کاوش و بررسی، مشارکت، خلاقیت، برقراری ارتباط، واکنش شخصی و اظهارنظر ارزش‌ها و نگرش‌ها: میهن‌دوستی، روحیه دفاع از میهن و تمامیت ارضی کشور، قدردانی از شهدا و ایثارگران			
اهداف کلی: اهداف ۸ و ۱۹ انتظارات یادگیری: انتظار می‌رود دانش‌آموزان با یادگیری این درس بتوانند: <ul style="list-style-type: none"> با مراجعه به تقویم روز فتح خرمشهر و هفته دفاع مقدس را بیابند. روی نقشه، مرزهای غربی ایران و خطوط جنگ تحمیلی را معین کنند. علل و عوامل جنگ تحمیلی را بیان کنند. احساس خود را نسبت به شهدا و ایثارگران و دفاع از کشور بیان کنند. با بررسی شواهد و مدارک (مثلاً بیانات امام (ره)) دفاع مقدس را تحلیل کنند. روی خط زمان برخی وقایع دفاع مقدس را نشان دهند.			

فصل در یک نگاه

جنگ امر خوشایندی نیست و عموم انسان‌ها آن را دوست ندارند و مخالف وقوع جنگ هستند اما به همان اندازه که جنگ عملی ناخوشایند است دفاع امری عقلانی و پسندیده است. دفاع از سرزمین و اعتقادات زمینه بروز دلاوری جوانان را فراهم می‌سازد و باعث گسترش اخلاق جوانمردانه و روحیه سلحشوری و از خودگذشتگی می‌شود. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، کشور ما از یک نظام وابسته به قدرت‌های بیگانه به نظامی مستقل مبدل شد و در چنین شرایطی مورد تهاجم وسیع قرار گرفت. هشت سال دفاع مقدس دستاوردهای فراوانی به جای گذاشت که یکی از آنها ترویج فرهنگ ایثار و شهادت بوده است. در این فصل دانش‌آموزان با علل و عوامل جنگ تحمیلی و اشغال و آزادسازی خرمشهر (به‌عنوان یکی از مظاهر پایداری و مقاومت ایران) آشنا می‌شوند و ضرورت‌های دفاع و قدردانی از ایثارگران را تحلیل و تمرین می‌کنند.

مواد و وسایل لازم

کتاب درسی، کاربرگه ۲۸ و فیلم‌ها و کتاب‌های آموزشی که در مورد جنگ تحمیلی، اشغال و آزادی خرمشهر و یا زندگینامه شهید جهان‌آرا و سایر شهدا به چاپ رسیده قابل استفاده هستند.

خرمشهر در چنگال دشمن

مراحل تدریس و ایجاد فرصت‌های یادگیری

پیشنادهایی برای شروع و پیشبرد درس‌ها:

(فضای طرح سؤال را به وجود بیاورید.)

- برای شروع و ایجاد انگیزه می‌توانید از روش‌های مختلف استفاده کنید.
- در مناطق نزدیک به مناطق جنگی می‌توانید اردو و بازدید از آثار به‌جای مانده از جنگ ترتیب دهید.
- در صورتی که فیلمی از دفاع مقدس در اختیار دارید، بخش‌هایی از آن را در کلاس پخش کنید.
- توصیه می‌شود فیلم دارای صحنه‌های دلخراش نباشد و با توجه به سن مخاطبان از صحنه‌های خداحافظی رزمندگان با خانواده، نماز و عبادت در سنگر، کمک رزمندگان به یکدیگر و مانند آن استفاده شود.
- نوحه معروف «ممد نبودی» را در کلاس پخش کنید. (فعالیت ۵)
- اجازه بدهید بچه‌ها سؤالات خود را درباره جنگ تحمیلی بپرسند و شما با پیش‌دانسته‌های آنها نیز آشنا شوید.
- در مرحله بعد از نقشه و نقشه‌خوانی استفاده کنید و با استفاده از معلومات قبلی آنها در زمینه (مرز) خط مرزی ایران و عراق را نشان دهید و شهرها و مناطق اطراف آن را نام ببرید.
- درباره علل وقوع جنگ تحمیلی، اجازه بدهید بچه‌ها به‌طور گروهی متن را بخوانند و درباره آن گفتگو کنند. سپس فعالیت ۶ این درس را که نمودار علت و معلول است روی یک کاغذ سوم رسم نموده و علل جنگ تحمیلی را در آن بنویسید.
- پس از انجام فعالیت ۵ یعنی پخش شعر معروف «ممد نبودی» زندگینامه شهید جهان‌آرا و اشغال خرمشهر را برای بچه‌ها تعریف کنید.
- فعالیت (۲) درس ۲۴ را که فعالیت تحقیقی است به عنوان تکلیف خارج از منزل معین کنید و دانش‌آموزان را در انجام آن به خوبی راهنمایی کنید.

خرمشهر در دامان میهن

* درس را با بررسی فعالیت‌های تحقیقی که دانش‌آموزان انجام داده‌اند، آغاز کنید. در جلسه قبل از دانش‌آموزان خواسته‌اید که درباره زندگی یکی از شهدای جنگ تحمیلی یا شهید بهنام محمدی اطلاعاتی جمع‌آوری کنند. دانش‌آموزان باید به خوبی راهنمایی شوند و منابع کافی در اختیار آنها گذاشته شود. در صورتی که در مدرسه به اینترنت دسترسی دارید از شبکه رشد و دانشنامه رشد نیز می‌توانید استفاده کنید. کارهای تحقیقی بچه‌ها را طبق فهرست تنظیم شده (که ملاک‌ها و معیارهای آن به دانش‌آموزان گفته شده) بررسی کنید و امتیاز بدهید و نمونه کار را در پوشه کار قرار دهید.

نکته: اگرچه در این درس بر اشغال و آزادسازی خرمشهر به عنوان یکی از نمادهای مهم مقاومت مردم ایران تأکید شده است اما شما معلم گرامی می‌توانید از سرداران و قهرمانان استان محل زندگی خود بگویید و رشادت‌ها و مقاومت‌های مردم محل خود را در جنگ تحمیلی برای دانش‌آموزان توضیح دهید. از یک فرد جانباز و ایثارگر یا آزاده دعوت کنید در کلاس حضور یابد و خاطرات خود را از دفاع مقدس، برای بچه‌ها تعریف کند. بازدید علمی از گنجینه‌ها، بناها، مزار شهدای گمنام و مکان‌هایی که در آن آثاری از دفاع مقدس به نمایش گذاشته شده، توصیه می‌شود.

از اهداف مهم این درس تقویت روحیه دفاع از میهن و قدردانی از ایثارگران و ارج نهادن به میراث‌های فرهنگی دفاع مقدس است. لذا انجام فعالیت‌های (۱) (۳) (۴) و (۵) را با هدف درونی‌سازی نگرش‌ها انجام دهید.

- به موضوع کمک‌های پشت جبهه تأکید کنید و آموزش دهید که تنها با اسلحه نمی‌توان در برابر دشمن جنگید و می‌توان از روش‌های مختلف برای کمک به میهن استفاده کرد.
- پاسخ کاربرگ شماره ۲۸: آغاز جنگ تحمیلی شهریور ۵۹ بود که تا شهریور ۶۷، هشت سال به طول انجامید.
- محورها و ابزارهای ارزشیابی: برای تعیین محورهای ارزشیابی از این فصل به اهداف و انتظارات یادگیری از دانش‌آموز باید توجه نمود.
- پرسش‌های شفاهی و کتبی،

- انجام کاربرگه خط زمان.
- فهرست مشاهدات (بحث و گفتگو در کلاس، خواندن سرود و فاتحه و فعالیت‌های کلاس)
- فهرست بررسی کارهای تحقیق

معرفی منابع برای مطالعه

- ۱- احمد، دهقان، آزادی خرمشهر (خاطرات شهید صیاد شیرازی)، تهران، انتشارات سوره، مهرماه ۱۳۸۸
- ۲- جنایت‌های ما در خرمشهر، (خاطرات اسرای عراق) تهذتن انتشارات سوره، مهرماه ۱۳۹۰
- ۳- شهید بهروز مرادی، یادداشت‌های خرمشهر، تهران، حوزه هنری، ۱۳۷۰
- ۴- محمد، جوانبخت، سقوط خرمشهر، تهران کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۸۰
- ۵- داود، بختیاری دانشور، فرمانده شهر (زندگی شهید جهان‌آرا)، تهران انتشارات سوره، مهرماه ۱۳۸۸
- ۶- مجموعه چهره‌های درخشان، تهران، انتشارات مدرسه
- ۷- آمادگی دفاعی، سال سوم راهنمایی کد ۱۴۴/۳ وزارت آموزش و پرورش
- ۸- علی، سمیعی، کارنامه توصیفی عملیات‌های هشت سال دفاع مقدس، انتشارات فصل کوثر، ۱۳۸۲
- ۹- راهیان نور <http://rahiannor>
- ۱۰- پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس www.paidari.ir
- ۱۱- سایت جامع دفاع مقدس www.sajed.org
- ۱۲- ابراهیم، حاج محمدزاده و دیگران، روزشمار جنگ ایران و عراق، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی
- ۱۳- شهید بهنام محمدی، داوود امیریان، تهران، انتشارات مدرسه، ۱۳۸۹
- ۱۴- داوود، امیریان، داستان بهنام، تهران، نشر شاهد، ۱۳۸۹
- ۱۵- داوود، بختیاری دانشور، فرمانده شهر (زندگی شهید جهان‌آرا)، تهران، سوره مهر، ۱۳۸۸
- ۱۶- محمود، جوانبخت، سقوط خرمشهر، تهران، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۸۰

دانشتنی‌های معلم

شهید بهنام محمدی

یکی از رزمندگان خرمشهر که برای حفظ این شهر مقاومت نمود، نوجوان ۱۴ ساله‌ای به نام بهنام محمدی بود که با وجود سن کم و جثه کوچکش، مردانه در مقابل دشمن ایستادگی کرد. یکی از شاهدان واقعه درباره او گفته است:

بهنام محمدی به سبب کوچکی جثه‌اش که کمتر توجه دشمن را جلب می‌کند غالباً سر کوچه‌ها و خیابان‌های فرعی به دیده‌بانی می‌پردازد و بچه‌ها را از نقاط نفوذ دشمنان مطلع می‌کند و با شجاعت، زرنگی و شادابی و حرف‌های بچه‌گانه به رزمندگان روحیه می‌بخشد. بهنام بر اثر ترکشی که به قلب کوچکش اصابت کرده همه را در فراق خود می‌سوزاند. (کتاب آمادگی دفاعی سال سوم راهنمایی کد ۱۴۴/۳ به نقل از خرمشهر در جنگ طولانی ص ۴۳۶)

پیوست (۱)

تناسب اهداف برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی با
اهداف مصوب شورای عالی آموزش و پرورش - مصوب ۱۳۹۰/۱۰/۰۱

شماره اهداف برنامه درسی مطالعات اجتماعی	اهداف مصوب برنامه‌های درسی پایه ششم ۱۳۹۰/۱۰/۰۱ شورای عالی آموزش و پرورش
<ul style="list-style-type: none"> - هدف ۲، ۱ و ۳ نظام اجتماعی - هدف ۴ و ۵ فضا و مکان - هدف ۷ و ۸ زمان، تداوم و تغییر - هدف ۱۲ فرهنگ و هویت 	۱- تربیت عقلانی و تقویت تفکر و تعقل
<ul style="list-style-type: none"> - هدف ۱ و ۱۱ فرهنگ و هویت - هدف ۴ و ۵ فضا و مکان - هدف ۷ و ۸ زمان، تداوم و تغییر 	۲- تعمیق باور به ارزشمندی نهاد خانواده، وطن، فرهنگ و هویت اسلامی- ایرانی و ارج نهادن به میراث فرهنگی، قانون، صداقت و پاکی
<ul style="list-style-type: none"> - هدف ۱۲ فرهنگ و هویت - هدف ۴ و ۵ و ۶ فضا و مکان - هدف ۳ نظام اجتماعی 	۳- تقویت باور به هدفمندی خلقت، آیه بودن آن ارزشمندی مخلوقات و درک قوانین و زیبایی‌های جهان آفرینش
<ul style="list-style-type: none"> - هدف ۲، ۱ و ۳ نظام اجتماعی - هدف ۱۲ فرهنگ و هویت - هدف ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ منابع، فعالیت‌های اقتصادی 	۴- آشنایی با آداب و مهارت‌های زندگی و به‌کارگیری آنها
<ul style="list-style-type: none"> - هدف ۴ و ۵ فضا و مکان - هدف ۱۳، ۱۴ و ۱۵ منابع و فعالیت‌های اقتصادی 	۵- آشنایی با تأثیر کار و تلاش در پیشرفت کشور، مشاغل و فرایندهای اقتصادی در محیط زندگی

شایان ذکر است که سایر اهداف مصوب یعنی ردیف ۶ الی ۹ شورای عالی آموزش و پرورش، اگرچه به طور مستقیم با اهداف برنامه درسی مطالعات اجتماعی همپوشانی ندارند، اما در شبکه مفهومی و سازماندهی محتوا ترغیب، تقویت و حمایت می‌شوند. به همین منظور در فصول مختلف کتاب مطالعات اجتماعی فعالیتهایی به شرح زیر طراحی و تدوین شد.

هدف شماره ۶ مصوب شورای عالی آموزش و پرورش توانایی به‌کارگیری مهارت‌های اصلی زبان و خواندن و نوشتن متون زبان فارسی

۱- خواندن متن، استخراج ایده‌های عمده متن و گرایش نویسنده، خلاصه نویسی، گزارش نویسی، نامه نویسی، معنی کردن شعر، نوشتن متن توصیفی

هدف شماره ۷ مصوب شورای عالی آموزش و پرورش توانایی به‌کارگیری مفاهیم و مهارت‌های پایه ریاضی در حل مسائل روزمره زندگی

۲- خواندن و فهم نمودار، ترسیم نمودار (ستونی، دایره‌ای) تبدیل مقادیر کمی (هکتار، تن و ...)، نمایش مقادیر کمی به صورت جدول و محاسبه

هدف شماره ۸ مصوب شورای عالی آموزش و پرورش نگرش‌ها و مهارت‌های پایه در خلق آثار فرهنگی - هنری با رویکرد و تربیت هنری

۳- ساختن مدل و ماکت، نقاشی، رنگ‌آمیزی، تولید آثار و ابداعات هنری

هدف شماره ۹ مصوب شورای عالی آموزش و پرورش شناخت و کاربرد روش‌ها، مواد و ابزارهای علمی و فناورانه در یادگیری و زندگی روزمره

۴- استفاده از اینترنت برای گردآوری اطلاعات، به‌کارگیری لوح فشرده و امثالهم

فهرست منابع

- * راهنمای برنامه درسی مطالعات اجتماعی برای دوره آموزش عمومی، گروه مطالعات اجتماعی دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی ۱۳۸۹ سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
- * رحیمی، علیرضا و فاطمه رضانی، کتاب معلم (راهنمای تدریس) هدیه‌های آسمان، چهارم دبستان ۱۳۸۳ دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی
- * رستگار، طاهره، ارزشیابی در خدمت آموزش، مؤسسه فرهنگی فناوری تربیت ۱۳۸۶
- * رستگار، طاهره، روحی، بتول فرنوش، عزت‌السادات حسینی و مینو قرائی، کتاب معلم (راهنمای تدریس) علوم تجربی سوم دبستان، ۱۳۸۱ دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی
- * فلاحیان، ناهید، محمدباقر آرام، آمنه احمدی و مریم نادری ۱۳۸۹، روش آموزش مطالعات اجتماعی، ویژه تربیت معلم، دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی
- * فلاحیان، ناهید ۱۳۹۱، مطالعات اجتماعی پایه ششم دبستان، دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی

